

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- TAKÁCS ZSUZSA verse 465
JÁSZ ATTILA – CSENDES TOLL versei 466
FENYVESI OTTÓ verse 469
TOLNAI OTTÓ: Egy nap, egy hordó kék festék 30 éven át, plusz a hígító
(*regényrészletek*) 473
CSEHY ZOLTÁN versei 498
SZALAY ZOLTÁN: A néma szellem (*novella*) 501
JENEI LÁSZLÓ: Ugrás a felhők közé (*novella*) 508
SZÖLLŐSI MÁTYÁS: Vendégjáték (*regényrészlet*) 512
SZÉKELY MÁRTON versei 527
TOROCZKAY ANDRÁS versei 529
HOLLÓS MÁTÉ: Zeneszerzők mikrotársadalma (*Balogh Máté beszélgetése*) 532

*

- FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ: Az eleven halál (*esszé*) 536
TATÁR GYÖRGY: Befejezetlen táj (*esszé*) 545

*

- ANGYALOSI GERGELY: Szövegek nemezelődése (*Tolnai Ottó: Szeméremékszerek. A két steril pohár*) 560
SZÉNÁSI ZOLTÁN: A Rosmer-hagyaték (*Térey János: Nagy tervekkel jöttem Rosmersholm-ba*) 563
MELHARDT GERGŐ: Mi az ördög (*Szalay Zoltán: Faustus kisöccse*) 569
KRUPP JÓZSEF: Archaikus kiborglára (*Kerber Balázs: Conquest. Stratégiai verspróza*) 573
TÓTH ORSOLYA: Megéri-e? Jegyzetek Bíró-Balogh Tamás könyvéhez (*Bíró-Balogh Tamás: A megvadult írógép. Jegyzetek az irodalomtörténet-írásról*) 577
GYŰRKY KATALIN: A létezés polifóniája (*Jevgenyij Vodolazkin: Brisbane*) 582
FENYŐ DÁNIEL: Ember az ember után (*Horváth Márk, Lovász Ádám, Nemes Z. Márió [szerk.]: A poszthumanizmus változatai. Ember, embertelen és ember utáni; Horváth Gideon, Süveges Rita, Zilahi Anna [szerk.]: extradzsia. Enciklopédia egy emberközpontúságot meghaladó világhoz*) 586

2020

MAJUS

JELENKOR

LXIII. ÉVFOLYAM

5. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztő
GÖRFÖL BALÁZS, MOHÁCSI BALÁZS, PÁLFY ESZTER

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

CSUHAI ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PARTI NAGY LAJOS, PINCZEHELYI SÁNDOR,
SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ,
VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére.
Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszböjtékben vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 5940,- Ft, egy évre belföldre: 10 890,- Ft;
a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.

Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: Takarékbank Zrt. 50800111-11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

Áprilisban a koronavírus-járványhelyzet miatt minden kulturális rendezvény elmaradt, így a folyóiratunk által tervezett programok is: az Esterházy Péterről hetvenedik születésnapja alkalmából megemlékező írói szimpózium, valamint Meliorisz Béla *Vagyunk örökké* című új, hetvenedik születésnapjára megjelent verseskötetének bemutatója.

*

ESTERHÁZY PÉTER április 14-én lett volna hetvenéves. Az íróról archív anyagok és a róla az elmúlt évtizedekben Pécssett készített felvételek galériájának közlése mellett *Selyem Zsuzsa* és *Fehér Renátó* szimpóziumra készült írásaival, valamint *Thomka Beáta* és *Terézia Mora* az áprilisi nyomtatott lapszámunkban közölt írásainak részleteivel emlékeztünk meg honlapunkon (*jelenkor.net*).

MELIORISZ BÉLA 70. A pécsi költőt születésnapján, április 22-én *Csordás Gábor*, *Vilányi László*, *Nagy Boglárka* és *Halmi Tamás* köszöntötte honlapunkon, valamint *Mohácsi Balázs* készített vele interjút.

*

FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ részesült idén a Lipcsei Könyvdíj az Európai Megértésért elnevezésű elismerésben. Köszönőbeszédét, amely eredetileg a könyvfesztivál megnyitóján, március 11-én hangzott volna el Lipcsében, honlapunkon közöltük.

*

AEGON-DÍJ. A kitüntetést 2020-ban *Nádasdy Ádám* kapta *Jól láthatóan lógok itt* című verseskötetért.

*

A HAZAI ATTILA IRODALMI DÍJAT idén lapunk munkatársának, *Kiss Tibor Noénak* ítelték oda.

Szerzőink

Takács Zsuzsa (1938) – költő, műfordító, Budapesten él.

Jász Attila (Csendes Toll) (1966) – költő, kritikus, az *Új Forrás* főszerkesztője, Tatán él.

Fenyvesi Ottó (1954) – költő, író, szerkesztő, Lovason él.

Tolnai Ottó (1940) – költő, író, Palicson él.

Csehy Zoltán (1973) – költő, műfordító, irodalomtörténész, Dunaszerdahelyen él.

Szalay Zoltán (1985) – író, kritikus, Vajkán és Dunaszerdahelyen él.

Jenei László (1964) – író, a *Műút* szerkesztője, Gesztlyen él.

Szöllősi Máttyás (1984) – költő, író, Budapesten él.

Székely Márton (1990) – az ELTE iranisztika szakos doktorandusza, Budapesten él.

Toroczkay András (1981) – költő, író, Budapesten él.

Hollós Máté (1954) – zeneszerző, Budapesten él.

Balogh Máté (1990) – zeneszerző, a Zeneakadémia tanársegédje, Budapesten él.

Földényi F. László (1952) – esztéta, kritikus, Budapesten él.

Tatár György (1947) – vallásfilozófus, az ELTE nyugalmazott címzetes egyetemi tanára, Svájcban él.

Angyalosi Gergely (1953) – kritikus, irodalomtörténész, Budapesten él.

Szénási Zoltán (1975) – irodalomtörténész, kritikus, az MTA BTK ITI tudományos munkatársa, az *Új Forrás* szerkesztője, Tatabányán él.

Melhardt Gergő (1993) – kritikus, a Digitális Irodalmi Akadémia szerkesztője, Budapesten él.

Krupp József (1980) – klasszika-filológus, kritikus, Budapesten él.

Tóth Orsolya (1972) – irodalomtörténész, Pécssett él.

Gyürky Katalin (1976) – kritikus, műfordító, Debrecenben él.

Fenyő Dániel (1996) – a PTE BTK magyar-történelem szakos hallgatója, Pécssett él.

*Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap
és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg.
Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.*

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a
következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér
7–8. – Líra Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Kimé-
ra Antikvárium, Váradi Antal u. 5.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrassy út
45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Marcell
u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u. 13. –
Babérliget Könyvesbolt, 1073 Bp., Kertész u. 29

A LIBRI budapesti és vidéki könyvesboltjaiban:
Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota

Mammut Könyvesbolt
Oktogon Könyvesbolt
Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

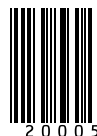
www.jelenkor.net

990,- Ft

JELENKOR

917704471642002

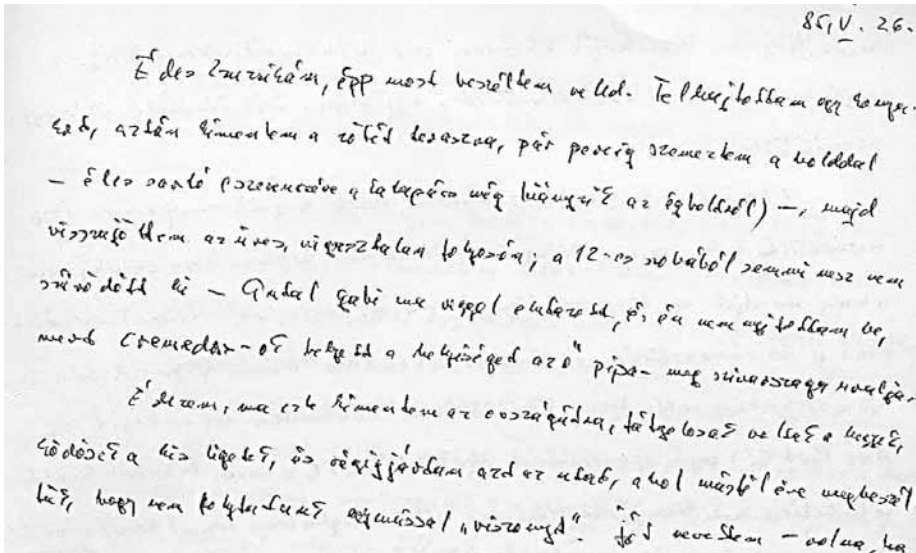
20005

A rímek és rimák

A felolvasás végén szájon csókolt B. L. El akartam volna mondani neked, hogy együtt nevéssünk a „költészet hatalmán” (persze szerelmes versek voltak, nemrég írtam valamennyit), de rájöttem azonnal, hogy: nem vagyunk. Nem mintha meghaltál vagy meghaltam volna – a többes szám nem él, a viszonyunknak vége.

Csak semmi gyász! Az utcára azonnal vissza! Mint könnyű lányok, a Rákóczi téren, ahol naponta vágok át az óráimra menet és jövet, sétálnak föl-alá az asszociációk. Futtatom őket, míg össze nem esnek. Melléjük zuhanok én is. Azután fölkelek. De színpadunkon ez már az újabb jelenet. Holnap is leszek,

jöllehet, nem neked. Könnyörögj, hogy emlékezzen rád! Ki is volt, Úristen, melyik? Mint könnyű lányok a Rákóczi téren, ahol naponta vágok át az óráimra menet és jövet, lóbálják reményzöld táskájukat a rímek és rimák. Nemrég szerelmes versek voltak. Micsoda változás! Csak semmi gyász.

A bölények kipusztulása

részletek

Egy indián nem csak háromévesen makacs jószág

és

*valószínűleg az marad egész életében, jobb ezt rögtön elfogadni,
leszögezni, nem fog megváltozni, de aki vele él,
annak piszkosul nehéz lehet, mert ha valaki magányos harcosnak születik,
mindig is az marad, belül, ha szenved is tőle, vigasztalod magad,
de tudod, hogy az egyedüllét persze egészen más,*

*egyedül vagy egy barátod lakásában és eszedbe jut apád,
aki hosszú éveig lakik munkásszálláson, és meglepődsz azon,
hogy eddig eszedbe se jutott, mennyire magányos,
elhagyatott lehetett ott, hiába vannak jóban néhányan,*

*apád például az orosz vendégmunkásokkal,
emlékszel a szűk szobára, amikor felkerested,
láthatási időben és azon túl is, anyád tudta nélkül,*

*szűk szoba, moccanni se lehet,
maximum leülni az ágyra vagy mielőbb elhagyni a terepet,
kimenni a játszótérre vagy még inkább a töltésre,
a Duna-partra, az már igen,
végig lehet sétálni a magas töltésen majdnem az ártéri fák fölött,*

*lemenni a partra, figyelni a hatalmas uszályok araszolását,
kavicsokat keresgélni és hajigálni a vízbe,
ez igazi indián dolog, noha ugyanazon a településen,*

*egy ipari rezervátumban éltek, anyádnak sosincs erre ideje,
egyedül meg nem enged el és azt mondja, apádnak könnyű,
mindig ezt mondja, és kiborul, ha véletlenül nem figyelsz oda,
és azt mondod, hogy apádnál milyen jól érezted magad,*

*ilyenkor elfeledkezel magadról, elszólod magad és kimondod,
amit indián szíved érez, apádnak persze könnyű,
mindig ez az érvo ellene, ha drága ajándékokkal próbál kárpótolni,
nyilván belehal anyagilag, fizeti a gyerektartást, a lakbért,*

*segít a szüleinek, de neki könnyű, miközben anyád mindig úgy él,
mintha neki nehéz lenne, nehéz volna az élete,
így aztán lassan tényleg nehéz lesz neki.*

Így aztán lassan tényleg nehéz lesz neki,

eszedbe se jut,

*hogy hasonló helyzetbe kerülhetsz valaha is,
miután rendesen eltemetted őket, egyiket ide, a másikat oda,
nyugodjanak békében immár, közben szentül hiszed,
tanultál a példájukból,*

*és akkor nyilván most van itt az ideje, hogy előhalásszad
az apád és anyád halála után váratlanul előbukkanó
sok-sok tucat olyan fényképet,
amelyek innen-onnan hozzád vándoroltak,*

*néhány közepes méretű borítékba tömködted csak őket,
és eltetted jó mélyre az íróasztal fiókjának aljára,
beleturkáltál csak akkor, nem volt hangulatod, erőd, kedved
alaposan végigbogarászni őket, noha nagyon tanulságos,*

*nem is a szereplők miatt, inkább a környezet izgalmas innen nézve,
a nagyszülők kertrészlete, és házuk lépcsője vagy kerítése,
a játszótér füve, bokrai, az egykori lakótömb lépcsőháza,
ahol még együtt laktak anyádék, a felpince lakások,
ahova biciklizés közben be lehet látni,*

*ahogy ebédelnek vagy vacsoráznak éppen a lakók,
nincs függöny, csak szúnyogháló,
nyilván a legszegényebb emberek laktak ott,*

*állsz csak, álldogáltál kint a ház előtt, télen, hófehér ruhában,
kabátkában, cipőcskében, sapkában, bambulsz óvatosan,*

*de hiába, mert elég egy megcsúszás,
elesés vagy vékony jéghátyaroppantás egy pocsolyán,
aztán a ruhácskának és neked is annyi,*

*nyáron ugyanez ismétlődik biciklivel vagy hintalovon feszítve,
élre vasalt rövidnadrágban, hozzá kiszubbony, térdzokni, szandál,
minden fehér természetesen, hogy egy fűfolt, salakpor
vagy egy kis nedves föld elég legyen, neked meg megint annyi,
anyád kiborul rajta, hogy nem tudsz vigyázni a ruhádra,
apád ilyen tip-top valójában, harmonikusan öltöztető,*

*anyád legfeljebb a ruha színét választja ki praktikusan,
bár lehet, hogy az is apád mániákussága,
ismerve későbbi kötődését a szürke legkülönbözőbb árnyalataihoz,*

*mindenesetre később már nem ilyen feltűnő az öltözködésed,
nyilván nem könnyű már sápadtarcú módon irányítani,
és célszerűbb, praktikusabb is hosszabb távon természetbarát,
indián színeket használni,*

*jellemző a hajviseleted is,
a korai, közös lakásos verzióban apád-féle rövidre vágott,
földnyírt, oldalt elválasztott, gondosan fésült frizurát hordasz,
majd később, talán anyád figyelme másra koncentrálódik,*

*gombafrizurát viselsz, ami egyáltalán nem divatos akkor a fiúk között,
és a Beatles-gombáról hallani se hallottál még,
nemhogy ismernéd a zenéjüket, és lelkes követőjük lehetnél,*

*a lényeg, hogy elég biliszerűen legyen körbenyírva,
főleg ne lógjon a szemedbe,
hogy anyádnak ne kelljen túl rendszeresen nyírnia,
jól levágja hát a szemed fölött,
a homlokod közepéig általában,*

*és vagy a frizuráknak köszönhetően, vagy nem,
fiatal indián kisfiúként az apádra hasonlítasz nagyon,
majd múlik és nyúlik az idő, amivel arcod is vékonyodik,
hosszabbodik, és a tested is, egyre inkább anyádra ütss,*

szép lassan felillesztheted mostani indián vonásaidat.

Épp hogy felilleszted mostani indián vonásaidat,

már nézel is

*át folyton a léckapu résein, az utcai kerítés akár egy kertkapu,
hézagos falécekből áll, természetesen fűzöld színű,
és a lécek között olyan nagyok a lukak, simán átlátni,*

*belátni az udvarba, nincs még mit titkolni,
az emberi lények együtt élnek, különösen falun,
senkinek nincs semmije, rejtegetnivalója se természetesen,
a kaput pedig nem zárják csak éjszakára,*

*a bicikliket,
amin anyád hozott a szomszéd településről csomagtartón,*

*simán a kerítésnek döntve lehet hagyni, kívül, lezáratlanul,
hiszen a falu még falu, a tipi meg tipi, együtt van a nagycsalád,
nem baj, hogy kényszerűségből, pont így jó,*

*nagyszüleid is lassan megszoknak ebben az új faluban,
a folyón túlról kellett átjönniük húsz éve egyetlen batyuval és azonnal,*

*de már beilleszkedtek szépen, lett házuk, kertjük, kerítésük,
amin bárki bátran benézhet,
ők is bátran vállalják.*

F E N Y V E S I O T T Ó

Örökzöld Szabadka

(A Subotica Evergreen dallamára)

1.

*Az idő vasfoga mohón morzsolgatta
a főtéri szökőkút porcelánját.
Áron (fiam) feladatot kapott Keserü Katalintól:
felkutatni a Zsolnay-kerámiákat tartalmazó
délvidéki épületeket, palotákat, zsinagógát,
és a velük kapcsolatos esetleges dokumentumokat.
Mert bőven érkeztek Zsolnay-szállítmányok
a Délvidékre (Szabadka, Zombor, Újvidék, Belgrád).
A leghitelesebb forrás Bela Duranci,¹
akivel Szabadkán, a Raichle Palotában találkoztunk,
a legszebb, Zsolnayval burkolt szecessziós épületben,
ahol a hetvenes évek végén Sziveri Jánossal
a Likovni Susreti (Képzőművészeti Találkozó)
igazgatójával, Szilágyi Gábor festőművésszel
beszélgettünk, majd meglátogattuk
az évek óta ágyban fekvő Sáfrány Imrét:²
már csak a fejét tudta mozgatni,
nehézére esett a beszéd, a maestro*

¹ Bela Duranci (1931, Bács) művészettörténész, Szabadkán él.

² Sáfrány Imre (1928–1980) délvidéki festőművész. Festményeinek egy része tűzvészben, a szabadkai szecessziós városháza padlásán lévő műtermében, elégett. Tolnai Ottó írt róla monográfiát (Forum, Újvidék, 1978).

*alaposan megfontolta szűkszavú közlendőjét,
a záró mondata úgy hangzott:
„a művész befejezte mondandóját”.*

*Duranci viszont megállás nélkül mesélt:
dokumentáció nincs, nem maradt semmi papír,
a pécsi szállítólevelek mind eltűntek.
Az úgy volt, hogy ki szerették volna őket állítani
Belgrádban, mert a legszebb belgrádi szálloda,
amit Moszkvoának neveznek,
Zsolnay-porcelánnal van borítva.
Egykor a kávézójában üldögéltek legendás írók,
délszlávok: Miloš Crnjanski, Vinaver,
a Nobel-díjas Ivo Andrić,
Tin Ujević, Rastko Petrović, Rade Drainac,
Moni de Buli (akinek a Zlatne bube című
kötetét³ még Tolnai Ottó adta kezembe
fiatakoromban), Vasko Popa, Dobrica és
Bora Ćosić, Danilo Kiš, Mirko Kovač,
és ott szállt meg a horvát Krleža,
Samuel Beckett, Camus és Sartre.*

*– Az éj leple alatt a pécsi magyar delegáció
gépkocsiját illetéktelenek ellopták,
melyben a Zsolnay-dokumentáció lapult,
úgyhogy minden eltűnt – mesélte Duranci
–, semmit sem fogsz találni. Én még láttam
Pécsett a dokumentumokat, kutattam őket,
az egész már csak az én fejemben van meg,
nem maradt semmi. Volt, nincs. Mehetsz
a levéltárba, de nem fogsz találni semmit.
Nincs dokumentáció. Elnyelte a föld.*

*Már csak Duranci fejében van meg
a Zsolnay-kerámiák dokumentációja,
és ott lapul még egy Béla, a Kondor,
mert életre szóló druszák voltak.
Ha Pesten járt, a művész műtermében lakott.
– Ha pénz kell, az asztalfiókban találsz –
mondta neki Kondor Béla.
Egész nap ittak és beszélgettek.
Néha lementek borért és kenyérért.
A fiókban bőven volt pénz.*

³ „Posle prvog svetskog rata, mladi beogradski književnici svakodnevno su se sastajali u kafani ‘Moskva’. Svi oko istog velikog stola, od jutra do mraka, jedni su dolazili, drugi su odlazili, većina navraćala više puta dnevno” – Moni de Buli: *Zlatne bube*, Prosveta, Beograd, 1968.)

2.

*A könyvtár előtti téren málladozott a beton
és a Zsolnay-porcelánnal borított szökőkút.
Irén jóvoltából a szabadkai könyvtár
páncélszekrénye előtt toporogtunk:
Arany Zsuzsi, Kilián Laci, én,
Varga Ricsi, valamint Horváth Zoli,
akinek precizitása a veszprémi Művészetek
Háza környékén és messze földön híres.
Odakinn tombolt a májusi kánikula,
izzadság folyt a hátamon, mintha
forrás lennék, egy emlékező ősforrás.
Körülöttünk a polcokon régiségek,
a régmúlt kódexei, titkos könyvei,
múlt századi penészek, gombák,
fáraó-spórák. Mindenhol pókháló.
A sarokban, a fal felé fordítva,
Tito-fényképek, és festmények
a kommunista diktátorról.
Ott rejtegetik őket, a padláson,
a könyvtár legsötétebb zugában.
Új idők, új alkotmány, új pártbizottságok.
Új követelményeknek kell megfelelni,
olvas-e még valaki verset?*

*Odafenn, a páncélszekrény tetején egy
Tito-mellszobor kémlelte a látogatókat.
A könyvtár legnagyobb kincseit rejtő
páncélszekrény előtt toporogtunk:
Zsuzsi, Kilián, Ricsi és Zoli.
Kézbe foghattuk Brenner József
(Csáth Géza) földesi, 1916-os orvosi naplóját,
lapoztuk, néztük a kunkorodó betűket,
szavakat, a tiündöklő rajzokat.
Meghatódva, félájultan olvastuk
az orvosi pecséttel hitelesített diagnózisokat:
„Talpseb felvágása”, „Nemi baja nincs”,
„Borjú vizsgálat, kényszervágásra passiórt”,
„Torz ujjak, acmék a kezén”,
„Széplányt ajánlott honoráriumnak”,
„A tifusz és kolera Földest is elérte”.
„Június 6., péntek. Ismét temetünk. Szegény jó nagyanyám halt meg.”
„Földesre szerb foglyok érkeztek, árkot ásni a talajvíznek.”
„Hörgőhurut. (Fizet, a múltkorit is.)” „Méhvérzés.”
Orvosi pecséttel hitelesített diagnózisok,
melyek általában rosszul végződtek.*

*Derült égből villámcsapás:
a falon túl hirtelen rázendített egy légkalapács.
Valaki nekiesett az ódon falnak,
mintha a páncélszekrényhez akarna utat törni.
Kizuhantunk a múltból.
Irén mentegetőzött: semmi baj,
csak tatarozzák a könyvtárat.
Az udvarban fúrnak-faragnak,
új szárnyat, liftet építenek?
A légkalapács fülsüketítően visított,
zuhantunk vissza a jelenbe, zuhantunk
a szétfagyott Zsolnay-porcelánok közé.*

*Pár perc, és Cserni Jován csapatai áttörik a falat,
eléri a legnagyobb titkokat őrző páncélszekrényt,
és a homályban leskelődő diktátort.
Csáth Géza: „Ami fájdalom és szenvedés
csak lehetett a földön, mind ott vonaglott.”
Szabadka: örökös csatamező, permanens zaj.
Visszatérő panaszok. Epegörccs. Légkalapács.
„Bronchitis, bal alsó lebeny. Torokkezelés.”
„Még mindig él.”
A költő szíve naponta megszakad.*

Egy nap, egy hordó kék festék 30 éven át, plusz a hígító

Pipacs

*nem én törtem
gyufa pipacsát
nem én törtem a rézkulcsba
(Agyonvert csipke, 1969)*

Tudtam én, az elmúlt negyven év folyamán itt a tanya körül, hol a budi mögött (főleg a tanyások eszkábálták ezeket a budikat, de a legnagyobbat, ugyanis valamit elmértünk, lakni is lehetett volna benne, megboldogult bátyámmal építettük), hol az istálló, illetve az istálló mögötti alacsony fészter mellett, ott, ahol a nyulak meg az őzek inni a búzában-kukoricában a Sárgaárokra kijárnak, olykor meglepően erősen tud fölcsapni a földből: a pipacs. Írtam is róla egy-két verset, valami olyasmit, hogy amikor kis klapec koromban megpillantottam, sikítva szaladtam ómamához, jaj, valaki, tán az Isten, vérrel hányt le a budi mögött a friss búzát, meg az *Agyonvert csipkében* is találtam egy prangijás momentumot, majd újra kell olvasnom azokat a véres meg prangijás verseket, mert már különben is gondoltam arra, megint szeget kötök valamelyik lyukas rézkulcsra, beletöröm a gyufa vörös fejét és a sarkon a falhoz csapom, majd elszaladok, nem értem, miért írtam, hogy nem én törtem a gyufa fejét a rézkulcsba, amikor én törtem, ahogyan a sárból-agyagból készült városágyúk közepébe is én köptem, szerettem földhöz csapkodni őket... Igen, mondom, tudtam, hogy egy-egy lepedőnyi, epergyűjtő-ponyványi helyen olykor hirtelen fölcsap valami piros, előbb azt hiszed, már itt is paprikaföldnek törték fel a sziket, aztán meg azt, hogy az orosz naftások fúrása nyomán nem kőolaj, hanem valami vörös festék, mint a vér, a föld vére, valami zsíros vörös festék csap föl a mélyből, Tihamér álmodozott is ilyen nagy vörös vásznakról, József készített is egy pipacsos fotószeriát, amelyet Tihamér előtti tisztelgésnéként is értelmezhetnének, biztosan már több helyen ki is állította őket, Orléans-ban, Avignonban, Párizsban egészen biztosan, nekem is van e szeriából egy bekeretezett fotóm, meg Penová, a finom bácstopolyai festő is festett pipacsokat, jóllehet az én pipacsom Holan, a nagy cseh költő vadmákcokra tulajdonképpen, mellyel szeretkezés után a szemérmesen elforduló nő megtöröli ágyékát, mi az, hogy ágyék, kérdezte Galac Józsika, aki valahonnan messziről jött hozzánk nyaranta látogatóba, a szemérem tájéka, mondta Löttyöge, a szemérem tájéka, kérdeztük, Galac Józsika viszont azt mondta, akkor ő tájfestő lesz, ha megnő, én is,

A Jelenkor Kiadónál megjelenő, *Szeméremékszerek 2. A tanyasi tékából* című kötet részletei

én is, mondtuk még néhányan, de aztán valahogy elvesztettük szem elől Galac Józsikát, pedig az is lehetséges, valóban tájfestő lett, jelentős tájfestő... Akárha egy új Titorelli... Aztán van olyan év is, amikor alig akad egy-két szál pipacs a földelken, már arra gondolsz, a pipacs is eltűnik örökre, el, mint a búzavirág, el, mint az árvalányhaj, és az ő helyére is a vaddohány, a selyemkóró tülekedik. Ám akkor most, április vége felé, tényleg elementáris erővel, már-már lávaként csapott föl a vörös, zsúfoltan, összefüggően, majdhogynem egy egész holdon.

Az idősebbek nem győzik bizonygatni, soha sehol sem volt még ilyen intenzív a pipacs, mint most itt, a Nagy Torma tanyája és a mi tanyánk közötti holdnyi parcellán. Jóllehet csak az történt, magyarázták kérdésekre Mátéék, csak az, hogy Nagy Torma az idén nem vetett semmit abba a földbe. Tavaly mi volt benne, kérdeztem. Rozs, mondták. Rozs, kérdeztem. Igen, mondták, rozs. Az idén Nagy Torma valahogy nem érkezett. Nem érkezett semmit se csinálni. Kicsit, mondta Máté, mintha megroskadt volna, különösen a másik juhással való újabb verekedése óta, mert mostanság, Bus Károly-Kardel halála után, két juhász is van felénk, a Nagy Torma meg a jehovista, így hívja, a jehovista, akivel, mind egyértelműbbé lett, élet-halál harcot vívnak pásztorbotjaikkal, miközben jól látható, a nagy bicskák ott lapulnak farzsebükben. Hogy Nagy Torma a veséivel már régóta kínlódik, azt tudtuk, meg azt is, hogy a gerincsérve is mintha kiújult volna, meséli, hosszú évekig foglalkozott bútorszállítással a TRGOPROMET-ben, úgyhogy az ő foglalkozása tulajdonképpen, ezt gyakran hangsúlyozza – s ezzel azt is, hogy ő egy városi ember –: a bútorszállítás, igen, ő bútorszállító, és csak aztán juhász, csak aztán a Járás szelleme, mondja, az, aki összeakaszkodott volt a jehovistával, és hát arra, a bútorszállításra ment rá a gerince, mert ott is csak virtuskodott... Mostanság birkákat fogott fel, meg hogy emberek között legyen, ne egye meg a magány, eljárt ide-oda dolgozni. A barackosát, melyre kezdetben büszke volt, melybe a tanya előző tulajdonosa, Rudi, a helyi cipőgyár, az ELITA egykori igazgatója, városkánk egykori polgármestere rengeteg energiát fektetett (emlékszem, felesége, Ancika minden évben hozott át nekünk egy-egy vödör rózsá- meg kajsziarackot, Rudi pedig rendszeresen áthívott megkóstolni a barackpálinkáját, melyre jogosan volt büszke, nemegyszer alig tudtuk abbagygni a kóstolót, nemegyszer négykézláb érkeztem haza, sőt egyszer el is tévedtem, nem hazamentem, hanem neki, négykézláb neki a pusztá Járásnak, jó volt négykézláb tapicskolni a sziksóban, mesélik, a csordás éppen nem volt a csordával, ezt persze a Szokol Zoli kiszínezte már kissé, mármint hogy én szépen elvegyültem a marhák között a csordában, estefelé, ahogy a Sárgaárok irányába fordította a közben visszaért csordás a csordát, azt vette észre, mintha több marha lenne, de nem olvasta újra, ugyanis úgy gondolta, ha több van, ha eggyel, ha tízzel több van, az nem baj, akkor van baj, ha eggyel kevesebb, akkor kell újraolvasni a csordát), a barackosát nagyrészt kivagdosta, feltűzelte a banyakemencében. Tulajdonképpen az történt, két-három éve akkora volt a termés, megütötte fáit a guta. Sorban beleszakadtak a termésbe... Szóval, az idén is birkákat fogott fel, 150 darabot, meg még hozzácsapta a saját 50 birkáját, az 200, és az éppen elég neki, magyarázza. Ugyanis többet nem is tudna felfogni, mivel hogy nincs kutyája. Illetve van egy halsóvány, szomorú szemű kutyája, de az, minden bizonynyal azért, mert nem vált be, állandó jelleggel, így mondja, úgyhogy nem bünte-

tésből, ki van kötve a tanya elé, a már rég omladozó birkaistálló, mert mostanság a birkákat az üresen maradt Burda-tanyán tartja, egyik még szilárdnak mutatózó oszlopához... De olyan, amilyennel ő szeretné őrizni a nyáját, olyan nincs. Ami kutya hozzá kerül, csak most jut eszembe, már egy előző, fehérsárga agár-szerű szegény kutyájáról is írtam, azt nagyon megszerettem, majdhogynem meg is vettem tőle, szóval, ami kutya hozzá kerül, azt durva drillben részesíti. És egy-két hónap után mind úgy néz ki, mint a hal, vagy mint az agár, és mindnek ilyen szomorú tekintete lesz, amelyet kutyáknál még nem is láttam, éppen csak hogy nem sírnak, ugyanis akármilyen durva is velük, azok a szegény jószágok nem tudnak mást csinálni, mint ragaszkodni hozzá, gazdájukhoz, nem tudnak mást, mint húnek lenni, húnek Nagy Tormához... Mondogatom is neki, maga nagyon komisz őrmester lehetett a katonaságnál. Azt meghiszem, mondta. Az őseim mind katonák voltak, a *cesar* legjobb katonái, határőrök, igaz, a trónörököszt is mi löttük le, teszi hozzá, de ez bonyolult, ezen ne is törje a fejét, ezt maga sosem is fogja megérteni, mármint azt, hogy mi, és mégsem mi, sőt... Most is vezetget egy nagy fülű kiskutyát, de ezt meg valami nehéz láncon vezetgeti. Kérem, miért verte láncra, miért nem hagyja dolgozni. Azért, mert csak a vakondokok érdeklik, meg a gyíkok, utánuk szaladgál. Szétszórja a figyelmét...

Szóval, már ezt a holdat is üresen hagyta. Pedig hát majdhogynem az udvarába esik. Ám az Isten bevetette neki. Be, pipacssal. Azt mondják, a kénes kútnál hallottam, az isten pipacsot szeret vetni, meg zabot. Nem értettem, miért éppen zabot. Azért, mert a zabnak végtelen a gyökere, átfúrja a Föld szívéét... Engem viszont, jegyzem meg, a muhar érdekel, felénk ugyanis a muhar volt a fogó, egyszer beszaladtam egy muhartáblába a tyúk után, és megfogott, a szó szoros értelmében, mint egy óriás tapadózár, fegyverekkel felszerelve kísérték be a törökkanizsai rendőrségre a parasztok...

Ahogy, meséli, hajnalban kiment vizelni, szinte megrökönyödött, egy pillanatra nem is tudta, hol van, aztán meg arra gondolt, még majd gólyalábon kell járni, annyi a vér. Igen, előbb arra gondolt, a próbafúrásokat végző orosz naftások felszakították a vért, aztán meg hirtelen a fütykösére pillantott, nem ő hugyozza-e azt a tömérdék vért. Nagyon megrettent, azt hitte, eztán örökké ott fog állni, vért hugyozva. De hiszen ez csak pipacs, nyugtatgatta magát, ez csak pipacs...

Ki-kimegyek Nagy Tormához. Jön Jutka, lefényképez bennünket a telefonjával. Ahogy állunk derékgig a pipacsban. Mondom, a Bus Károly-Kardellel is így fényképeztél le bennünket a pusztá közepén, a nagy, napszíttá, málnaszín coccolás napernyő (mit T. Olivér Lautréamont ernyőjeként azonosított egyik tanulmányában, meg sok-sok ilyen-olyan szövegében, verselményében), mint most Nagy Tormával, jóllehet Nagy Torma mindig kijavít bennünket, mondván, ő nem Nagy, se Kicsi, hanem csak: Torma. Noha tudja, mindenki úgy hívja. Ez lett a beceneve, hogy: Nagy. Mit gondol, kérdeztem egyszer, miért hívják magát Nagynak, Nagy Tormának. Mert nagy, mondja gondolkodás nélkül, nagy a természetem. Majd még hozzáteszi: nagy hercegovác-szuflám van...

És máris magyarázza T. Olivérnek, aki lassan lekuporodik a lábához, Nagy Torma lábához az egyik kopásra, a forró sziksóba, mert ő nem tud, nem bír annyit állni, álldogálni a pusztában, mint a juhászok, akik olykor ott állnak kint,

Olivér jól látja őket a tisztaszobából, ott állnak szinte mozdulatlanul egész nap, csak az árnyuk forog körülöttük, magyarázza, mind szenvedélyesebben magyarázza, hová valósi is ő tulajdonképpen, noha erről már többször váltottak volt szót, de érzi, Olivér bizonytalankodik, újra-újra rákérdez satöbbi, mármint hogy hová valósi, ki fia-borja is ő, Nagy Torma tulajdonképpen, a múltkor még térképet is vitt ki neki, kérte, azon mutassa meg, hová valósi is, azon kívül, hogy ludasi, meg járási, hiszen, mint mondtam, Bus Károly-Kardel halála óta immár félig-meddig a Járás szellemének szerepe is reá hárult.

Édesanyám Hercegovinából került ide, kezdi. Rokonai, a Pavlović Niko meg a Dara Veljaciban élnek, ott vagy Vitinénél, már megint nem jegyeztem meg, gondolja Olivér, Veljaciban vagy Vitinében, volt egy kis szállodájuk. A vízesésnél, teszi hozzá pontoskodva. A vízesésnél, kérdi felkapva fejét Olivér. És aztán soká keressük azt a kis vízesést. Milyen jó is a száraz szikes puszta közepén, a forró sziksóba terített térkép fölé könyökölve egy kis, semmis hercegovinai vízesést keresni. De hiába keresgéljük, nem találjuk. Mondom neki, majd szerzek egy részletesebb térképet. Lehetőleg egy katonait, teszem hozzá. A katonai térképeken, jegyzi meg fontoskodva Nagy Torma, aki, említettem, őrmester volt a Jugoszláv Néphadseregben, a katonai térképeken nem biztos, hogy jelölik a kis vízeséseket, semmi fortifikációs jelentőségük nincsen. Csak felkapaszkodik, teljesen váratlanul felkapaszkodik a víz, majd ugyanolyan váratlanul ragyogva alábukik, elbújik ismét a föld alatt, annyi... Most már úgy hallom, mondja Olivér, divatba jöttek a kis, privát villanyerőművek... Igen, én is hallottam róluk, mondja Nagy Torma. Biztosan ott, a mi, elbizonytalanodik, megáll, korigigálja magát, ott az én vízesésemre is építettek egy kis vízierőművet, újabban sokat álmodom az én kis erőművemről, hallom a vizet, hallom az erőművet, azt mondják, úgy el fognak szaporodni, mint régen a vízimalmok... Utoljára azt álmodtam, az én kis vízierőművem látja el villanyárammal itt, körben a Járásszél tanyáit is... Hát jó lenne, mondom, ugyanis Nagy Torma és én is sokat bajlódunk az ELEKTRO VOJVODINÁ-val, előbb azért, hogy kicseréljék a korhadt póznákat, aztán meg azért, hogy lámpákat szereljenek az új betonoszlopokra, majd két évig könyörög-tünk, de csak akkor mozdultak be, amikor is azt mondtuk, levágunk nekik egy bárányt, akkor felszerelték a lámpákat, de közben, alig múlt egy év, már kiégtek az égőik, ismét bárányt kellene vágni nekik, hogy új égőket rakjanak... Úgyhogy valóban egyezek Nagy Tormával, valamiféleképpen ide kellene vezetni annak az ő hercegovinai, veljaci vagy vitinei kis erőművének a villanyáramát... De tulajdonképpen Ljubuškiből származunk, bonyolítja tovább, az volt a központ: Ljubuški. Tán már jártak arrafele, kérdi felcsillanó szemekkel. Igen, mondja Olivér, mintha jártunk volna... Legjobb szarajevói barátom ott született, arrafele, Dragicinában, ami biztosan ott lehet egészen közel Ljubuškihoz, mert a tőle kapott könyvben találtam két szép színes fotót, valójában hármat, két szép színes fotót Ljubuškiról, meg egyet Humacról, a Ljubuškiban készült két fotón István herceg (*Herceg Stjepan*) vára meg Szent Káta temploma látható (*Crkva Svete Kate*), a humacin pedig Szent Antal temploma és kolostora, ha jól emlékszem, azt a kolostort meg is látogattuk volt, ott találkoztunk azokkal a kedves, okos ferences szerzetesekkel, igen, most már emlékszem, ez akkor volt, amikor Medugorjében

aludtunk, nem tudom, miért, de nekem úgy tűnik, akkor jártunk Ljubuškiban, biztosan Vitinében és Veljaciban is, igaz, arra a kis vízi erőműre nem emlékszem, majd felhívom szarajevói barátomat, megkérdezem, emlékszik-e arra a kis vízi erőműre... Meg egyszer mintha Splitből jövet, a Cetina mellett, melyen egy nagy erőmű van, amikor a bogumil kövekhez mentünk, magyarázom, tán akkor is megálltunk Ljubuškin, ahonnan aztán meg a Vörös- és a Kék-tóhoz, Imotskiba mentünk, ugyanis szeretek ott, Imotski központjában, azon a nagy, lépcsős teraszon, a Tin-szobor alatt üldögélni, aztán Vrgorac, Tin Ujević szülővárosa következett... Tin apja tanító volt, egy bástyaszerű tornyot utaltak ki lakásként számukra. A bástyaszerű torony még mindig megvan, szépen fel is újították, de a benne lévő kis múzeumot, mint a hasonló vidéki intézményeket általában, zárva találtuk. És kávéházat sem találtunk a legnagyobb bohém költő, a horvát Proustfordító szülővárosában, mert ha találunk, ott aztán barátkozhattunk meg tudakozódhattunk is volna erről-arról, én például minden bizonnyal arról, le szoktak-e a vrgoraci gyerekek járni az Adriára, hogyan, mivel, mennyire is van pontosan oda az Adria, hol is ereszkednek aztán a világ egyik legszebb öblébe alá... Ifjú koromban a vrgoraci elemi iskolában, jugoszláv írók, irodalomórát tartottunk, miközben a szerbek és az albánok, a háború előtti pillanatok voltak azok, meg hát aztán a szlovénok is nem kis vehemenciával (az ifjú Zlobecre meg Svetinára emlékszem) majdnem egymásnak ugrottak, Végellel szedtük szét őket... És onnan, Biokovón át, Biokovo Tin hegye, meg Tin monográfusa, Stamać költészetében is fel-feltűnik Biokovo – a Biokovóról, mondom, a legszebb (lelegszebb) az Adria, leereszkedtünk Makarska felé. Ez az ereszkedés egyszerűen leírhatatlan. Nincs mit tenni. Leírhatatlan.

Szeretem, ha Nagy Torma Hercegovináról mesél. Noha, ahogyan ő nem ért engem, úgy én se nagyon értem őt. Szeretem azt is például, ahogyan nagyanyjáról mesél. Igen, máris nagyanyjáról mesél, akinek a segge partjáig ért gyönyörű haja. Első pillanatra megütközöm kissé e fordulaton, de aztán eszembe jut, ez a mértékegység gyerekkoromban még felénk is érvényes volt. Érvényes, akárha Greenwich vagy a méter Párizsban őrzött alapegysége. Meg az is eszembe jut nagyanyja szép hajáról, hogy másik ismerősöm, a szabadkai RED LYON nevű, befejezetlen szálló meg az OXFORD LIBRARY néven titkosított kis csehó (hová főleg pálinkára jártak a szembeni ŠAKAL nevű fatelep magyar munkásai) tulajdonosa is gyakran emlegeti édesanyja szép, hosszú haját. Majd' minden történetét édesanyjával fejezi be. Édesanyja hosszú, földig érő hajával. Nincs is szebb annál a földig érő hajfüggönynél... Nekem is így kellene befejezni minden történetemet, mondja T. Olivér. Édesanyámmal. Aki sosem magyarázkodott, sosem is kérdezősködött, mit is csinállok, mivel is foglalkozom én tulajdonképpen, mi mindenről, kikről is irkafirkálok összevissza, nem, még akkor sem, amikor azt látta az újságban, elítélte a bíróság, el, mint apámat, akit szintén elítéltek volt két évre – szalicil árusítása miatt, mindig csak azt mondta, imádkozom érted, kisfiam, naponta mondjuk a rózsafüzért a Gallérkánál, amit nem értettem pontosan, ugyanis Gallérkáról azt tudtam, jósnő, nem tudtam, hogy szenteskedő is, nem tudtam, hogy egyszerre lehetsz jósnő és szenteskedő is, nem tudom, Gallérka ezt hogyan is pászította össze, de erről majd megkérdezem a húgomat, ő gyakran elkísérte édesanyámat Gallérkához, jóslatni, meg rózsafüzért mondani is...

Meg arról szeret még mesélni Nagy Torma, hogy a katonáskodása idején, a szabadságot Veljacin (vagy Vitinén?) töltötte. És egy nap lementek a tengerre. Nem akartam kijönni, mondta. Sejtettem, többé nem jutok el oda. Abba a vízbe. Igen, örökké bálni fogom, hogy kijöttem belőle...

Aztán meg már ludasi származású, magyar édesapjáról mesél. Arról például, hogy egyszer egy egész, éppen hogy nem egész, javítja ki magát, hanem kettőbe vágott disznót vitt le Hercegovinába, Ljubuškiába, Vitinébe, Veljaciba, a rokonságnak. Olyan szép dohányt hozott helyette, mint a méz. Mert a legszebb hercegovinai dohány éppen ott van, Ljubuski Poljén... Nincs is szebb a Ljubuski Poljénál, annál csak a Neretva-delta kertjei, párhuzamos csatornái szebbek, olyanok, mint a paradicsom, képzelje el, van ott egy 50 méter átmérőjű, 30 méter mély kút, nem is kút, forrás valójában, onnan ered az az igazi édes víz, amely szépen visszaszorítja a tengerből feltörekvő sót...

A dohány, a hercegovinai dohány volt édesapám egyetlen luxusa. Minden másra haragudott. Sokáig semmi sem volt a konyhánkban. Csak egy sparhelt, néhány lóca, meg valami nyoszolyaféleség, apám tákolta össze magának. De édesanyám szeretett volna egy kredencet. Azt mondogatta, úgy képzelte, ha elkerül onnan a kőről, lesz egy kredence... Apám azt mondta: hót kapitál. Mármint a kredenc. Hót kapitál. De aztán mégis vett egy kredencet anyánknak. Látjátok, magyarázta apám, semmi hasznot se hajt. A sparhelt viszont, elég, ha dobsz rá néhány csutkát, máris melegít, elég, ha dobsz rá néhány csutkát, megmelegíti a levest. Hetekig figyeltük, lestük testvéreimmel a kredencet. Egy hét se múlt, apánk ránk mordult, no ugye, megmondtam: a kredenc hót kapitál. Mi gyerekek aztán úgy is hívtuk a kredencet: Hót kapitány. Aztán sok történetet találtunk ki arról, hogyan lett az a kapitány, az a Hót kapitány éppen kredencé, de mán nagy részét elfelejtettem azoknak a Hót kapitányos történeteknek... Kérdeztem, az anyja hogyan szokott meg aztán erre mifelénk, Radanovácon, Ludason, Királyhalmán. El kellett neki jönni, mert a háború alatt szinte nem maradt férfi a faluban, magyarázta Nagy Torma. A férfiak közül, aki nem halt meg a háborúban, az elment Amerikába, Kanadába. Sok-sok rokonom van szanaszét, meséli. Olykor hírek érkeznek hozzám, hogy hol itt, hol ott nagy vagyont fogok örökölni, vagy már örököltem is. Tehát nemcsak az a kis vízesésre szerelt erőmű, hanem az a sok amerikai meg kanadai vagyon is az én örökségemet képezi, olykor arra is gondolok, lehetséges, nemcsak az a kis vízesésre szerelt erőmű, hanem van egy olyan erőmű is az örökségemben, amelyet magára a Niagarára szereltek, hiszen én a saját fülemmel hallottam, a Nikola Tesla is akart a Niagarára erőművet szerelni, a Nikola Tesla pedig szintén onnan valahonnan származott... A Nikola Tesla meg a Gavriło Princip is különben... Azért mondom én olykor, ha nagy szuflám mibenléte felől faggatnak, hogy én a principiumok embere vagyok, nem mondom, de olyankor, ha én a principiumot említem, órá, a Gavrilóra gondolok... Most hallottam, hogy a Gavriło Princip valamit a cellája falára vésset, nagyon érdekelne, hogy mit, próbálja megszerezni nekem, azt mondják, mindössze két sor...

Aztán elcsendesednek ezek az örökségemet illető híresztelések, mondja Nagy Torma. Majd később újra felerősödnek. Édesanyám egyetlen problémája volt, hogy nem tudott teherben maradni. Végül hazament, és az ottani, mostari orvo-

sokkal nézette meg magát. Megnézette, azt mondta, tüviről hegyire, mert annak is van hegye, nézze meg a birkáét, átnézte tüviről hegyire még a szemérmét is... Azt mondták neki, minden rendben van, csak ne idegeskedjen, vállalja föl azt az új lapos, poros világot, ahová a sors vetette. És akkor felvállalta ezt a lapos, poros világot, és megszülettem én. Majd még két testvérem.

Nagy Tormának nem nagyon merem megmondani, hogy éppen Hercegovinába készülünk utazni. Stolacba, a bogumil kövek nagy költője, Mak Dizdar szülőhelyére, a stećakok, a bogumil sírkövek, sztélék legnagyobb mauzóleumához, Radomiljébe. Majd onnan a Neretva-deltába, magába a torkolatba, hogy meglátogassuk festőbarátunkat, Halil Tikvešát...

De nem felejttem, majd veszek neki valamit az opuzeni vásárban, jut eszembe immár ott, a helyszínen, mert ma az amatőr festők állítanak ki, holnap pedig Sveti Stipan, Opuzen védszentjének az ünnepén nagy festa, vásár lesz, a Neretva partján már forgatják a bárányokat....

Halillal megyünk megtekinteni a kiállítást, ugyanis mint újságolja, ő, Halil is kiállít egy képet, lévén ő is tagja az opuzeni festők szövetségének (UDRUGA LIKOVNIH STVARATELJA OPUZENA-LIKOVNI SALON OPUZEN).

A palicsi rózsák

Szabadkáról jöttünk haza Palicsra éppen (egyések szerint nyolc, mások szerint hét kilométer), és Jutka nem fordult be a Szegedi útról, mint szokott, balra a Nagyfenyvesre, hanem továbbhajtott a benzinkútig, s ott fordult be a piac elé. És már ki is ugrott a kocsiból, mondta, néhány szál tulipánt szeretne venni Kajkának (egyetlen palicsi bunyevác rokonának, aki neves formatervező férjével, Mirko Stojnićtyal egyszerre érkezett '94-ben velünk Újvidékről, éppen úgy, mint sokác ügyvédbarátunk, anélkül, hogy ezt előre megbeszéltük volna, vagy egyáltalán tudtunk volna ilyen jellegű szándékunkról, mármint hogy elhagyjuk Újvidéket, és mindannyian Palicsra költözünk). Kajkának születésnapja van. Éppen hogy elkezdtem bámészkodni a pakolászó piacosok között, amikor azt láttam, Jutka már jön is vissza, jön, de üres kézzel. Egy szál virágot se kaptam, mondja. Gyere, itt hagyjuk a kocsit, átmegyünk a Kakas Dénesékhez, az ő fia mintha árulna tulipánt. Kakasék a sínen túl, a gesztenyés ligetnél laknak, éppen az Orbán-keresztnél. Noha az öreg Kakas, Czipriánhoz hasonlóan, folyton duzzog, pöröl az égiekkel, ateista. Már többször is hangsúlyozta, nem hajlandó gondozni a crucifix kis, kovácsoltvas kerítéssel körülvett kertjét. Még csak a kerítés körüli pázsitot sem. Morog a piac zárása után a kereszt kerítésének betonszegélyére húzódó, megfáradt öreg kofaasszonyokra, akiknek, szegényeknek egyetlen kaporcsockrocskát sem sikerült eladniuk, morog rájuk, ne itt eszegessenek, ne szemeteljenek neki, jóllehet azt is minden alkalommal hangsúlyozza a kofaasszonyoknak, ő különben nem gondnoka a kereszt kertjének...

Jólesett ez a váratlan kis séta. Az előbb még robogtunk Palics felé, most meg már itt sétálunk át a síneken, jóllehet nem hazafelé, mint általában, hanem csak az Orbán-keresztig, a Kakasékhoz. Kakas úr Cziprián legjobb barátja, aki, ezt is csak nemrég bogoztuk ki, az elemi iskolában Jutka osztálytársa volt. Átsétáltunk

a síneken, át a vadgesztenyeligeten, szép tavaszi idő volt, majd az Orbánkeresztnél, Kakasék sarki házának Orešković utcai kapuján becsöngettünk. Ugyanis Dénes fia valóban foglalkozik virággal, olykor árul is. Jóllehet sosem tudni. Hol árul, boldogan, hol meg nem, elutasítja az érdeklődőket, hagyja, talpon hervadjon el kertjében az összes virág. Vártunk. Jó volt várakozni a szép tavaszban. Az Orešković utca óriás platánjai alatt. Palics, Szabadka, egész Szabadkaország legnagyobb platánjai ezek. Igaz, nem fordítunk rájuk elég figyelmet. Azon sem lepődnek meg, ha egy napon kivágnák őket. Az Orbánfalva utcában százéves fenyők, az Oreškovićban ősplatánok, a vasútállomással szemben pedig vadgesztenyes liget.

Kakas úr morogva bújt elő a fészker autószerelő-gödreből, kezében nagy csomó kóccal, valami kisebb forma, ám már első pillantásra is igen összetettnek tűnő autóalkatrészt törölgetve. Arra gondoltam, ezt az alkatrészt most akár napokig is el tudná törölgetni. Illetve arra, hogy ezt az alkatrészt ilyen alaposan kell törölgetni. Mert ez az alkatrész nagyon fontos alkatrész. Alkatrésze az autónak, de ahogy Kakas úr mogorva arcára pillantottunk, már mi is azt gondoltuk, ugyanakkor fontos alkatrésze a világnak mint olyannak is. És hogy ez a szakszerű törölgetés, kóccal való törölgetés is fontos része az operációnak. Sőt az egész mint olyan reparálásának is. Meg arra is gondoltam, hogy én is szívesen törölgetném. Azt a finom, olajos alkatrészt. Sőt még az is eszembe jutott, mit szólna, ha tényleg elkérném tőle, hadd törölgessem egy kicsit én is. Egyértelmű, most is, mint leginkább, autójukat, a gyerek autóját bütykölték. Hamarosan a fia is előkészülődött a szerelőgödörből. Az ő kezében is kóc volt. De ő most csak a kezét törölgette. Látszott, valami fontos mozzanaton vannak túl. Talán a kocsi szívét vették, illetve hát cserélték volt ki éppen... Ha az alkatrészt, tán tényleg a kocsi, a világ szívét nem is kérhetem el tőlük, egy kis, tiszta kócot azért még kérhetnék, gondoltam. Jó lenne, ha otthon nekem is lenne tiszta kócom. Hol is szerezhetik be, tűnődtem. Egyszer Cziprián mintha azt mondta volna, a Wesselényi utcai szőnyeggyárban. Lehetséges, gondoltam, ugyanis a világhíres JOVAN MIKIĆ-ben egyszer-kétszer, még újvidéki polgárként, én is előfordultam, akkortájt festő barátom volt a gyár művészeti tervezője (később elvitték a Zágráb melletti Zabokon létesített, hihetetlen, de éppen barátom számára létesített szőnyeggyárba, a ZIVTEX-be, amely aztán New Yorkba küldte őt, a GRAND CARPET-be továbbképzésre; halála előtt még meglátogattam Zágrábban, Nasszer téri toronylakásában), Cziprián mintha azt mondta volna, ott a legjobb a kóc, és én igazat adtam neki, ugyanis festő barátom még a képeire is rakott volt abból a szépen, gyengéden és mégis élesen szálás kócból... Irigyeltem is érte. Én is szerettem volna ilyen tiszta kóccal törölgetni szavaimat. Tán még az orromat is. Cziprián kijelentése meglepett kissé, ugyanis azt hittem, a szőnyeggyár is megszűnt már, mint minden gyár Szabadkán, úgy képzeltem, tán nem is nagyon tévedtem, valami büntetőkülönítmény érkezett, szerveződött és sorban likvidálta mind a csodálatos nagy, még a Monarchiából eredeztethető szabadkai gyárat, de ezek szerint a szőnyeggyár valamiféle formában még létezik. Igaz, nincs kizárva, immár csak a fennmaradt, régi kócot, minőségi kócot árusítják ki. Arra is gondoltam, az is lehetséges, a csipkegyárban is lehetne kócot szerezni, valami finomabb minőségű kócot, jóllehet ez a fajta kóc éppen hogy nem finom, hanem, mint mon-

dottam, inkább éles. Az igazi kóc éles. Ha legközelebb arrafelé járok, meg is kérdezem. Nincs kizárva, a Tikvicki bácsi is tudja, lehet-e kócot kapni a felszámolás alatt álló Csipkegyárban. Igaz, egyesek szerint sosem is fogják felszámolni a Csipkegyárat, mert háború esetén ott készítik a fáslit, a gézt, a Csipkegyár valójában egy katonai üzem fedőneve... Nem is tudom, létezik-e a csipkének is kóca, létezik-e olyan, hogy csipkekóc, csipkeszemét, biztosan létezik, ahogyan lám, T. Olivér szerint még a határárnak is van kóca, szemete, sodronykóca, sodronyszemete – amely Pahulek Domagoj szerint kitűnő nyersanyag, mert valóban, miért ne lehetne lágyvasból is csinálni piercinget... Meg kell kérdeznem Istvánt, rozsdásodik-e a lágyvas?

Van-e eladó tulipánjuk, kérdezte Jutka Kakas urat, akivel, mint mondtam, együtt járt volt elemibe a Ladócki bácsihoz, a nagytehetségű sportoló ikerpár édesapjához, de említettem, mostanság már nemigen ismerik meg egymást az utcán. A tulipán a gyerek reszortja, mondta Dénes. Közben már a gyerek is odaért. Van még tulipánod, kérdezte Jutka. Van, mondta a gyerek.

És már mentek is a ház elé, a Kisfenyves oldalára, a barackfák alá, ahogy Jutka mondta, egy-két kis csokrot csinálni. Mert közben már úgy határozott, magának is akar egy csokrot.

Egyedül maradtunk Dénessel. A pumpás kút mellett. Szótlanul.

Egy pillanatra úgy éreztem, nem fogok tudni megszólalni. Tán többé soha. Tán a torkomba is le kellene nyúlni azzal az olajos kóccal. Meg arra gondoltam még, tényleg megkérdem, ők hol szerzik be ezt a finom, éles, békebeli kócot. Akkor, teljesen váratlanul, a bambusszal körülvett, vadrózsával befuttatott kút mellett megpillantottam: az angyalt.

A dalmát szobrász angyalát. És hirtelen beszédes lettem. Beszédesebb, mint amikor beszédes vagyok, lévén hogy hirtelen nagy izgalom uralkodott el rajtam. Évek óta kerestem ugyanis azt a palicsi angyalt. Szaglásztam, tapogattam utána. Tűnődtem sorsán. Hová is kerülhetett. Majdnem azt mondtam, hová is lebbenhetett. A tengerikígyó (csikó?) párjáról van szó. Amely, néhány éve, egyik napról a másikra szórén-szálán eltűnt. A helyéről. A kígyó hozzánk került. Az angyal meg eltűnt.

Eladó-e, kérdeztem Kakas urat, a kócos futórózsabokrok között térdepelve imádkozó, hibátlanul megfaragott angyal fejére téve a kezem. Milyen jó érzés volt megérinteni. Fantasztikus dolog egy igazi szobor. Egy kőből, márványból faragott műalkotás meg különösen. Azonnal megérzed, akárha élőlény fejére tetted volna a kezed. Meg testmelegét. Szinte megüt. Igen, valami kellemes ütést éreztem. Tehát ez egyértelműen művészi alkotás volt. Mint a tengeri csikó (kígyó?) is, illetve ahogyan a mohaszobor, amely míg meg nem kötött a behemót homokkőfej szögdrében a moha, nem volt művészi alkotás...

Milyen különös, mondtam, a szárnyait teszi össze imára. Hát mit tegyen, kérdezte rosszkedvűen Dénes, tán először nézve meg a szobrot mint olyant, hiszen nincs keze, tette hozzá, csak szárnya van. Nem faragtak neki. Kispórolták. Tán nem volt több márvány. Csak szárnyakat faragtak neki. Meg valahogy nem is stimmelt volna úgy, kéz is, meg szárny is, valahogy már sok lett volna, éppen elég a szárny, mint a madaraknak... Igen, mondtam, van egy történész, aki szé-

pen írt arról, hogyan készítik a mellükkel a fészket a madarak... Történész, kérdezte Kakas úr. A történészek a madárfészkekről is írnak? Igen, van egy olyan történész, aki részletesen leírta, hogyan formálja mellével a fészek meleg, belső körét a madár... A keresztre feszített arcát meg a vérző szitához hasonlította... Vérző szitához, kérdezte Dénes. Igen, mondtam. Van egyfajta betegség, próbáltam okoskodni, amikor a pórusokon szivárog a vér... Kakas úr elgondolkodott, abba a történészbe, mondta, én is beleolvasnék...

Ahogy elvettem a kezem az angyalról, Dénes kissé közelebb lépett hozzám, még jobban szemügyre vette. De nem érintette meg. Csak a kócot helyezte a fejére, a kócra pedig az olajos alkatrészt. Eladó-e, kérdeztem. Mi? A szobor, mondtam. A szobor is a gyereké, mondta. A Solymossy úrtól kapta. Munkadíj fejében. Jól kijönnek. A Solymossy úr valahogy érti a gyerek nyelvét. Tudja, a Solymossy évekig kint énekelte *A palicsi rózsákat* a Spitzbergákon. A Spitzbergákon, kérdeztem. Lehet, nem éppen a Spitzbergákon, de valahol Skandináviában, mondta. Norvégiában... Sosem értettem, miért énekel mérnök létére. Én is mérnök vagyok, de nem énekelek, mondta. Jól festenek, ahogy a jéghegyeken *A palicsi rózsákat* énekelem.

Ismerem *A palicsi rózsákat*, mondtam, A zomboriakat is ismertem, ha nem tévedek, azok voltak először, a zomboriak, a Boros Mirjana énekelte nagy sikerrel, ő *A zombori rózsákat*, a Gubik Mira meg *A város peremént*. Együtt dolgoztam velük az Újvidéki Rádióban, mondtam. Maga is énekel, kérdezte Dénes, maga is *A palicsi rózsákat* énekelte, kérdezte. Nem, én tulajdonképpen nem vagyok palicsi, én úgy magamban olykor *A város peremént* szoktam dúdolni. Meg a barátom dalát, a *Sovány bogarat*... Olyan dal is van, kapta fel a fejét. *Sovány bogár*... Igen, van, mondtam. Azt még nem hallottam, morogta Dénes. Meghallgatnám...

De azért aztán, a nehéz időkben mégis jó volt tudni, szólalt meg ő is, előbb úgy tűnt, két külön sínen mozgunk, de aztán egyértelmű lett, két monomániás manusz, így morfondírozik, olykor hangosan is meg-megszólalva, s akkor úgy tűnik, akárha folyamatos lenne a beszélgetésük, hogy valaki *A palicsi rózsákat* éneklő a fjordokon...

Most már kezdtem érteni, hogyan is kerülhetett Kakasékhoz a térdeplő angyal, a nálunk lévő tengeri kígyó (csikó?) párja. Úgy, hogy azt mondta a Solymossy úr a fiúnak, elviheted, ugyanis a fiú eljárt hozzájuk segíteni, behordani a tüzelőt, felásni a kertet, kivenni valami öreg fát, a nehezebb dolgokat, a Dénes fia erős, mint a bika, valamint szenvedélyes gyűjtő, halmozó, a bolhapiacra ő az egyetlen gyűjtő, aki, ha lehetséges, mindenképp három példányt vesz...

Úgy valahogy vette kezdetét a dolog, hogy én a Bartók utca bal oldalán, a Solymossy úr szomszédságában üresen álló kis ház udvarán véletlenül felfedeztem volt két szobrot. Valamint egy szép nagy, kockaforma, súlyos kőasztalt, egy súlyos paralelepipedon forma paddal, kissé kisebb kockaforma kőszékekkel. Napi sétáimon rendszeresen megálltam ott, nézegettem őket. Idővel dalmát, még hozzá kitűnő dalmát szobrász munkájának véltem őket. Mert a jó szobrászok számomra a mediterrán szobrászok voltak, mint a Maillol, a Meštrović meg a Kršinić például. De igaz, a fjordokon is sok a félig megmunkált kő. Ezek szerint van forró, meg van hideg, jeges kő. Forró meg hideg szobrász. Igen, ezt a szobrászt, a

tengeri kígyó (csikó?) meg az angyal szobrászát dalmát szobrásznak neveztem el. Biztosan horvát volt, mármint az a bizonyos szobrász, bunyevác, de hát a bunyevácok is valahonnan Dalmáciából jöttek, egyesek szerint éppen Korčuláról... A korčulai márvány pedig híres, nagyon híres, jöllehet részben Vrniken bányásszák, hová mi különben évekig nyaralni jártunk volt a Végelékkal, ugyanis az egyik legjobb jugoszláv színikritikus, Dalibor Foretić barátunk történész édesapja s az egész rokonság odavalósi, vrniki volt...

Később az történt, úgy folytatódott a dolog, hogy felhívott egy szegedi hölgy, egy Jusztin Harsona nevű szegedi író. Mondta, K. Kobalt Karcsi a barátja, tőle kapta meg a számomat, de hát különben ő is palicsi: szeretne meghívni engem egy szegedi irodalmi estre a Bálint Sándor Művelődési Egyesületbe. Ő, mondtam, végre majd beszélhetek a nagy néprajztudósról, a kis szent emberkéről, Bálint Sándorról. Valamint K. Kobalt Karcsi felemlegetésének is megörültem, mondtam, róla is szívesen beszélek, mind a rajzairól, mind irodalmi munkásságáról, de akár még megboldogult édesapja, a vándor templomfestő munkásságáról is, ugyanis immár sorba jártam néhány általa festett kis templomot Alsó- és Felső-Bácskában... Tehát gyorsan el is vállaltam a meghívást. Nem sok idő múlt, az író már ott ült a teraszunknál. Mondta, ő is itt, Palicson veszi fel a nyugdíját, mint K. Kobalt Karcsi. Véletlen kérdeztem rá, hol is élt volt ő a háború előtt Palicson tulajdonképpen? Mondta, itt a Bartókban. Hol, kérdeztem. Itt a 8-asban, a Solymossy bácsiék mellett. A 8-asban, kérdeztem elámulva. Igen, a 8A-ban. Ott, abban a kis házban, amelynek udvarán az a két szobor látható, kérdeztem máris fellelkesülve, valamint az a kockaforma kőasztal, a paralelepipedon forma kőpad, meg hát a kockaforma kőszékek. Igen, mondta Jusztin Harsona, kissé meglepődve, ott. És ki az a dalmát szobrász, aki azokat a kitűnő szobrokat készítette? Jusztin Harsona nem értette, mit beszélek. Ki készítette, ki faragta azokat a szobrokat, azt a kőasztalt, a paralelepipedon forma kőpadot, a kockaforma kőszékeket? Hát a volt férjem, mondta Jusztin Harsona. Dalmát volt, kérdeztem. Kicsoda, kérdezte Jusztin Harsona. A férje? Nem, hódsági. Érdekes, hogy én az után is, hogy Jusztin Harsona felvilágosított, nem volt dalmát, én az után is dalmát szobrásznak neveztem, vagy ha nem is volt dalmát, gondoltam, dalmát volt a tanára, talán éppen a kitűnő Meštrović-tanítvány, Kršinić... Később arra gondoltam, ha nem volt dalmát, s ha a tanárai sem voltak dalmátok, akkor a nagy debreceni szobrászok hatottak rá, Medgyessy például. Mindenesetre Jusztin Harsona egykori férje egyike legjobb szobrászainknak, gondolom még ma is, ott látva őt Telcs Ede, Almási, Kiss Júlia, Szilágyi, Dudás és Kovács Antal mellett. Azt azonnal megéreztem, Jusztin Harsona nem ragaszkodik a szobrokhoz. Valamiféleképpen távol került tőlük, megszűntek létezni számára. Kérdeztem, eladná-e az egyiket? Igen, mondta, mind a kettőt nekem adja, nyugodtan hozzam át őket...

És én, ritkán történt ilyesmi velem az életemben, már futottam is a talicskával a Bartók utca felé. Már, akárha ez lenne a foglalkozásom, döntöttem is bele a mázsás tengeri sárkányt (csikót?) a talicskába, már szaladtam is vele vissza, hazafelé a Bartókon. Harsona tágra meredt szemekkel nézett, ahogyan zihálva befordultam a kőszoborral az udvarba. Egyáltalán nem értette, mi történik, mi

ütött belém. Lehet, arra is gondolt, megőrültem. Egyszerűen nem értette, hogyan került oda alig 5-10 perc alatt az a súlyos kőszobor. Én se. A másikat, a térdeplő angyalt nem bántottam. Ugyanis éreztem, az már sok lenne, túl nagy ajándék, két dalmát szobrot nem érdemeltem ki azzal, hogy elfogadtam a meghívást a Bálint Sándorba, valamint úgy tűnt, jóval súlyosabb is a tengeri kígyónál (csikónál?), egyedül nem tudnék megbirkózni vele. Túl nagy ajándék lenne, meg túl nehéz, abba tán bele is szakadnék, mert most hogy már áthoztam a tengeri csikót (kígyót?), kifordítottam a talicskából, majd visszaültem Jusztin Harsona mellé, éreztem, kissé így is megerőltettem magam, hajamról nyakamba csöpögött a verejték, titkon tapogatni kezdtem ágyékomat, netán a sérvem is kiugrott.

Jusztin Harsona felbukkanásáig nem tudtam, hogy ezt az én ügyködésemet a nehéz kőszoborral, a tengeri kígyóval (csikóval?) Solymossy úr a kerítésen túlról mind végignézhette, nincs kizárva, meg is volt bízva, tartsa szemmel a házat, ők őrizték, csodálkozhattak is, ahogyan én berontottam a talicskával, és elszaladtam a tengeri csikóval (sárkánnyal?)... Innen származhatott az ötlete, hogy a másik megmaradt szobrot, a térdeplő angyalt elkéri magának Harsonától, később meg az, hogy majd azzal ajándékozza meg a gyereket, nem tudom, de úgy képzeltem, valahogy így történhetett.

Jött Jutka, kezében két szép tulipán csokorral. Egy pirossal. Meg egy sárgával. Nekünk is vágattam egyet, mondta, mutatta a sárgát. Szép, mondtam. Jött a fiú is.

Eladó-e a szobor, kérdeztem a fiút. Az angyal, kérdezte. Az, mondtam. El, mondta. A Solymossy bácsitól kaptam, ledolgoztam neki. Tudja, a Solymossy bácsitól, aki a Spitzbergákon énekelte *A palicsi rózsákat*... Olyan áhitattal mondta, azt hittem, a következő pillanatban elkezd énekelni, ott a vadrózsabokrok között Solymossy úr nevezetes szerzeményét, *A palicsi rózsákat*. Mert akár még azt sem zártam ki, a fiú énekórákat is vett a Solymossy bácsitól. Lehet, ő is tudja már énekelni *A palicsi rózsákat*, nem tudom. Én semmit sem tudok, ergo nem is lenne szabad mindenbe beleütni az orromat, hiszen már ezek a palicsi szobrok és *A palicsi rózsák* is milyen bonyolulttá lettek. Mennyit kérsz érte, kérdeztem. 3500 dinárt, mondta gondolkodás nélkül a fiú. Miért épp ennyit, kérdeztem, lévén hogy némileg járatos vagyok a műkereskedelemben, kísérem, a szerb maffiózók, drogbárók mennyiért öntetnek egy Rodint például, mennyiért egy Meštrovićot... Azért, mondta a gyerek, levéve az angyal fejéről, elébem emelve az olajos kócban lévő alkatrészt, mert éppen ennyibe került.

Rendben, mondtam, de el is tolod hozzánk. El, mondta, plusz 200-ért. Rendben, mondtam. És máris segíteni kezdtem beemelni a talicskába az 50-100 kilós térdeplő angyalt, jöllehet nem szabad emelnem, mert a tengeri kígyót (csikót?) emelgetve valóban kiugrott a sérvem, meg hát azt se tudtam, hol, hogyan is fogjam, öleljem, mert akárhogy helyezkedtem, mindig odaötlettem magamhoz egy-egy szúrós vadrózságot is. Nem tudtam, hol, hogyan kell, hol, hogyan is szabad megölelni egy angyalt. Közben Kakas úr egész idő alatt ott állt közel hozzám. És szúrós tekintetével nem győzött vizsgálni, mi ütött belém, mit emelgetem azt a követ. Féltem, de ugyanakkor tán jól is esett volna, ha közben áttörölgeti arcomat az olajos kóccal, mert máris kivert a verejték, máris felkaristolják, kivéreztek a tövissek.

Nem értette, mi is történt tulajdonképpen, nem értette, miért ölelgetem a rózsabokrot, a térdeplő pucér angyallal. Finomabban, szólt rám Kakas úr ironikusan, mind összevézézik egymást.

Egyszer csak kellemetlenül éreztem magam Kakas úr előtt. Már magam sem értettem teljesen, miféle helyzetbe kerültem. Tíz perce jöttem, és rózsabokrai között máris egy súlyos angyalt ölelgetek. Abban a pillanatban még azt is észrevettem, a Kisfenyvesről (az Orbánfalva utcából) belát, pontosan ránk lát az Orbánkeresztről a felfeszített. Kakas úr is észrevette, az Orbán-kereszt felé tekingetek.

Cziprián Kakas úr legjobb barátja, őáltala ismerem, szeret ugyanis pletykálni róla. Csak most jutott eszembe, Cziprián arról mesélt, Kakas úr szereti a pornófilmeket satöbbi. Egyre közelebb jött hozzám. Csak most látom, mondta, kicsoda is maga. Maga az az újságíró, akivel a Cziprián kávézni jár a Női strandra meg az OMEGA kertjébe a párizsi öreglányokkal a hatalmas Ádám-levelek alá... Mert én azt hittem, azok a nagy levelek Ádám-levelek, de a tulaj felvilágosított, nem Ádám-levelek, hanem gímnyelvek... Mondtam már Czipriánnak, egyszer majd én is elmegyek magukkal. Kíváncsi vagyok, miről politizálnak, meg arra is kíváncsi lennék, én bírnám-e magukkal a versenyt...

Azt mondják, az a szépasszony, a Rózsa lett az új tulajdonosa. Nem értettem, kiről beszél. Ki szép, kérdeztem. Hát a Női strand tulajdonosa, valaki azt mondta, olyan, mint egy fekete rózsa. Igen, a Rózsa bérlő, mondtam, 20 évre. Húsz évre, kérdezte. Igen, mondtam. Közben sikerült az angyalt a talicskába emelnünk. Jutka a két tulipáncsokorral visszament a kocsihoz. Máris többen megkérdezték tőle, hol vette a szép, friss csokrokat. Mondta, a Kakas Dénes fiától, ott a crucifixnél.

És a fiú már tolta is ki az udvarból. Az angyalt. Mentem a fiú mellett, a fűben, ügyeltem, ki ne boruljon. Az angyal.

Mennyi a nyugdíjad, kérdeztem. Nincs nyugdíjam, mondta a fiú. Segélyt kapok. Hatszor évente. Virágot árulok. Meg barackot, földiepret. Láttam a fekete fóliacsíkokat, mondtam. Segítek a Solymossy bácsiéknak. Ásni járok. Idős, magányos hölgyeknek vásárolok be a piacon, az áruházban. Mondom, éppen most telefonált a Solymossy úr. Magának, kérdezte a fiú. Igen, mondtam. Mit akart, kérdezte. Mondta, valami nagyon fontos ügyben hív... És mit akart, kérdezte türelmetlenül a fiú. Elakadt a keresztrejtvényben. És tudott segíteni? Véletlen tudtam. T. Olivér úr egyik drámájának a címe. Milyen betű van már meg belőle, kérdeztem. A cé, mondta. *Paripacitrom*, mondtam. Csönd. Majd kiáltás. Zseniális! Hogy jutott eszébe? Én már elfelejtettem, pedig gyerekkoromban mi is így mondtuk...

A fiú megállt. Rátette a kezét az angyal hátára. Megkérdeztem akkor az apát, mondta, mert én nem jártam hittanra, elfogadjam-e a szobrot a Solymossy úrtól. Apa azt mondta, fogadjam el: majd lenyomatjuk vele a káposztát. De valahogy úgy jött, azóta még nem is savanyítottunk káposztát. Elmeséltem, K. Kobalt Karcsi kéziratban lévő, kitűnő regényében olvastam, hogy ők Pecellón a Kossuthszobor egyik darabjával nyomatták le a savanyítandó káposztát... Az izgalmas lehet, én szoktam olvasgatni Kossuth Lajosról...

Mondom, két szobrom volt addig, a tengeri sárkány (csikó?), meg a nagy Fruška Gora-i (karlócai) kőfej, amit még Bánszky Mária Róza muzeológus barátnóm hozott, mert ledöntötték az oszlopról a Fruška Gorán, bevitték a Vajdasági

Múzeumba, de a művészettörténészek értéktelennek minősítették, ezért Róza úgy gondolta, elhozza nekem a csomagtartóban. Elhozza, mint mondotta, megfigyelésre... Ott hevert a kertünkben sokáig, arccal a földnek. Majd később, sokác ügyvédbaráttal, felemeltük valami jó, akárha éppen erre öntötték volna, betonposztamensre.

Tényleg nem volt éppen értékesnek mondható, de ott állt a határon, jól megérezte Róza, hogy ugyanakkor értéktelennek sem mondható. Először is markánsan volt elnagyolva. Akárha egy görög drámahős, kimarta saját szemét.

Ott áll azóta a padlás régi, száz év előtti víztartályából táplált, periszkópszerű csap mellett. Igen, akárha egy tengeralattjáró, amely valami csúcson, valami padláson feneklett meg. Mintha a periszkópon keresztül is figyelnének, gondolta olykor T. Olivér. A három nővérke vizeskedhetett a száraz csapnál... Ugyanis, hiába volt míniummal kenve, a nagy paralelepipedon forma víztartály, már rég elrozsdásodott...

Ám egy napon azt vettem észre, a behemót kőfejen megkapaszkodott egy mohafolt, meg néhány gomb, illetve hát szemölcs forma zuzmó is, meg a szemüregébe is bevacolt szépen a moha... Addig azt hittem, vak. Maga marta ki saját szemét. Ám most láttam, lát, mohazöld szemein keresztül, smaragd lényével figyel. Locsolni kezdtem. Előbb csak elvétve. Aztán rendszeresen. Szinte naponta. És egyszer csak arra lettem figyelmes, valami értékes új szobor áll a periszkóp-forma száraz csap mellett...

Ki tette arcára a mohát, kérdezik gyakran látogatóim. És nincsenek tudatában, hogy az amerikai költészet Nemecekét, az egyik legnagyobb modern amerikai költőt, Roethkét, az amerikai költészet Nemecekjét idézik:

Ki tette oda a mohát?

Olykor hallom Solymossy urat, *A palicsi rózsákat* énekeli, szintetizátorán kísérve magát, a lila akáccal felfuttatott magas, nagyon magas, Palicsfürdő tán legmagasabb feketefenyője alatt, légvonalban alig 100-200 méterre tőlünk. Ha egészen pontosak akarunk lenni, a múltkor kimértem, újabban kimérem – kilépek a relációkat, Kajkáék 100, Farkas bácsiék 150 lépésre vannak tőlünk. Nem meséltük Solymossy bácsiéknak, hogy amikor néhány éve Berlinben éltünk volt, Jutkára egy napon rátört a honvág. És betette a lejátszóba Solymossy úr kazettáját. És akkor egész nap azt hallgatta. *A palicsi rózsákat*. Berlinben. Miközben én a Kantstrassén kódorogtam.

A fiú kifordította a talicskából az angyalt. Kért egy pohár vizet. Hoztam neki. Kifizettem. A behemót, mohás fejre pillantott. Meglepődött kissé. Jó társasága lesz, mondta, megveregette az angyal hátát, ott, éppen ott, ahol a két szárny összeér. És már poroszkált is hazafelé. Hogy az Orbán-keresztnél váratlanul eltűnjön az udvarukban. Visszamásson az autó alá, a gödörbe. Megkaptad a pénzt, kérdezte Kakas úr a gyereket. Meg, mondta a gyerek, immár a gödörből. Jó van, mondta Kakas úr. Ez a mai jó üzlet volt. Túladtál az angyalon. Meg két csokor tulipánon.

Misi mester avagy a kerti pad fóliája

A Homokvár régi, százéves padja elkorhadt, mondta már másodszor T. Olivér. Igen, úgy látszik, jegyezte meg Jonathán, ennek a keményfából készült kerti padnak 100 év, sőt néhány évvel immár annál is több az életideje, lévén hogy az előre-hátra hajtogatható háttámasz felső rácsába bele van égetve készítésének dátuma: édesapám születésének éve, amikor különben a Homokvárnak nevezett villánk is épült volt: 1913.

Különben az utolsó békés év a nagy ezredfordulós ünnepek után, az első világháború kitörése előtt, amikor dr. Brenner Palics fürdőorvosa lett, s a következő évben már ő is, mint apai nagyapám, a sorozási bizottság előtt áll pőrén, szemérmesen, intenzíven érezve egymás húsának szagát, Todor nagyapám tanynasi hentes-, pontosabban faggyúszagát, dr. Brenner orvosságokból és parfümökből mixelt, nem kevésbé émelyítő szagát, hogy nemsokára már a Karszton (Carso) ássa be magát, a Karszton (Carso), hol nem lehet beásni magad, dr. Brenner pedig már Horgosról, Szegedről, Újvidékről ír naplójában Cetinje elestéről, meg azt: *Belgrád égése látható.*

Érdekes, valójában nem az ülőke, nem a támaszték szabályos sorokat képező rácsai korhadtak el, hanem az alsó rész szépen bonyolult, mesteri munkája, akárha két ölelő kart mutató tartó szerkezete, amely a pad kényelmes, nem mindennapi látványt nyújtó ívét is biztosította volt, biztosítja még ma is tulajdonképpen. Éppen erről szeretnék mesélni, hogy még ma is.

Egyszer a Petőfi utcában, elhaladva a Vetró doktornő udvara előtt, megpillantottam, el nem tudom képzelni, az elmúlt évek folyamán miért nem vettem észre, miért nem láttam meg, egy szakasztott ilyen padot. Ni, a kerti padunk, mondtam boldogan, ugyanis már első pillantásra egyértelmű volt, jobb állapotban van, mint a mienk. Tehát még létezik az eredeti modell. Szólni kellene Hullónak, gondoltam, Szabadkaország (melynek Palics lenne nagy múltú fürdővárosa) múzeumi igazgatójának, szállítsák be magukhoz, ünnepélyesen szállítsák be, helyezék legalább valami eresz alá, az udvarukban.

A Vetró doktornő a mi orvosunk. A rendelő az egykori Kohlen-villa melléképületében van, maga a villa, mi úgy hívjuk, Tito-villa, üresen áll, egyszerű, de mesterien megmunkált kerítésleceit már nagyrészt kitördösték, nemsokára majd ablakait is betörik, akárha valami ostromló csapatok, kikezdi a villa állagát, hogy akkor majd, egyik pillanatról a másikra, hopp, valamelyik helyi avagy fővárosi politikus, helyi vagy fővárosi úrgazdag, újsütetű maffiózó lépjen elő, vegye meg, nyúlja le pontosabban, illetve ha már nekik sem kell, akkor lehetséges, mégis visszaszámazzák valamelyik még élő Kohlen-utódnak... Mi, infausztuszká süllyedt avagy emelkedett, ahogy vesszük, palicsi polgárok oda, abba a Reichel által tervezett villa melléképületéből kiképezett AMBULANCIÁ-ba járunk a Vetró doktornőhöz. Akinek a férje, Vetró úr, egy nagy tudású, immár minden bizonnyal nyugdíjas mérnökember: feltaláló.

Ő találta fel azokat a vízen járó talpakat is például, amelyeket néhány éve az egyik magyar hadügyminiszter, már nem a Czinege, hanem valamelyik utána következő, jobboldali hadügyminiszter, a Czinege után nekem már egy hadügyminiszternek sem sikerült megjegyezni a nevét, Palicsra való látogatásakor, Szent István napján, demonstráltak volt. Ha jól tudom, maga Vetró úr fia volt a bátor demonstrátor.

Ment, lépegetett egy ideig a vízen. Fantasztikus, hallatszott mindenfelől. Fantasztikus. A tömeg és a miniszter lélegzet-visszafojtva figyelt. Én is ott voltam a tömegben, lévén valamiféleképpen magam is érdekelve, érintve a dologban. Mármint a tó és a vízen járás, illetve a képzőművészet ügyében. Ugyanis, hogy a végén kezdjem, a vízen járást mint olyant Goethe par excellence képzőművészeti problémává nyilvánította. Jóllehet egyes barátaim azt hitték, azért vagyok ott a tömegben, mert beléptem a magyarok pártjába, immár én is Meszes lettem, vagy ahogy a szerbek mondják, *mic, po mic* közeledem feléjük. Mert csak azok voltak ott, akik így-úgy érintve voltak. A párt által. Igen, elsősorban csak a párt által érintettek, a párt körül sertepertelő profilok álltak ott a parton. Visszafojtott lélegzettel. Meg én. Néztem őket, noha én, mondom, a dolog képzőművészeti vonatkozásában, mármint Jézus vízen való járásának képzőművészeti vonatkozásában voltam érdekelt, ám nem volt idő, de kedvem se volt, magyarázkodni. Meg hát, ha jobban meggondoljuk, kinek is magyarázkodtam volna. A dologra magára koncentráltam. Annál is inkább, mivel úgy tűnt, a dolog fel lett találva. És hogy azt éppen Vetró úr és fia találta fel, annak felettébb örültem. Igen, Jézus is éppen így járhatott a Holt-tengeren, mint ifjú demonstrátorunk a kis tavunkon, holt tavunkon, amelyre újabban Szerbia tengerének, Holt-tengerének a szerepe is hárulni látszik... Igaz, ő, mármint Jézus, akárha magán az azúron lépegetett volna, noha e szubsztancia, mármint az azúr mibenléte körül még nagy viták folynak, lángolnak fel olykor a helyi infauszuszok között. A Holt-tengeren a só koncentrációja, nálunk pedig az alga és a fekália magas fokú koncentrációja képezte azt a bizonyos elegyet, amelyen a demonstrátor lépegetett volt tulajdonképpen. Egy-egy pillanatban úgy látszott, a hadügyminiszter úr szeme meg is csillant, meg az enyém is, kevésen múlt, könnybe is lábad, ugyanis mind egyértelműbbnek tűnt, ez az elegy valami valóságos zsád (jadeit) minőséggé állt immár össze, akárha Velencében, miből kifolyólag egyesek szerint ebbe az irányba kellene a kutatásokat irányítani. A zsád, és nem, mint én teszem, az azúr avagy a vér és fekália irányába. Hiába próbálom magyarázni, hogy egy idő óta én is komolyabban veszem a Palicsi-tó vizének lehetséges zsád (jadeit) vonatkozásait, és bizonyos vízügyi dolgokat immár gyerekkorom zúzazöld folyója, a Tisza felől közelíték meg, mind inkább Illyés Gyula szavaihoz is tartva magam: a magyar íróknak vízügyekkel is kell foglalkozniuk...

De aztán lassan, fokozatosan, noha egy ideig még a víz alatt is próbált lépegetni, valamint lépegetni vele ide-oda a tömeg, lépegetni vele ide-oda a magyar hadügyminiszter is, alámerült...

Szóval ott állt a Petőfi utca kezdetén gyönyörű ívével a kerti pad. Mint egy fényképen. Ott, Vetróék citromkörtefája alatt. Rendkívül finom körtéjük van a Vetróéknak. Vannak évek, amikor akkora a termés, hogy az utcára is kihullik, kiömlik szinte. Ez a körtefa egyedül képes felvillantani azt az időt, amikor

Orbánfalvát még nagyrészt szőlők és gyümölcsösök borították. Olykor felveszek egy-egy körtét. Citromkörte, mondom. A gyerekkor körtéje. Sőt, olykor vendégeimet is meginvitálom a Vetróék utcára hulló, utcára terített körtéjéhez, s közben a padot is megmutatom, lévén hogy az ő padjuk, mint jeleztem, jobb állapotban van, mint a miénk, jóllehet látszik, már azt se igen használják, nagyrészt lepergett róla a fehér festék. Minden jel szerint immár kihunytt az afféle életforma, gondolom olyankor, a padjukat szemlélve, amikor is az emberek csak úgy üldögéltek a kertjükben, a padon. Nem tudom, de azért én még szeretnék beszerezni néhány békebeli kerti gömböt, melyek oly gyakran lobbannak fel Kosztolányi könyveiben, verseiben. És üldögélni köztük, a kerti gömbök között, a padon. Hihetetlen, mennyi energiára van szükség ahhoz, hogy időt szakítsak ehhez a kerti padon való üldögéléshez. A világ mintha le akarja lökni, nyomni róla. Mint álmában Tolsztoj grófot, ahogyan a fia a fenekével le akarja lökni a székről... Gyakran kapom azon magam, Tolsztoj naplója van a kezemben, kíváncsian olvasom újra és újra annak a széken való tulakodásnak a leírását... Olykor úgy okoskodom, ha barátaimmal, ha kutyáimmal veszem körül magam, egy-két-három kutya erről, egy-két-három kutya arról, nem tudnak hozzám félni az emberek, nem tudnak olyan könnyen lelökni fenekükkel a kerti padról...

De, hogy folytassam, meséli T. Olivér, a Vetróék padjának igazi nagy pillanata számomra az volt, amikor egy napon, majdhogynem a pad mellett, a pad és a körtefa között, megpillantottam azokat a síbotokhoz erősített, vízen járó behemót talpakat, csak úgy félredobálva, moszatosan-maszatosan, s hirtelen máris látni véltem a folytatást, mármint azt, ahogyan kijöve a tóból, ki a tó alól az ifjú demonstrátor, aki, mint jeleztem már, a feltaláló fia volt, tán maga is feltaláló (persze ezeket a dolgokat még pontosítani kell, noha én jól ismerem ezeket az embereket, persze még korántsem annyira, mint egy regényírónak ismernie illene, gyakran félek, hibázom, meg találok bántani őket, nem győzők előre bocsánatot kérni), úgy, ugyanabban a ritmusban lépegetve folytatta útját, teljesen megfedkezve a miniszterről, a helyi elöljárókról, pártfunkcionáriusokról, elnökökről, vezérekről, komisszárrá lett kékharisnyákról, ugyanabban a ritmusban lépegetve érkezett haza, a Kizur István néphősről elnevezett Nagyfenyvesre, illetve az abból nyíló Petőfi utcába, Petőfi-alsóba (azt már pontosítottuk, a Petőfi-alsó a Pap Pálban ágazik el, hogy aztán majd a mi hátsó fertályunk előtt a Bartókra csatlakozzon, illetve belefusson a Magyar László térbe, igen, mondta Misu, ő, mármint T. Olivér minden jel szerint, valami olyan regényről álmodozik, amelyben ezek az ide-oda, erre-arra nyíló semmis utcák a legfontosabbak, majdhogynem a főszereplők, olyan valamik, mint Knifer számára a meanderek), kinyitotta a kerti kaput, érezni lehetett, nagy fáradtság nyomta, majd leült, félájultan lehuppant a padra. Pihent egy kicsit. Közben ő is megevett egy citromkörtét. Az első falatnál még érezte, a moszat íze is keveredik a körte üde, akárha valóban citrommal pezsdített ízébe. Később mesélte valakinek, hogy akkor ott, a víz alá süllyedve, arra gondolt, az ellenkező irányba indul el, a IV-es szektor, a bumeráng, a Palicsi-tó bumerángforma, túlsó vége felé. És ott valamiféleképpen alant marad, kabátjába mindenesetre be volt dugva egy nádszál, ha netán szüksége mutatkozik valami javítást eszközölni a talpakon, azon szívja a levegőt, a következő pillanatban pedig arra, most majd gyorsan felkapálódzik, átcammog a tömegen, a közben gyorsan ritkuló tö-

megen, moszatos-maszatos arcát mosolyra próbálja húzni, hazamegy, és megesszik egy citromkörtét. Csak egy citromkörtére vágott. Jóllehet a díszebédre is hivatalos volt. A feltaláló és ő, az ifjú demonstrátor is. De az már egyértelmű volt, a díszebédétől elestek, immár csak az lebegett a szeme előtt, hazacammog, elvonul a Fehérakác vendéglő előtt, befordul a Petőfi utcába, már annyi ereje sem maradt, hogy leszerelje a vízen járó talpakat, hanem csak annyi, miközben a kerti padra hanyatlík, megegyen egy citromkörtét. És akkor a kerti padra hanyatlott és megevett egy citromkörtét. Majd még egyet megevett. De ezt a másodikat már lassabban. És majd csak aztán gondolt arra, hozzá kellene látni, elkezdni az algás, moszatos-maszatos talpak leszerelését. Ám közben elnyomta az álom.

Az én rokonom, említettem már, egyetlen palicsfürdői rokonom, Vitéz Károly a szabadkai feltalálók egyik organizátora. Akinek a véleményét Vetró úr vízen járó talpait illetően természetesen első dolgom volt kikérni. Ám rokonom nem volt hajlandó nyilatkozni, ugyanis a szabadkai feltalálók egy másik frakciójának volt ő tulajdonképpen a vezetője, organizátora, és nem annak, amelyhez Vetró úr tartozott (ezeket a dolgokat is pontosítani kell, mivel más lényeges dolgokat is érint, először is képzeljük el azokat a gyárat, ahol ennyi feltaláló nyüzsgött, ne haragudjanak, de én ezt a kérdést örökre nyitva fogom tartani, másodszer pedig a nevezetes kis, bécsi mozi, a világ egyik legkülönösebb mozija, az ILARIJA miatt, illetve hát az ILARIJA mellett lévő Európa szálló miatt, ahol bécsi napjaink ideje alatt leginkább megszállni szoktunk, ugyanis, ki hinné, én sem hittem: az osztrák feltalálók irodája is ott székel éppen, az ILARIJA mellett, az Európa szálló alatt, igaz ezt az egybeesést senki sem hajlandó véletlennek hinni, egyesek úgy hiszik, ott védetem le irományaimat, költeményeimet, bármit írjak is, szaladok Bécsbe, levédeni...

Igaz, jó ideje már nem foglalkoztam ama talpakkal, de titkon reménykedem, hamarosan eljő a nap, amikor a tó vize, az említett elegy valóban zsáddá szilárdul, hiszen éppen mostanában hallottam, az állatkert is a tóba engedi a vadak táplálékához trancsérolt döögök véré, és mi, halandók is járn tudunk majd rajta, járn legalább, ha fürdeni immár a Palicsi-tóban többé sosem is fogunk, lévén hogy a maffiózók és a politikusok úgy fogják egymás bokáját, egy olyan róka fogta csuka fogta ördöglakat keletkezett közöttük, pontosabban a tó körül, hogy ebben az ügyben immár kizárt dolog mozdulni. Igen, ha mozdulni már nem is, de talán majd lépegetni a vízen – a zsádon igen. És akkor majd nem azt mondjuk, elmegyek fürdeni, hanem azt, megyek, járok egy kicsit a Női és a Férfi strand között – a zsádon (jadeiten)... És akkor majd azt mondják ismerőseink, barátaink, hogy tegnap láttunk benneteket a zsádon járn, mire mi azt válaszoljuk, igen, tegnap jártunk, kéz a kézben, egy kicsit a zsádon... Már egészen szilárd. És főleg nem kell félned, mint a jégen, hogy beszakadsz... Jársz egy kicsit a zsádon, ruhában, fürdőruhában avagy pucéran is akár... Jársz egy kicsit a zsádon... Pucéran, miközben csak szeméremékszereid csillannak a holdvilágban... Arra is gondoltam, egyszer ha netán összefutok Vetró úrral, jelzem neki, híve vagyok a vízen járást illető kísérleteinek, ám félek, a probléma inkább alkémiai természetű...

Talán volt idő, amikor még a mi padunkat is óvták. Legalábbis télire valami tetőféleség alá vitték. Minden bizonnyal a száletliben is állt néhány évtizedig. De amikor mi, a '90-es évek elején, még a háború alatt, ideköltöztünk – a háború és

a migránsáradat beindulása között éppen tíz év maradt, ismét csak tíz év békeidő, ami éppen elég volt a horvátországi, a boszniai és a koszovói menekültek nivellálására –, már nem volt szeletli. A pad künn hanyódott. Hol a bolgár dió alatt, hol a citromfüves tábla közepette. Miközben hátlapja hol erre, hol arra billent, dőlt, állt árván, elhagyottan. Ugyanis ez a pad volt az egyetlen dolog, amit az előző tulaj itthagytott nekünk, de mi akkor még nem vállaltuk fel, nem tudtuk magunkénak igazán, még a házzal általában voltunk elfoglalva. A Homokvárral mint olyannal. A gyermekkor folyóparti homokvárával, amely közben a romantikus regények omladozó várával lett azonossá, egy kis tó partjára való átemelésével, átjátszásával, áttüntetésével... Előbb alapot kellett alája húzni. Mert a homokvárnak (salakbeton villának) nem volt alapja. A homokváraknak úgy általában nincs. Alapja. Majd megállítani az omlását, pörgését, jöllehet az általam adott új név, a Homokvár valójában éppen hogy a pörgést állandósította, változtatta át órjás homokórává... Szóval én akkor, előbb még inkább az előző tulaj nagy szabóasztalát szerettem volna. (Úgy voltak szétdobálva rajta a szabóminták meg a kották, mert egy megszállott jazz nagybőgős élt akkor már csupán a lassan omladozni, már-már leülni készülő villában, mint a vezérkari térképek egy vesztett csata után, gondoltam, kombinálom a két dolgot, a szabásmintákat, a hölgy-szabó mintáit az improvizációk ilyen-olyan, nagyrészt kézzel írt kottáinak jelzésrendszerével), de végül is csak ezt a megroggyant padot hagyták itt nekünk. Minden bizonnyal megvizsgálták, és már nem merték megmozdítani, nem méltatták arra, hogy magukkal vigyék. A szeletlinek meg akkor már, mint mondtam, nyoma sem volt. A kertnek, szőlőnek az a része, ahol a szeletli állt, tulajdonképpen már nem is tartozott hozzánk, a mi placcunkhoz. Csupán a villát építő, eredeti tulajdonos, Perčić úr lányától, lányaitól, a Perčić nővérektől kapott kartonra kasírozott, kettőbe tört, halvány fotón sejtett valami belőle... Barátom, Durst Gyuri, a filmproducer, aki a Palicsi Európai Filmfesztivál alkalmából szokott volt járni hozzánk, ajánlotta, fölviszi Pestre a kettőtört szürke kartont, fel a Mai Manó Házba, hogy ott összehegesszék, restaurálják, véglegesítsék a pad helyét... És akkor, magyarázta Durst, a kis tó mögött üldögélve nagy, piros kalapjával a fején, mert közben, a döglött Palicsi-tavat helyettesítendő – ez volt Illyéshez kötődő nagy, vízrajzi vízióm első mozzanata! – egy kis tavat ástunk a bambuszos Sanyival, Bambusszal, a festő és mázolóval, aki tulajdonképpen hentes volt, de mostanában egy másik Sanyit nevezek hentesnek, a kőművest, ő, a másik Sanyi, a sonkás Sanyi, a Sonka készíti elő a húsvéti sonkát nekünk, már szép, sárgára füstölve hozza, én meg tüllruhát húzok rá a legyek ellen, és a padlásfeljáróba akasztom, így ő, az első Sanyi, megmaradt a festő, a bambuszos Sanyinak, Bambusznak, mert a SEVER-ben tankmotorokat festett volt egykor a Kadhafinak, szóval ne bonyolítsam, a bambuszos Sanyival, akivel miután kiástuk a kis tavunkat, a határsávba mentünk, hogy a határsáv tőzegtavából vízililiomot hozunk, ültessünk egy pléhteknőbe, hogy aztán a pléhteknőt, akárha Attila koporsóját, a kis tóba süllyesszük, ült tehát Durst Gyuri a Homokvár vadszőlővel befuttatott Monarchia-sárga homlokzatával, a meg-megcsillanó 200 ablakkal szemben, amelyek mint valami nagy rovar szemének fazettái mutattak bennünket, mutattak, kik is lennének mi tulajdonképpen, istenem, kik is, kik is, tűnődött ő, Durst Gyuri is, akárha valami logikai játékban, ide-oda pásztíratva a

kettétört, puha, régi vasúti jegyek állagát idéző, puha, vastag, szürke kartont, annál is inkább, mert közben már, miután a Duna-tévében ellehetetlenítették, elhatározta, ő is Spanyolországba költözik, ő is spanyollá lesz, mint Marcsi, a lánya, így a kettétört fotó még mindig nem hegesztetett össze, ugyanis e fotó szakadékába került valamiféleképpen egész Spanyolország és Katalónia is...

Nekem valahogy eszembe sem jutott, hogy védjem, tető alá vigyem a padunkat, úgy éreztem, a száz év alatt valamiféleképpen, a sok festékrétegtől tán, mert kétszer-háromszor már mi is átfestettük, a sok madárürüléktől, az akkortájt hozzánk szokott szajkópár is éppen reá csorgatta fehér ragasztóra emlékeztető ürülékét. Lám, a szajkók még így is kötődtek hozzánk, mintha csak tudták volna, éppen az ő nevükből, pontosabban a csúfalkodó szajkó, a *Garullus Infaustus* nevéből gyártottam volt akkortájt központinak mondható költői kategóriámat, a palicsi, a fürdővárosi lumpenek, nemesebb lumpenek specieszének nevét: az *infaustust*, igen, ki hinné mindezek után, hogy éppen a szajkók próbálták utoljára megmenteni nekünk a kerti padot, mert valóban azt hittem, tömérdek fehér ragasztójuknak (guanójuknak) köszönve preparálódik, abszolút időállóvá lesz. Hiszen különben is akkor volt a legszebb, ha belepte a hó. Igen, a hóban volt a legszebb. A hóban a legszebb. A nagy hóban.

Ahogy ül rajta a hó. A szív hó. Keresztbe tett lábakkal. A hó is keresztbe tett lábakkal. És a pad is. Ültek – ülnek keresztbe tett lábakkal. Egymáson. Istenem, mondtam. Istenem. És olykor kevésen múlt, akárha valami fotelbe, a padon felgyülemlett hóba üljek, afféle hőemberként kényelembe helyezem magam is.

Aztán egyszer, az sincs kizárva, önnön súlyától megroggyant. Később bambuszos Sanyival, Bambusszal próbáltunk alászögezni egy-két deszkát, lábait is megtámasztani, de hiába, egy napon puhán magába süllyedt alattam. Még arra is gondoltam, lám, ez a pad fog aláengedni engem, egészen alá, a puha tőzeggel elegy homokba, szépen aláenged, alávisz, akárha a hamvasztó liftje. És még papot sem kell hívni. De még akkor sem gondoltam arra, hogy kivonjam a forgalomból, feldaraboljam, feltüzeljem. Inkább arra gondoltam most is, hogy ha újra átfestetném, talán kihúzna még néhány évet... Épp akkortájt kezdett egy piktor, egy igazi piktor is rendszeresen előfordulni nálunk. Ugyanis Jutka elhatározta, a Homokvár mind a 200 ablakának keretét átfesteti fehérre...

Ő volt a Misi mester.

Olykor ide-oda menet találkoztam vele. Hol az udvarban. Hol a kertben. Leginkább egy-egy ablakot cipelt, lévén hogy a 200 ablak közül mindig akadt, amelyet előbb ki kellett javítania az asztalosnak, s csak majd aztán festeni... Főleg ezért, de közben más apróbb munkákra is hívogatta Jutka. Ugyanis a bambuszos Sanyi, Bambusz komoly munkát kapott, rendes munkaviszonyban állt a sarkon, Vida Zoliéknál, afféle házmesterré lett, immár nem ért rá hozzánk is járni, élete végéig gereblyézheti a hatalmas tölgyek, hársak és ostorfák leveleit, mindenféle fenyők tűlevelét, attól függetlenül, hogy Zoltán már egy komoly, gégecsöves levélszívó masinát is beszerzett számára...

Jutka most például a konyhaajtót festette át vele. Ugyanis a Molotov-coctaille – így mondtuk, betű szerint, hogy coctaille, jóllehet csak benzin volt tulajdonképpen a KNJAZ MILOŠ nevéű ásványvíz zöld palackjában, amit tíz éve házunkra, a Homokvárra dobtak volt, lám, mondtam akkor, nem könnyű a menekültek hul-

lámái, bombák hullása, Molotov-coctaille-ok röpködése közben üldögélni mozdulatlanul, a szitakötő kék szemét fixálva a tükröződő semmis, kis tó felett, üldögélni egy lassan homokba süllyedő kerti padon – olyan égési sebeket hagyott rajta, mármint a külső konyhaajtón, hogy aztán ismét egészen megfeketedjen, Jutkának tehát tényleg nem maradt más hátra, mint hogy ismét átfestesse Misi mesterrel...

Megkedveltem a kis, ide-oda billegő, matrózjárású piktort. Misi mestert. Előbb azt hittem, tengerész volt, biztosan ő is Pólán szolgált, mint unokabátyám, meg a BADA DADA, később meg azt, hogy a létrán való lovaglástól ilyen a járása, de hamarosan megtudtam, maga is mesélt róla, hogy évtizedekig mint neves karateedző dolgozott volt Palicson, a palicsi karate részben hozzá kötődik, akár szobrot is kaphatna, jegyezte meg Vad Jocó, aki a tanítványai közé tartozott, de egy alkalommal megsérült a lábfeje, igaz, az sincs kizárva, az ilyen dolgot nem feszegeti az ember, csípőficammal született, s úgy, csípőficammal lett vezető palicsi karatistává, edzővé... Amikor Jutka megemlítette neki, hogy át kellene festeni az ajtót, azonnal megállapította, eredetileg nem lett jól lekaparva, ugyanis az elszenesedett réteget teljes mélységében el kell távolítani, még akkor is, ha fennáll a veszély, átlukad az ajtó, majd begitteljük, mondogatta, majd szépen begitteljük, kivéve, tette hozzá, ha nem akarnak egy avagy több speciális kémlelőlyukat, és akkor, az ajtó körüli tárgyalások közepette én is előhozakodtam a kerti paddal, mármint hogy netán azt is megpróbálhatnánk egy alapos újrafestéssel feltámasztani.

Misi mester megkerülte a kis tavat. Leült a padra. Üldögélt. Nem nézett se erre, se arra. Ha nézett valamit, inkább csak a felhőket. Majd váratlanul maga alá lesett. Felfordította, nevetett, amikor meglátta, összekötöttem manillával, meg valami elnyűtt nadrágszíjjal összekapcsoltam, össze a pad szét-szétcsúszó, keresztbe tett lábait. Majd már ismét a padon üldögélve, azt mondta, van egy asztalos barátja, itt, nem messze Radanovácon, aki már különben, tette hozzá, dolgozott a maga fiának, tudja, mondta, magyarázta, ő hozta rendbe azt a nagy ablakot, amit aztán a fuvolás Lévaival meg fuvolás Lévai féltestvérével, a Lévai Teslával Ráckevére szállítottak... Ő, mármint az asztalos, aki Gergő névre hallgat, mondta a kis billegő piktort, biztosan rendbe tudná hozni ezt az izgalmas felépítésű-ölelésű padot is, s ha rendbe hozza, tette hozzá, akkor ő örömmel fogja lepucolni, preparálni, újfent átfesteni...

Úgy is lett. Nem sokkal a Molotov-coctaille által megrongált ajtó újrafestése után egy napon megjelent Gergő a Homokvár udvarán. A Homokvár kertjében. Ő is ide-oda járkált. Nemegyszer megtörtént, vele is elhaladtunk egymás mellett. Hol köszöntünk egymásnak, hol nem. Egyszer éppen akkor haladtunk el egymás mellett, amikor én Tanakával, a neves japán butoh táncossal lépkedtem szelídgesztenyénk irányában, ugyanis, mint Tanaka mondta, Japánban a szelídgesztenye afféle szent fa, ha találunk egy szelídgesztenyét, köréje hamarosan házat építenek... Emlékszem, akkor azt próbáltam elmagyarázni Tanakának, hogy nekünk is szükségünk van egy ilyen szent fára, netán megóvjá az élő-mozgó, mint aranyos szomszédunk Schuster úr mondta, porladó-muzsikáló állagú Homokvárat, de hát különböző nehézségeim támadtak, ki tudná megmondani, hogyan is mondják japánul vagy angolul a homokvárat, és ha netán meg tudnánk monda-

ni, hogyan mondják, még akkor sem tudnánk eldönteni, a japán kisgyerekek számára ugyanazt jelenti-e a homokvár, mint nekünk jelentett... Gergő többször körülsétálta a villát. Csodálta az ablakok különös formáját. Valójában megbabonázta a 200 ablak. Azonnal felmérte, ő ezzel a 200 ablakkal egész élete folyamán elszórakozhat. Majd ő is a padra ült. Közénk. Hosszasan beszélgettünk hármában. Az életről. Palicsi ifjúkorukról, amikor is a piktor, ahogy ő nevezte, Misi, a környék legjobb táncosa volt... Senki sem tudta ugyanis utánozni azt, ahogyan billegő-ringó matrózjárása táncba ment át, senki sem mert versenyre kelni vele... Végül is azt ajánlotta, ne toldozzuk-foltozzuk. Mármint a padot. Nem érdemes. Csinál ő egy ugyanilyen újat. Mondtam, rendben. Mondtam, szép lenne egy ugyanilyen új kerti pad. Van is némi anyagom, tettem hozzá, mivel Glass Laci, aki szintén ifjúkori társuk volt, bevásároltatott velünk deszkából, amikor a hátsó, Pap Pál utcai kerítés alját zsaluzta. Megegyeztünk, elszállítja Glass Laci deszkáit, a lábához meg majd maga ad valami jobb minőségű, erősebb, keményebb, tartósabb anyagot.

Az én kérésem csupán az volt, ha már új padot csinálunk, legyen egy kicsit hosszabb. Nagy a család. Sok az unoka. Meg hát a kutyák is szeretnek felülni közénk, a tacsik, a szamojéd, sőt újabban még a komondor is... Méricskeltük, 40 centi személyenként, 20 centi kutyánként, kivéve a komondort, akire szintén 40-et számolt, hozzáadtunk, levontunk, majd végül egy 4 méteres padban egyeztünk meg. Magát a régi, ahogy ő mondta, pudvás padot is elszállította, mert ugyanolyan szerkezetet akart, ugyanazt a két, illetve most három ölelő karpárt, mert a mi padunkon a lábak ugyanakkor karok, földből, a homokból felnyúló karok is voltak, ezért olyan csodálatos üldögélni rajta, ugyanazt a kellemes hajlatot szerette volna elérni, amit a kis fürdőhely hordott ki, őrzött meg, talán éppen Marienbadból plántálva át ide, hozzánk az eredeti modellt, amelyen akár Goethe és Arany János is üldögélhetett volt egykoron, igen, nem sokkal a Vermees nevű polihisztor nábob előtt (ez is egy palicsi szpéciesz, akárcsak az infausztusz: *polihisztor nábob*), aki a padot tulajdonképpen Palicsra hozatta volt.

Gergő olykor jelentkezett. Hol ezért, hol azért. Hol szeg kellett neki, hol gitt, hol ilyen-olyan minőségű üvegpapír. Hol meg csak beszélgetni akart. Velem. Ahogy ő mondta: T. Olivér úrral. Akinek a verse benne van a felesége olvasókönyvében. Mondta is egyszer, így beszélgetni csak a T. Olivér úrral lehet... Beszélgetni például a pad témájára. Hol pedig csak úgy, közben persze a véletlenül elhullajtott apró, semmis jeleknek köszönve, arról is értesülve, per pillanat hol tart a pad építési munkálataival. Úgy beszélt róla, akárha egy hídról. Avagy árbócos hajóról. Próbálom lerövidíteni.

És aztán, egy napon megérkezett a gyönyörű, nagy, új kerti pad. Már az utcán körülállták. Körül a Pap Pál, körül a Bartók és a Petőfi lakói. Nem értették, miféle pad is ez, melynek egyik vége még a Bartókban van, a másik pedig már a Pap Pálban. Csodálatos volt a vadszőlővel befuttatott, Monarchia-sárga fal előtt, mert egyelőre oda helyeztük. Valóban híd volt, és árbócos hajó is volt. És a billegő léptű piktor, Misi mester is hamarosan megjelent. Itt biciklizett a fátyolsövény előtt. És, mint mesélte, azonnal megérezte, először is az új, nyers pad illatát. Azt

is azonnal megérezte, valami történik a fátyolsövény mögött. Persze Gergő hangját is felismerte, mondta. A Pap Pál felé fordult, majd a hátsó kapun jött be. Zöld, női kerékpárját, amit még véletlenül sem szabad Igor fűzőld férfi kerékpárjával összetéveszteni, a vadgesztenyéhez támasztotta. És már ő is ott ült Gergő és a bambuszos Sanyi, Bambusz között.

Most még jobbat beszélgettünk az új, frissen gyalult, csiszolt 4 méteres padon üldögélve a kutyák társaságában.

Gergő megemlítette, várandós a lánya, már meg is indult a magzatvize, épp most vitték be a kórházba. Mondtam, ha megszületik, megünnepeljük. Itt a padon. Ez mind a hármuknak tetszett. De a biztonság kedvéért már most is hoztam egy üveg pálinkát. Kevés szebb alkonyt, éjszakát, hajnalt éltem meg, mint akkor, azon az új, még nyers padon. Hídon, a kis tavon észrevétlenül billegő árbócos hajón, nézze, mondogatta ujjongva Gergő, nézze, Olivér úr, szebb képet tükröz, karcsúbbat, mint a hold...

Másnap-harmadnap aranyos kis piktorunk (Gergő majd kétméteres, azért mondom kicsinek Misi mestert, jóllehet nagynak is mondhatnám, mert szakmájában, mint Gergő is elismeri, nagy, nagyobb, mint ő, sőt művész, mint ama másik, palicsi piktorunk, akinek a kutyája megette volt a tojássárgájával kevert aranyfestékét, s utána aranyrögökkel szórta tele Palicsfürdőt, több embert láttam, amint elbizonytalanodva piszkálja sétabotjával, esernyője végével, azon aranyrögöket, igen, művész, mint a Palicsi Picasso, és tényleg valóságosan is nagyobb volt, ugyanis munka közben állandóan fönnszékelt a létrája tetején) munkához látott.

Először is soká smirglizte, legyezte a Ferivel. Feri így, mondogatta, Feri úgy... Melyik Feri, kérdeztem, mert már azt hittem, ő is ismeri a Luszteres Ferit. Noha ismeri, most nem a Luszteres Ferit emlegette, hanem a Vertreiber-, az oszlató, csíkozást oszlató ecsetet becézte... Viszont, tette hozzá, a Luszteres Ferit jól ismeri, ki ne ismerné. Jelenlegi felesége itt lakott a Magyar László térből nyíló Vranje utcán, a Hock bácsi egykori villájában. A felesége első férje meg a lánya még most is itt lakik...

Először is tartósítóval preparálja, magyarázta, majd többször lefesti zölddel. Ám mindenekelőtt, nagy körültekintéssel, valami átlátszó fólialepedőt terített alája, ne kenje, ne csöpögtesse össze a homokot, a fűvet, a keskeny, valamiért éppen ott vezető, szinte átlátszóvá kopott téglajárdát. Figyelmessége, mármint hogy még a homokot, a fűvet, a kopott téglákat is óvja, igazán meghatott. Honnan ez a fólia, kérdeztem. A szomszédom, a Kabai kőfaragó egyben koporsós is volt, mondta. A Kabai ilyen fóliában tartotta volt az értékesebb új koporsókat. De aztán eltűnt. Ki, kérdeztem. A Kabai. És a sok kitűnő fóliahuzat itt maradt. Hova tűnt Kabai, a koporsós, kérdeztem. Nem tudni. Amikor meghalt a Marika férje, a nagy keveredésben magára maradt a ház, és valaki mind összeszedte az anyós aranyát, aki minden garasát, minden hold eladott földjét aranyba fektette... Na már most, a Kabai annyira sírt a temetésen, rosszul lett, haza kellett mennie, a rendőrfőnök kísérte haza. Útjuk egyenesen a tárva-nyitva hagyott házba vezetett, összeszedték az összes aranyat, és Kabai gyorsan áthajtott Horgosnál a határon. Majd pedig Pestről elrepült valahová... Nahát akkor tűnt el a Kabai. És akkor maradt itt a sok koporsó, a sok ilyen-olyan koporsóhuzat. Misi mester azonnal észrevette, foglal-

koztatni kezdtek azok a bizonyos fóliák... Ha Olivér úrnak szüksége lenne netán egy vagy több ilyen műanyag lepedőre, szívesen hozok magának is, mondta. Majd hozzátette, télire talán nem ártana nekünk is egy ilyen fóliát húzni a padunkra... A padot is téliesíteni... Ahogy örültem annak, hogy óvja a homokot, a fűvet, az átlátszóvá kopott, mohás járdát, annak is örültem, hogy immár a padot padunknak, a mi padunknak nevezi. Tán éppen abban a pillanatban lett a kerti pad mint olyan valami egészen mássá. Mi úgy mondtuk, végtelenné, végtelen paddá. Szóval, ahogyan Misi mester megörvendeztetett, úgy meg is zavart ajánlatával. Dadogtam. De aztán mondtam, rendben, hozzon egy olyan fólialepedőt. Egy olyan nagy fólialepedőt, ahogy ő mondta, fóliazsákok. A sonkás Sanyi, Sonka huzatnak nevezte... De Misi mester kijavította, nem zsák, a villámzáros fóliazsákok, amelyekbe a hullákat csúsztatják, azok feketék... De, mondta, majd utána-néz, lehetséges, van villámzáros változat áttetszőben is... Megegyeztünk, ha van, hoz egy villámzárosat. És télire majd ráhúzzuk az új, a végtelen padra. Mert valóban vannak extra méretek is. A dinári hegyekből érkezett menekültek között sok a kétméteres, sőt annál is magasabb férfiú. Azért vagyunk immár kosárlabdában is az elsők között a világon...

Azt már nem mondtam neki, hogy valahogy úgy képzeltem, a kutyáimmal, a szamojéd Hattyúval, a selymes érintésű, állítólag lengyel Tadeusz-sal, a Godot nevű féltacsival, aki a *Mozgó Ház Godot-dalaiban* is játszott volt fenn Pesten, de Tokióban is, meg a Vitéz névre hallgató komondorral, majd én is beülök melléjük a fólia alá, be a villámzáros fóliazsákba. És majd benn ülünk a fólia alatt, benn, tavaszig, benn, akárha örökre... De a kis piktor (mindig kijavított, piktor és mászó) nem értette, mit beszélek, mit hadovállok. Gorotva egyszer rám szólt, mit hadoválsz itt a Hadak útján, mert közben valóban hadak útjává lett az Orbánfalva utca, a tévében, a világ tévében is állandóan azt mutatták: az Orbánfalva utcát, miért hadoválsz itt semmiségekről összevissza?! Akkor újrafogalmaztam, rövidebbre fogtam gyakran kóvályogni hagyott mondataimat, mármint azt, hogy majd ő és a Gergő, meg a két Sanyi, a Sonka, meg a Bambusz is beül a fólia alá, és szépen magunkra húzzuk a fólia villámzárát...

Aztán Misi mester napokig festett, festegetett szépen, dallamosan. Ez a dal-lam, Misi mester egyedülálló dallama, ki gondolná, most a Pulcer-testvéreket juttatta eszembe, azokat a csodálatos pillanatokat, amikor a legfiatalabb Pulcer-testvér, künn a tanyán, fenn a ragyogó égben, a délibábban játszó sziket, Oromhegyest, Oromhátat kémelve, az új verébléceket festette szintén zöldre, szintén dallamosan...

És akkor, három-négy nap múltán már a zöld padon üldögélve Gergővel, a bambuszos és a sonkás Sanyival, Misi mester a gyerekkoráról kezdett mesélni. Ugyanis azt találtam kérdezni, palicsi születésű-e? Igen, mondotta, jöllehet a dolog bonyolultabb, tette hozzá. Édesanyámék Nagyfényen, édesapámék pedig Szabadkán éltek, a zsidó temető farában... Egész életükben a válykot verték. Akkora gödör volt már a házuk előtt, mint egy bánya. Én is szerettem ott, alant játszani, mesélte, mikor elmentek a munkások, várakat építeni, s oda, a zord várak tömlőceibe zárni a 4-5 méter mély gödörbe hullott állatokat, mert nagyon sok apró állat hullott alá... A vályogföld bányagödre afféle csapdaként működött, hullott bele varangy, fűrj, fácán, de még róka is, túl meredek volt nekik a fal.

Gondoltam, majd valami állatkertet állítok be, megkereshetném velük a mozira valót. Egyszer valamiért, biztosan azért, legyen ivóvíze a sok aláhulló állatkának, ásni próbáltam, kutat ásni a kubikgödör fenekén, s ahogy leszúrtam az ásót, egyszer csak gejzirként fakadt fel a víz, halálra rémülve menekültem föl a rozoga létrán, nem mertem hátra nézni, meg voltam győződve, pillanatok alatt megtelik a gödör, pillanatok alatt előnti egész Szabadkát... Mi Palicson éltünk, de a szüleim újfent elváltak. Életük folyamán ötször váltak el, ötször esküdtek újra. Lehetséges, azóta a túlvilágon még elváltak néhányszor, de azokat a válaszaikat már nem számolom, már nem húzom a reckákat nagyanyámék nagyfényű ajtófélfájára, annál is inkább, mert azóta már én is elváltam néhányszor...

A BRATSTVO vagongyárban helyezkedtem el, mint festő és mázoló. Ez a lioner, emelt ki padra helyezett, nagy fekete táskájából egy hosszú, pipaszzerű, ahogy ő mondta, keverő ecsetet, még a BRATSTVO-ból maradt... A vagonokat festettük. Kékre. Harminc éven át. Egy nap egy hordó kékfestéket használtunk el. Plusz a hígító. Egy hét alatt hét hordóval. Plusz a hígító. Egy hónap alatt harminc hordóval. Egy év alatt tizenkétszer harminc, az háromszázhatvan hordó. Plusz a hígító. Évente ugye háromszázhatvan liter hígító. Harminc év alatt harmincszor háromszázhatvan, az tízezer nyolcszáz (10 800) hordó kékfesték. Plusz a hígító. Olivér úr, el tudja képzelni: tízezer nyolcszáz (10 800) hordó kékfesték?! Plusz a hígító, mondta Gergő, ha Misi mester véletlenül kifelejtette. Én, Olivér úr, a szó szoros értelmében kékfestékben úsztam, leledztem fél életemen át, nekem nem kellett az Adriára utaznom... Elutaztak, elúsztak helyettem a BRATSTVO kék vagonjai... Arról meg nem is meséltem, évtizedekig finom narkózisban éltünk. Ha valaki szabadságra ment közülünk, két napnál nem bírta tovább otthon, ahogy mi mondtuk, elvonókúrán... Jajgatva szaladt vissza a munkahelyére. Szipózni. Majd most meg, minden bevezető nélkül, a lányáról kezdett mesélni. Hogy akkor zavarodott össze. Már mint ő. Vagy minden. Az egész világ. Sokáig nem értettem, jöllehet ő tőmondatokban beszélt, ijesztően metszetten.

Ha jól értettem, olyasvalami történt, hogy az iskolába menet megverték a kislányát. Meg, valamiért, talán mert ellenszegült, meg, nagyon. Ő berohant az iskolába. Be a rendőrségre is. De semmit sem tettek. Valahogy nem tudott a végére járni a dolognak. Az eset még ugyanis az ún. magyar-verések előtt történt. Mintha nem lett volna elég komoly, már mint az eset. Ő, tette hozzá, elintézhette volna a komákat, hiszen akkor már vagy tíz éve karateedző volt. Csak egy-két egzakt mozdulat kellett volna, pont így mondta, majd mutatta is, beszéd közben többször mutatta is, de ő: megtartóztatta magát. Ezt tanította tíz évig. Ezt a megtartóztatást. Igen, akkor kiakadt valami, mondta. Hosszú csönd. Mi akadt ki, kérdezte Gergő. Én, mondta. Csönd. A világ, tette hozzá. Az akadt ki.

Egy szerencsém volt. Megint hosszú csönd. Mi, kérdezte Gergő. Mi volt a szerencséje, Misi? Az, hogy éppen azokban a napokban kaptam egy sudoku-újságot piktör barátomtól. A Palicsi Picasso öccsétől. Azonnal rákattantam az egyikre. És azóta, húsz éve sudokut fejték. Naponta, intenzíven. És közben megpihen a lábam is. Szamuráj és Amőba sudokut. Sőt újabban már rákaptam a Gyilkos (Killer) sudokura is. Egy-két napot dolgozom, besegítek a fiamnak, apró-cseprő dolgokat vállalok, mint maguknál ezt a berobbantott ajtót, meg ezt a kerti padot például,

meg hát a 200 kisebb-nagyobb ablakot... És napra nap, igazgatom össze a Szamuráj és a Killer sudokut. Most már inkább csak a Killer sudokut. Hetente egyszer sörözöm. A vörös fotelben. Mert a lábam miatt nem szaladgálok feleslegesen, eleget lovagolok a piktorlétrán, ha nem kell, nemigen mozdulok már a fotelből. Még a GULLIVER elé sem megyek el. Ami, ugye, nagy szó. Szükség esetén olykor még elkarikázok a tölgyek alá, a trafikba plusz sörért. Nekem találták ki ezeket a kétlites műanyag palackokat, sörös bombákat. Két-három flakonnal nekem elég. Ritkán esik meg, hogy négy is elmegy. Olykor még reggelre is marad egy-két korty a harmadik üvegből. Csönd. Illetve kacagás. Ahogy T. Olivér mondja, fájó kacagás, akárha a gerlék, valójában meg sem lehet őket különböztetni... Valamint kacagás közben ama egzakt, a karatéből és a sudokuból képezett mozdulatok.

CSEHY ZOLTÁN

Fogli d'album VII.

Trace

*Ebből az arcból víz fog folyni, megindul majd, akár egy csapból.
Rozsdás, elszíneződött, büdös lesz. A szemek ideig-óráig
még a vízcsapon túl tartják, a csőrendszer liliomgyökérszetében.
Hideg van még a szíromnyitáshoz, hideg a harmathoz.
Készül a víz, egyre közelebb ér az archoz,
van rajta nyílás elég, a rozsdás csapok
elégjavágya szinte végtelen.*

Portugália

*Portugália gyümölcsszállító hajó! Portugália matrózszakáll!
Tükrokből néz ki borotvahabosan Portugália!
Portugália többes számot kér magának! A tengert hurcolja
Portugália, élre vasalt himnuszokba rendezi!
Portugália a saját szemébe néz, messzi villanásokat észlel
a beteg pupilla mélyén. Portugália kivonja a világból a fényt.*

Példaképem

*Példaképem legalább ötvenöt éves,
csupa izom, erő, energia, csupa szó.
Visconti-filmeket elemez a vonaton,
fantáziáihoz tornatermekből
toboroz színészeket. Sárga tulipánnal
csapkodja testét, miután lezuhanyzott.
Az alsógatyáját a rúdon felejtí.
Szájában puha szírmokat
tárol: kicsi kis csókokhoz gyűjtí.*

A tömjénárus

*A tömjénárus egy ingevedlett, sisakos katona.
Izmaiból árad a szentség: hite felfelé gyökerezik,
a szeme irányjelző. Bocsánat, nem tudom elképzelni az inverz
téli fát, ahogy megtanulni se. Érdekel ez a felsőtest,
ahogy igyekszik nyomot hagyni a világok közt,
mint egy temetési énekek közt rekedt sírkő.*

Papu Lal

*Papu Lal, Papu Lal, hol vagy te az énekemben?
Kiszakadt hangsor, kinőtt ütem, idegen verselés.
Hajnalhasadáskor vállra emelt tekercs,
idegen írás humora, néha komolysága.
Ismeretlen hangszerhez sodrom a hírt, kálmosvirágok
obszcén makkjai közt középhangú temperálás.*

A riksa

*A láb, a láb, a láb királyfiak lába. A riksa két
agyara a porban. Sálból áll ki a nyakra tett fej,
a szemek fáradt fényt permeteznek
az elhízott, izzadt, kövér nyugati utasra,
aki most nem te vagy.*

Szertartás

*A tollba borított fej, a puliszórszálás sisak eltökéltsége
tánc közben. Fantáziáljon csak a férfi,
a nők munkagépek, a rítusban mocsár, benne béka,
a békában légy, abban szív, a szívben hazug béke, abban
ósgyilkosság emléke, a gyilkosságban torokhang, a hangban
a toll könnyű lebegése, ahogy lassan leereszkedik
a rituálisan megtaposott hamuba.*

Ki vagy te?

*Ki vagy te, indián madár? A velő a csontokban dolgozik.
Látni a munkát, akár egy learatott búzatáblán.
Persze, a madarak még találhatnak ezt-azt. Magot. Az ő
munkájuk sokrétűbb, hajlamosak vagyunk erről
is megfeledkezni. Még a madárnak öltözés közben is
azt csipogjuk, emberből vagyunk, héjképző ósanyák,
rendszeresen kimagozott ósapák.*

Cumi

*Egy pózoló matróz szájában skorpió alakú cumi.
Madárszarhorog mellbimbói fölött csíkozás, köztük a póz ürege.
A tenger szoptatta, homok nevelgette,
finom tejével a korom csömörrig etette (vö. Celan).
Tájakat képzel a szerelmei mögé, állattanát
a nőknek, növénytanát a fiúknak.
Izmaival előbb a sziklákat utánozza, aztán a sivatagot.
A levegő még egyszerűen üres,
de miért kell egy nap alatt minden részletet kitalálni?*

A néma szellem

Délről, a Duna jobb partja mentén széles sík határolta a várost, tágas legelőkkal, foltokban sűrű parkerdőkkel és eldugott lépokkal, amelyeket gyerekkoromban idegen, ősi lényekkel népesítettem be a képzeletemben. Biztos voltam benne, hogy vérszomjas sakálok lesik az erre járók minden mozdulatát, az óriási tűzokok pedig, amelyeknek ez volt az utolsó költőhelyük az országban, az áthatolhatatlan bokrok mélyén emberhúst öklendeznek fel túlméretezett fiókaik csőrébe. A városból kivezető Pannon út már a nevében is ősi korokat idézett, és akárhányszor erre jártam, hallani véltem a hatalmas lovashadak robaját, amint átcsörtetnek a tájon. Tudtam, hogy az én őseim is itt vágattak valaha, és még azt is tudtam, hogy errefelé győzték le a frank seregeket, a dicsőséges pozsonyi csatában, és messzire úzták őket nyugatra, amivel egyszer és mindenkorra megvetették a lábukat azon a gyönyörű, titokzatos vidéken, ahol most az én arcomra vetülnek minden reggel a felkelő nap sugarai.

Mégis, amikor Zuzka felvetette, hogy költözzünk a nemrég létesített Napraforgó lakóparkba, az ötlet rémülettel töltött el. Jól emlékeztem a tájra, amelyen keresztül hazafelé szoktam utazni, az apám házába, amikor már a városban laktam. Erre nyílt meg az a nagy laposság, amely keletebbre a Csallóközbe és a Szigetközbe torkollott, és számomra éppen itt volt a legrejtelmesebb. Ahogy annak idején a hevesen rázkódó busz egyik hátsó ülésén bámultam kifelé, egyszerre éreztem magam végtelenül magányosnak, és éreztem azt is, hogy valami szől hozzám odakintről, valami, amit soha nem érthetek meg igazán. Talán ugyanez a rémület tért most vissza hozzám.

A domb még mindig ott magasodott a város bejáratánál. Az apám történeteiből maradt meg az emlékezetemben. Az apám akkor már súlyos állapotban volt, és engem Ali bácsi vett a szárnyai alá. Miután kijártam az alsó tagozatot a faluban, ahol más iskola nem volt, be kellett adniuk a felső tagozatra, de apám a kisujját se mozdította, és én szeptember elsején nem mentem iskolába. Ali bácsi régóta ismerte apámat, sokszor adott neki munkát, amíg még munkára alkalmas volt, és mindig jól bánt velem is; azt szokta mondogatni, hogy nem baj, én nem tehetek semmiről. Azt már nem tette hozzá, hogy akkor ki tehet bármiről is, meg hogy egyáltalán miért fontos ez. Ő adott be a pozsonyi egyházi suliba, és intézte el a kollégiumot is, amiért kivételt kellett kérni, mert szigorúak voltak a kritériumaik, és minden félévben meg kellett hosszabbíttatni ezt a kivételt, ami egészen addig csak Ali bácsi közbenjárásával sikerült, amíg az apám másfél év múlva meg nem halt. Miután árva lettem, már megfeleltem minden kritériumnak. A szívének elege lett a dologból, mondta Ali bácsi az apám haláláról, de azt soha nem tette hozzá, hogy miből lett elege. Tudtam az apámról, hogy iszik, de az ital nem a szívbe folyik bele, hacsak nem válik vérré, mert a szív vérral van tele, sem-

mi mással. És onnantól úgy képzeltem, az apám vérré változtatta a bort. De erről nem beszéltem senkinek, ahogy arról sem, hogy az apám hiányzik, még akkor is, ha nem foglalkozott velem túl sokat. Egyetlenegyszer sem jött el hozzám Pozsonyba, hogy meglátogasson a bentlakásos egyházi suliban, és az idő előrehaladtával én is egyre ritkábban ültem buszra, hogy hazalátogassak. Amikor mégis, mindig errefelé jöttem: a petržalkai lakótelepen át, majd Oroszvár és Dunacsúny következett, és a rajkai magyar határátkelő előtt balra fordultunk a Csallóköz irányába, át a dunacsúnyi vízlépcsőn, amelynek a felnyitható hídja előtt időnként meg kellett állni, amíg egy hajó áthaladt. Amikor hazamentem, az apám olykor beszélt nekem a dombról. Ez volt az egyetlen dolog, ami megragadt bennem. Zavaros, kusza történetek voltak a hetvenes évekből, amikor a nagy lakótelep épült. Vagy talán a nyolcvanasokból, az is lehet, ezt soha nem pontosította. Csak azt tette mindig hozzá, milyen fényes idők voltak. Azok között volt, akik azt a dombot építették, a nagy petržalkai mesterséges dombot, amely Közép-Európa legnagyobb lakótelepének a szélén állt, és az építkezési hulladékból halmozták fel. Micsoda fényes idők voltak! És mi mindent maga alá temetett az az időszak! Először egy hatalmas gödröt ástak, amíg a lakótelep építéséhez kavicsra volt szükség. Százával dolgoztak ott a fiatal csallóközi férfiak, akiknek ez volt életükben az első hegy, amelyet közelről láthattak. A nagy kupac sok mindent magába fogadott, az egész régi városrészt, amelyet egykor Ligetfalunak neveztek. Sőt, az egykori, lerombolt Váralja maradványait is. És az apám csontvázakról is beszélt, amelyeket ott és akkor látott, a nagy domb építésénél. Ő talált rájuk, talán daliás vitézek, talán utolsó gazemberek maradványai voltak, és rendőrök szálltak ki a helyszínre, akik még valami régészféleket is kihívtak. Nem mesélte tovább, de én mindig úgy fűztem tovább a mesét, hogy a dicsőséges pozsonyi csata harcosainak a csontjaira bukkantak a föld mélyén.

Zuzkától néhány napos gondolkodási időt kértem, amit ő enyhe megdöbbenéssel fogadott, de hamar túltette magát rajta. Néhány nap múlva ott felejtett egy színes katalógust a konyhaasztalon a lakóparkról, majd véletlenül nyitva hagyott egy honlapot a nappali kanapéján heverő laptopján, amikor pedig vittem le a szemetet, az egyik tolakodó modorú szomszéd azzal üdvözölt, tényleg az új petržalkai házak egyikébe költözünk-e tavasszal. Nyeltem egy nagyot, széttártam a kezem, mire a szemeteszsák szétszakadt, és minden szemét kiömlött a lépcsőházban.

Tibor akkor kezdett el járni, és Zuzka számára teljesen egyértelmű volt, hogy kinőttük ezt a szűkös kétszobást, ráadásul a közelgő válság előtt most tudunk rajta a legkedvezőbb áron túladni. Mindenki arról beszélt, hogy idén már biztosan beüt a krach, és az ingatlanárak zuhanni kezdenek. Mi öt éve költöztünk be ebbe a petržalkai lakásba, amelyet elég borsos áron vettünk, és csak annak köszönhetően nem nyomott agyon bennünket a jelzálog, hogy az apám örökségéből a vételár nagyobbik részét ki tudtam fizetni. Erre tartogattam a pénzt évtizedek óta, soha nem nyúltam hozzá addig. Zuzka felnézett rám ezért. Ahogy azért is, ahogy még gyerekként a saját lábamra álltam. Így mondta legalábbis, akkor egyszer, a megismerkedésünk éjszakáján, egy katolikus nyári táborban a Kis-Kárpátok vadonjában, ahol kettesben elkóboroltunk a sűrűben, amiért másnap ki akartak bennünket zárni. Ők itt nem kerítőemberek, mondta a táborvezető, és

ide azért jöttünk, hogy a saját lelkünkben mélyedjünk el, és közelebb kerüljünk az Úrhoz. Nem tudtam magam visszafogni, csak nevettem, amikor a táborvezető szembesített a kilátásba helyezett büntetéssel, és ahogy vörösödött az arca, engem teljesen legyűrt a röhögőgörcs. Zuzka azt mesélte, vele pont ugyanez történt. Aznap éjjel, amikor elkóboroltunk, annyit beszélgettünk, mint azután soha. Elmeséltem neki, hogyan alakult a gyerekkorom, kezdve az anyámmal, aki öt-éves koromban lelépett, folytatva az apámmal, aki tizenegy és fél éves koromban halálra itta magát. Zuzka azt mondta, nagyra becsül, amiért képes voltam a saját lábamra állni. Addig soha nem gondoltam erre így. Soha nem gondoltam erre sehogy, hiszen nem volt választásom. A táborból nem zártak ki bennünket, hülyeség is lett volna, huszonévesek voltunk, és világi pályára készültünk mindketten. Én ugyan az egyház mellett maradtam, Zuzka azonban később teljesen eltávolodott a vallástól, és hosszan töprengett azon is, belemenjen-e, hogy Tibort megkereszteljük. Végül belement, de úgy csinált, mintha az én kedvemért tenné.

Tavasszal még semmi nem utalt arra, hogy itt lenne a válság, a lakást több mint tíz százalékkal drágábban adtuk el, mint amennyiért öt évvel korábban vásároltuk, és az azóta gyűjtögetett tőkénkkel együtt elég pénzünk volt egy háromszobásra a Napraforgó lakóparkban. Egy háromszobásra, amelynek a nappalijából és a hálószobájából épp a nagy petržalkai mesterséges dombra nyílt kilátás.

Zuzka imádta a helyet, és hamar összeismerkedett a szomszéd anyukákkal, akikkel összefogtak, hogy kijárják egy vadonatúj játszótér kiépítését a házunk mellett. A mesterséges domb tövében leraktak egy járdát, amely egy újonnan épült petržalkai bevásárlóközponthoz vezetett, és arról beszéltek, a lakóparkban óvodát és iskolát is nyitnak egészen hamarosan. Zuzka minden egyes sétából új hírekkel tért haza, mindennap új szomszédokat ismert meg, és mindennap dicsérte a helyet és azt, hogy ide költöztünk. Azt mondta, odabent a lakótelep mélyén sötétségben és idegenségben élünk, míg itt fény van, nyílt tér, szabadság és otthonosság.

Otthonosság. Tartottam ettől a szótól. Tudtam, hogy változni fognak a dolgok, és úgy éreztem, ez az első jele. Először az változik meg, milyen szavakat használunk, és hogyan használjuk őket. A hit a szavakban gyökerezik. Csak a nyelvben hiszünk, nincs semmi más. És Zuzka komolyan vette ezeket a szavakat. Talán mert látta, ahogy Tibor növekszik, és úgy érezte, ez is komoly dolog. Hogy végre komoly dolgoknak vagyunk a részesei. És időnként faggatni kezdett engem olyan kérdésekről, amelyekről évek óta nem beszélünk. Sőt, tulajdonképpen azóta nem beszélünk róluk, hogy együtt elkóboroltunk az erdőbe a katolikus táborban.

Sokszor elméláztam a közösségi házban délutánonként, amikor álmosabb volt a hangulat. Néha úgy kellett a gyerekeknek felrázniuk. Valami belső filmet néz, mondták nevetve, és én zavartan nevettem velük, aztán visszatértünk a feladatokhoz. Matekházi és fogalmazásírás, kreatív foglalkozás, végül a szokásos pingpong. Már nem voltak olyan mesteri csúsztatásaim, mint egykor, és ilyenkor arra gondoltam, majd Tibor lesz az, aki ezt helyettem fogja csinálni. De ki tudja, lesz-e kedve valaha is pingpongozni, és beteszi-e a lábát valaha olyan helyre, ahol az egyház szabályai érvényesülnek?

Amikor időm engedte, kerestem a tűzokokat a határban, bár mindenhol azt írták, hogy már nem fészkelnek erre. Pedig néha, olyan őszi estéken, amikor a Pannon út forgalma elcsendesült, és finom ködtakaró ereszkedett a látóhatárra,

annyira finom, hogy egy hirtelen mozdulatra elillanhatott, távoli, panaszosan rezgő torokhangokat véltem hallani az oroszári erdőszél felől, amelyek nem származhattak mástól, csak gigantikus, magányos madaraktól. Talán egy utolsó, öreg pár itt maradt, még ha nem is költenek már, de lehet, arra várnak, hogy ezen a régi csatamezőn érje őket a végzet. És éppen a végzetet szólongatják ezeken a ködös őszi alkonyokon.

Amikor Tibor beszélni kezdett, Zuzka megkérdezte, nem gondoltam-e arra, hogy magyarul is megtanítsam őt. Minek, kérdeztem vissza. Talán nem ártana neki, ha még egy nyelvet beszélne, mondta Zuzka, a magyar határ itt van egy köpésre, egyszer még hálás lehet érte. Ettől még szlovák marad, tette hozzá Zuzka, de őt nem zavarná, ha én magyarul beszélnék hozzá. Hiszen már évek óta nem beszéltem senkihez magyarul, mondtam. Ali bácsi volt az utolsó, ő több mint tíz évvel túlélte az apámat. Lehet, hogy neked is jólesne, mondta Zuzka, enyhe mosollyal a szája szegletében, de tovább nem erőltette a témát.

Elültetett bennem valamit, ami lassan növekedni kezdett, és én csak azt éreztem, ahogy szorít belülről, de fogalmam sem volt, hogy mi az valójában.

Sok idő telt el a nagy petržalkai domb árnyékában. Minden este oda húzódtott be a nap, e mögé a monstrum mögé. Egy sportpályát létesítettek rajta, terepmotorokkal és quadokkal száguldoztak a lejtőin, télen pedig, amint pár centi hó leesett, ellepték a szánkózó gyerekek. Kiálltam az erkélyünkre, és mereven bámultam, ahogy a szomszédok a kutyájukat sétáltatják a domb tövében. Sokáig nem merészkedtem a közelébe. Már két éve is ott lakhattunk, amikor először elsétáltunk arra Tiborral, és én alig bírtam levenni a szememet a dombról. Miután ha zaértünk, és Tibort lefektettük, kimentem az erkélyre, és egyre csak a sötét halmot bámultam. Akkor vettem a fejembe, hogy meg kell pillantanom ott az apám szellemét. Ha elég sokáig fogom nézni, elő kell bukkannia. Zuzka rémülten jött ki értem éjjel után pizsamában, nyúzottan rángatott be a lakásba, és én azt mondtam, csak hallgatóztam odakint; nem kérdezett rá, miért.

Nem firtatta többet a magyartanítást, és nem érdeklődött a múltbéli dolgok iránt. Talán csak elfogadta, hogy nem beszélünk róluk, talán inkább a jövőbe akarta fektetni minden bizodalját. Egyetlenegyszer hozta még fel a múltat, egy borozgatásunk alkalmával; vendégeket fogadtunk, de viszonylag korán távoztak, és mi még folytattuk az iszogatást, amikor azt mondta, mégiscsak furcsa, hogy a szüleink szinte semmit nem mondtak nekünk arról, mik azok a dolgok, amikhez ragaszkodnunk kell az életben. Hiszen a te szüleid máig sokat beszélnek arról, hogy a család az első, mondtam, mire elmosolyodott, és azt mondta, hogy erről nem lehet eleget beszélni. És hogy szerinte ő is sokat fog erről beszélni Tibornak. De mi lesz vajon, ha nem fogja megérteni? Mi lesz, ha egyszer elfelejti? Az kizárt, válaszoltam, és folytatni akartam, de inkább csak megismételtem, hogy az kizárt. Erre Zuzka azt kérdezte, hallottam-e az új hírt, a dombról. Megrázkódtam, és kiszáradt szájjal kérdeztem vissza, hogy mi van a dombbal. Az ingatlanfejlesztők, akik a Napraforgót is építették, szanálni akarják a dombot. Széthordani, parkosítani, beépíteni. Végre. Micsoda új tereket lehetne odaálmogni, micsoda távlatok nyílnak, ha nem fogja minden este felfalni a napot ez a csúfság. Hiszen olyan ez a domb, mint az átok hegye, és mennyivel csodásabb lenne, ha Tibornak nem egy nagy halom szemét mellett kellene felnőnie.

Akkortól amikor csak tudtam, a domb környékén sétáltam. Nem tűnt szemétrakásnak, egyenesen benőtte a gaz mindenhol, és nem árasztott szemétszagot, aki nem ismerte az eredetét, nem tudhatta, hogy nem természetes képződmény. Talán csak amiatt lehetett furcsa, mert magányosan meredt ki ebből a széles síkságból. Hatalmasnak tűnt számomra, pedig tudtam, hogy száz méter magas sincs, de nekem nagyobb volt a Tátránál. Mulattam magamon, amikor ilyesmin járt az eszem. Napközben kivettem magammal Tibort is, aki mindig örömmel kószált velem a dombon, és azt szerette a legjobban, ha jó magasra másztunk fel. Erről persze, amikor felmásztunk, soha nem beszéltem Zuzkának. Amikor Tibor elfoglalta magát valamivel, kavicsokat gyűjtött vagy bogarakat kergetett, én csak álltam, és nézelődtem. Ezt folytattam odahaza is, Zuzka már pontosan tudta, hogy az erkélyen mindig megtalál, ahogy a domb felé bámulok.

Vártam, hogy megpillantsam az apám szellemét. Azt mondtam magamban, bármennyi időt megadok neki, de ha egyszer felbukkan, talán beszélni fog hozzám. Elmondja, amit el kell mondania.

A hír igaznak bizonyult: heteken belül munkagépek jelentek meg a domb mellett, a sportpályát bezárták, és hamarosan a lapok is megírták, hogy az ingatlanfejlesztők szét akarják hordani a kupacot. A tervekről még vitatkoztak a városvezetéssel, amely nem ellenezte ugyan a domb elbontását, de mintha mégis lassítani akarta volna az ügymenetet. Pedig egyébként se ment volna túl gyorsan a 800 ezer köbméternyi szeméthegey eltakarítása. Most már nem csallóközi fiatalokat toboroztak a feladatra, hanem ukrán és szerb vendégmunkásokat, akiknek gyorsan fel is húztak egy kis konténerfalut a domb mellett. Ez sok helyinek nem tetszett, és az egyikük, egy befolyásos korábbi politikus mozgalmat szervezett a domb elbontása ellen. Szórólapokat osztogattak szerte a Napraforgóban, ahol közben sorra nőttek ki a földből az újabb és újabb társasházak, egyforma volt mind, de ennél fontosabb volt, hogy kedvező áron adták őket, és egy rohamosan fejlődő központ volt kialakulóban a város szélén. A fickó, aki a domb elbontása ellen szervezkedett, azt állította, a domb már hozzátartozik ehhez a tájhoz, és ahelyett, hogy elhordják, inkább fel kellene használni az előnyeit, még hozzá rekreációs célokra, meg kell találni az értékeit, hiszen ezen a nyomasztó síkságon mégiscsak meg kell becsülni az egyetlen helyet, ahonnan kilátásunk nyílik a világra.

A mozgalom annyira sikeres volt, hogy hosszú hónapokkal sikerült visszavetnie a szanalásról szóló tárgyalásokat, és az ingatlanfejlesztők végül kihátráltak a tervük mögül. A város viszont ekkor már ragaszkodott hozzá, hogy valamit kezdjenek a helyel, ezért új beruházók után kutatott, és így a mozgalomnak is megmaradt a létjogosultsága.

Zuzkánál akkor állt be törés, amikor megjelentek a hírek arról, hogy azbesztfonalakat találtak a domb felszínén. Azt se tudtuk, hogyan kell egyáltalán elképzelni az azbesztfonalat, de a hírek hangsúlyozták, hogy mérgező anyagról van szó, és Zuzka akkortól eltiltotta Tibort a dombtól. Nem lehetett teljes bizonyossággal megállapítani, igazak voltak-e ezek az információk, egyszer megerősítettek, máskor cáfolták őket különböző hatóságok, szakértők, szervezetek, viszont Zuzka akkortól gyanakvóan tekintett mindenkire, aki védelmébe vette a dombot. Régen el kellett volna tüntetni innen, mondogatta, és ingerült volt, amikor az erkélyen talált.

Titokban még mindig kijártunk Tiborral, akinek ez volt a kedvenc helye, és Zuzkánál is egyfolytában azért hisztizett, hogy mehessen ki velem a dombra kavicsot gyűjteni.

Tibor hatéves lett, és nehezen lehetett kordában tartani. Felfedezőnek készült: távoli, ismeretlen tájakat akart megismerni. Mindenkinek arról beszélt, hogy nagy utazó lesz, aki vadállatokkal és vademberekkel fog küzdeni, és bejárja az egész világot. Én a régi korok nagy hadjáratairól meséltem neki, a népvándorlásokról, a rettegett hunokról, a világhódító tatárokról és persze a kalandozó magyarokról, akik épp itt vívták meg a dicsőséges pozsonyi csatát. Imádta ezeket a történeteket, és amikor ezeket meséltem neki, elszánt mosollyal az arcán merült álomba.

Zuzka eleinte csak futó megjegyzéseket tett, mintha adott volna még egy esélyt. A domb tabu, üzenté. Nem vettem figyelembe. Később nyíltan kimondta: ha netán megfordulna a fejemben, hogy odavigyem a fiunkat, és ezzel halálos veszélynek tegyem ki, ő nem tudja, mit csinál. Soha nem tenném ki a fiunkat semmiféle veszélynek, mondtam neki, kifelé bámulva az ablakon.

A többi anyukával szövetkezve elérte, hogy drótkerítéssel vonják körbe az egész dombot. Elkeseredett húzás volt, a helyi suhancok pár nap alatt szétbontották a kerítést, és én gyorsan megtaláltam a kitaposott ösvényeket.

A koponya viszont mindent megváltoztatott.

Zuzka odakint várt az erkélyen délután. Csak bepillantottam a nappaliba, ahol Tibor némán meredt a tévére, és olyan halkán köszönt vissza, hogy sejtetem: valami történt. Zuzka remegett, és nem nézett rám. Valamit szorongatott a kezében, de nem tudtam kivenni, mi az. Régóta nem beszélünk egymással, mondta sírós hangon, de roppant dühvel. Nem tudja, hogy van-e valaki, akivel beszélek. És ha van valaki, akkor az vajon hús-vér ember-e. De ez, mondta, és akkor felmutatta, ez maga a borzalom. Remegő kézzel tartotta maga előtt a ráta-padt földtől sötét, repedezett koponyát, és ez a póz egyszerre tűnt magasztosnak és nevetségesnek. Tibor elmondta, hogy ezt a múlt héten rakta be a hátizsákjába, amikor odakint voltatok. Be akarta dugni az ágya alá, de elfeledkezett róla, és én előbb találtam meg. És elmondta, hogy mit műveltek. Hogy te hetente többször is kivitted őt oda, még a kerítésen is átbújtok, és megmásszátok, és kavicsokat gyűjthet, és a földet is túrhatja. Uram atyám, azt a mérgezett szemetet túrja! Fújtatva nézett rám, még mindig maga előtt tartva a koponyát, és én az ő arca és a koponya között cikáztattam a tekintetemet, és nagy nehezen kinyögtem az egyetlen gondolatot, ami a fejemben járt. Megkaphatom, kérdeztem tőle.

Éreztem, hogy fél tőlem. Vagy talán nem is tőlem, hanem attól a valamitől, ami növekedni kezdett bennem, és most már olyan nagyra nőtt a bensőmben, hogy nem tudtam, hol végződik ez a valami, és hol kezdődöm én. Talán elmondhattam volna Zuzkának, hogy még mindig az apám szellemének a felbukkanását várom, és emiatt muszáj kijárnom a dombra. Mert az apám ismerte azt a helyet, és ha valahol felbukkanhat, akkor csak ott. És elmondhattam volna, időnként már beképezem, hogy látom őt, egy görnyedt szellemalakot látok előbotorkálni a domb halmai mögül, és egészen közel jön hozzám, hogy látom az arcát is, beesett, megviselt arc, mélyen ülő, vizenyős tekintet, de nem szólal meg, soha nem szól egyetlen nyomorult szót sem.

Persze, valójában nem mondhattam el. Pedig talán sejtette maga is.

A város megtalálta az új beruházót, és megint kilátásba helyezték a szanálási munkálatokat. A dombmentő mozgalom egyre aktívabb lett, és én minden egyes gyűlésükön ott voltam. Az egyik alkalommal megszólítottam az Adam nevű fickót, aki az egészszet kitalálta, és azt mondtam neki, hogy ennek a dombnak szakrális jelentősége van. Hogy szerintem ezzel kellene érvelnie. Meghökken tettem őt; megvakarta a fülét, és azt mondta, igyak meg velem egy kávét valamelyik délután.

Tudnom kell, hogy neki ez már a szívügye lett, mondta, amikor találkoztunk a Napraforgó egyik kicsi, steril kávézójában. Vénségére kiszállt már mindenből, de amikor meghallotta, hogy egyrészt az ingatlanfejlesztők, másrészt a városvezetés mekkorát akar kaszálni ezen a projekten, úgy érezte, nem engedheti. Nem hagyhatja jóllakni azokat a sakálokat. Ezért most már mindent bevet, amit lehet. Szerintem a vallást kell bevetni, mondtam, és ő figyelni kezdett. Persze nem kell ezt a szót használni. Nem kell kimondani, hogy ez egy szent hegy. Hiszen ez magától értetődő: minden hegyben van valami, ami szent. Hiszen a hegy összeköti az alvilágot, a földet és az eget. A káosz alsó rétegeit a rend felső rétegeivel. Az egyházi iskolában gyakran emlegették nekünk a tehómot. Így nevezték a héberek a káosz vizét, a teremtés előtti világot, amely odalent van az elérhetetlen mélységekben. A szent hegy egyesíti ezt a szférát a magassággal, ezért aztán a szent hegy lesz a világtengely. Ilyen egyszerű. Ez a mi dombunk itt a mi világtengelyünk, és mindenkinek kell valami, amihez ragaszkodhat az életben. Ami rendet tesz az ő életében is. Ezt kellene elmondani az embereknek, magyaráztam, és Adam ragyogó arccal hallgatott.

Arra kért, én monddam el ezt az embereknek.

Sokáig tiltakoztam, de végül a bennem növekvő valami legyőzte az ellenkezésemet, és kiálltam a sok idegen arc elé, hogy meggyőzzem őket a domb fontosságáról.

Zuzka nem harcolt többet, hanem eltűnt, és elvitte Tibort. Hagyott néhány üzenetet, amelyekben azt magyarázta, meg kell értenem, hogy nem teheti ki ilyen veszélynek a gyereket. Úgy éreztem, nem neheztel rám igazán. Megértőnek tűnt. Tapintatosan válaszoltam neki. Úgy éreztem, visszavár. Nem mondtam el neki, de nekem csak időt kellett nyernem, amíg szóra bírom azt a szellemet.

A várost és az új beruházót nem hatottam meg a világtengelyről szóló mesémmel. Ünnepelesen aláírták a szerződéseket, és megkezdődött a domb elbontása. Fél év alatt végezni fognak vele, mindenki megelégedésére, közölték a közös sajtótájékoztatón.

Mindennap késő estig dübörögtek a munkagépek, és éjszaka is szigorúan őrizték a helyet. Már csak az erkélyről fürkészhettem a szellemet. Rendszeresen odaképzeltam őt, ahogy előbukkan valamelyik markoló sötét tömbje mögül. Rám nézett, hosszan, elcsigázottan, de soha nem mozdult meg az ajka.

Zuzka eltüntette a koponyát, pedig az összes környékbéli kukát átkutattam utána. A hírek szerint még számos csontvázat találtak a domb elhordása során, de az nem derült ki, kiknek a maradványai voltak.

A domb napról napra alacsonyabb lett, és egy ködös őszi alkonyon, amikor minden elhallgatott a környéken, és az utolsó tűzokok sírdogálása sem hallatszott, a szellem végül már nem látszott ki a területet körülölelő magas drótkerítés mögül.

Teljesítették a tervet, és a következő tavasszal nagy erővel megkezdték a terület parkosítását. Új lakóházakat és irodaépületeket is terveztek a domb helyére, kávézókkal, tenispályákkal és játszóterekkel. A látványterveken csupa gyönyörű fiatal család élvezte a ragyogó városszéli napsütést, és semmi más nem volt a mesteri grafikával megtervezett arcukon, csak tomboló boldogság.

Zuzka minden magyarázat nélkül tért vissza, de amikor Tibor elejtett néhány könnyecseppet a nyakamba borulva, láttam, hogy befelé ő is sír. Az volt a szemében, hogy mindent megbocsát, és soha többé nem kell a régi dolgokra gondolnunk. Némán bólintottam, mintha csak egy önkéntelen rándulás futott volna végig az arcomon.

J E N E I L Á S Z L Ó

Ugrás a felhők közé

Annál az asztalnál tanulta meg, milyen forróságot érez, ha boldogtalan. Mert egyébként ő egy fázós lány. Kötött mellény, alatta magas nyakú pulóver, ingblúz. Ül a Roszija szálló 21. emeletének csupa üveg éttermében, és kibámul a Vörös térre. Balettetűdöket vittek a kongresszusi központ koncerttermébe. Matinéban adták őket, vasárnap délelőtt. Dühöngtek. Azt mondták neki, ez a balett hazája, örüljön. És az ötezer főnyi közönség! Hiába, egy matiné szakmailag semmi. Este a tetőbüfében, majd az étteremben megpróbálta spiccesre inni magát. Igézte a fehér bóbitás pincérnő mosolya. Csak erre az egy éjszakára megvadul, így döntött. A konzisok zenekarában van egy tangóharmonikás, tudná szeretni. Mindebből semmi sem lett, azon a buta nyelven képtelenség beszélni. Végül már hétfőn az Inturiszt irodáján kötött ki, haza akart jönni. Egyedül az Uszpenszkij székesegyházba ment el, oda is csak a tangóharmonikás miatt. Aztán a déli bejáratnál más csoportba került, soha többé nem látta. Látta viszont a hatalmas ikonosztázon eredetiben Rubljovot. Hazafelé a repülőn ezen gondolkozott. Se szerelem, se a művészet fényárja. Mit meséljen majd a szerencsétlennek, mindig olyan kielégületlen. A férje várta a repülőtéren.

Aki szerint mindig a vére sodorja bajba. És aki már a moszkvai utat sem akarja engedni. De hát a közösségi elvárások... A külterjes élet korában tilos begubózni. Ismerte a feleségét, sosem tudott megülni egy helyben, séták, utcai lebegések, hullámvázások. Ki tudná nála jobban, milyen egy balett-táncos lépte a téren. Elég egy bűnös mellékkörülmény, és kész a baj. Egyetlen lépcsőfok csupán, de

ősz volt, a sok lehullott levél eltakarta előle. Ha csak úgy aláfordul a bokája, egy táncos reflexe kivédi. Vagy... pas de deux lett volna?! Nem volt egyedül. Ezt a férje, úgy tűnt, elég hamar eldöntötte magában.

Képesnek kellett volna lennie a korrekcióra, az ő reflexeivel. Hacsak nem kapaszkodott össze valakivel. Mert minek sétálna épp azon a téren, a város másik felén van. Egyébként is, mit keresne egy magányos nő azon az ősdi, dohos bérházak közti, szalagnyi téren?! És akkor úgy lehetett, hogy borult, vele együtt a másik is. Annak a *másik*nak a súlya is ment a bokára. Odalettek a külső bokaszalagok. De még kisebb csontdarabok is leváltak. A férje az összes orvosi papírt szinte kívülről tudta. Olyan volt neki, mint egy megdönthetetlen bizonyíték a válóperes tárgyaláson. Empirikus bizonyítás, ott a röntgen. Elsődleges és objektív tények. De milyen könnyen ébresztett meggyőződést benne! Ez a férjére vall, gondolta, mikor eldől, hogy a színpadtól elköszönhet, és ez a piszok láthatóan örült. Bejárta az érzelmek bizonyos rétegzettségű skáláját – de a végén minden pórusa ezt lehelte ki: örül. Hol ronthatta el vele?

A műtétek után, már a rehabilitáció alatt csend lett. Se házasság, se válás, valami a kettő között. Óvatosan eresztette le az edényt a gáztűzhely vasára. Két hétig nem porszívózott, csak a partvissal húzta össze a nagyját. Kézzel írt levelet, mint egy gyereklány, pedig évek óta átszokott az írógépre. Anyja csendjére gondolt, az elfekvőben ült az ágya szélén. Élt, aztán egy perc múlva már halott volt. Gyászolni is elfelejtett, olyan intenzíven foglalkoztatta, mi történhetett az alatt az egy perc alatt. Hogy lehetséges ezzel a helyzettel elszámolni, kérdezte magától mindegyre, és alaposan megijedt a kiszolgáltatottságától. Fejét a mellére ejtve egy ülés mögé bújt, és valamilyen fura megfontolásból két egymást követő napon próbálta belopni magát az utolsó villamossal a színbe.

Kiderült, igazi lelkifurdalása csak annak a férfinak volt, aki mellette ment, amikor a baleset megtörtént. Elképesztő falánksággal szeretkeztek, bár voltak lehangoló részletek. Dühös volt magára, amiért megtette, azért téveszthette el a lépcsőt. Amíg a kórházban feküdt, majd otthon lábadozott, ez a férfi apró borítékba hajtogatott papíron írta neki a színházi portán hagyott, meggondolatlan üzeneteit. Nagyjából negyedéven át, úgy harminc darabot. A portás megelégtelt, összegumizta, becsöngetett hozzájuk, hogy átadja. A férj nem volt otthon. Így napokat lehetett tölteni ezzel az izgalommal. Aminek szerinté alig lenne szabad többnek lennie sejtésnél – igaz, mégis igaz volt, most már ő is elhiszi. A majdnem idegen férfi a fájdalom és a kétségbeesés ködébe veszett, de ott volt újra. Ott volt egy lakásban velük. Hová rejtse?

Vett egy asztali naptárt, egyszerű áthajthatósat. Időnként provokatív koreográfiával felvette a komódról, beírt a következő napra egy x-et. És miközben írta, mélyeket sóhajtott, hogy: Olyan fáradt vagyok! Vagy: Jóságos ég, de alattomos ez a zsidbadás. Mert sosem épült fel teljesen. A szalagok teherbírása elégtelen maradt. Már nem érdekelt. A férje még bújt tovább a papírokat, ilyen szavakat emelt ki neki, hogy: mozgástartomány. És ahányszor mondta, mindegyik alkalommal láthatóan kopott az öröme. Elkezdte sajnálni a kisszerű győzelme miatt. Talán épp ezért sóhajtott olyan mélyeket, mikor írta az x-eket, és csak ő tudta, hogy mit jeleznek: ez a másnapi randija egy férfival. És a jelek ott voltak a lakásban, szem előtt.

Gyakran zsidbadt a lábfeje, de esténként Edith Piafot dúdolt. Majd teherbe esett, és fogalma sem volt, kitől van. Hiszen a férfiak váltották egymást. A levélkék rejtkehelyén és a minden évben kicserélt áthajthatós naptárán túl semmit sem érzett a lakásban a magáénak. Rejtegette a kapcsolatait, ahogy a férje őt. Az x-szel megjelölt napokon elment otthonról. Minden egyes alkalommal meglepte a szabadság. Jámboran szeretkezgetett, a férfiak is olyan ráérősek voltak. Egyetlen alkalommal sikerült feldúlnia őt valakinek. Olyan ember volt, mint a természeti erő – öntörvényű. Havonta egy alkalmuk adódott, ilyenkor egy vakudvarra nyíló sötét szobában csinálták. Úgy képzelte, hogy ők szellemképek, vagy inkább röntgenfelvételek. Az egyik előjelzett napon az állatkerti madárröptető mellett volt a találkozójuk, amikor a férfi szakított vele. Aznap este odaadta a férjének a közel harminc fura kis borítékba hajtogatott egész románcot. Az első férfi vallo-másait, könyörgéseit, mély szégyenkezésével felrázó sirámaid.

Egy hangos szó nem hangzott el. Az ágyban kötöttek ki. Nem is olyan kelletlen mozgásuk a férje kudarca miatt kínosan leállt. Fölkelt térdeplő helyzetéből, állt az ágyon a hanyatt fekvő férje fölött. Lélektanilag kidolgozott jelenet volt. Oldalra nézett az életre kelt falsíkok és a tapéta táncoló mintázata felé, mintha a közönség tapsát várná. Tán egy perc után tudatosult benne, hogy azt képzelet, a lakásuk színpad. Közben már azon törte a fejét, hogyan lehet mindazt, ami megtörtént, mintegy átúsztatni a holnapi napra.

A férje hallani sem akart arról, hogy nem tőle van a gyerek. A felesége sem akart kimagyarázni semmit. Mindezzel szinte egyező ritmusban visszatalált az otthonába. Nő még nem érezhette magát ilyen kiválóan. Visszajöttek az emlékek is. Eleinte még fontolgatta, mit mondjon el, mit ne. Aztán mindegy lett. Lettek beszélgetős estéik, legalább hetente, és általános tárgyakról. Mesélt az anyjáról, aki halála előtt egy hónappal még villamost vezetett, s akinek a legnagyobb bánata, hogy az új MÁVAG-os csuklóst már nem volt módja kipróbálni. És hogy ő, az első generációs értelmiségi, egy művész, mégiscsak ott táncolt a balett aranyfüstös óshazájában. És hogy amikor állt az Uszpenszkijben, a cipője talpán keresztül is érezte, mennyire hideg a kő. Láta Borisz Godunov rubinokkal kirakott trónját, de egy szimpla tangóharmonikást képzelte bele, akit a déli kapu előtt vesztített szem elől. És elmondta, hogy szerinte minden akkor kezdődött. A házassága is. Mert ami előtte volt, az komolytalan. És akkor, nincs más hátra, be kell ismerniük, most már mindkettőjüknek – ilyen a házasság.

A következő héten volt Budapesten a világ kommunista pártjainak valamilyen konzultatív találkozója. Nagy felhajtás, sok külföldi vendég, kellett a kulturális műsor. A volt társulata, akikkel egyébként szívélyes maradt a kapcsolat, visszakérte rendkívüli betanításra. Kihívás, ha egy koreográfiát jóval szűkebb térre kell átültetni. És ezt korábban ő táncolta, Moszkvából emlékeztek rá az elvtársak.

Az előadás rendben lement, utána addig helyezkedett, míg a fogadáson be nem mutatták neki az amerikai kommunista párt főtitkárát. Nem ez a Gus Hall nevű ember érdekelte, hanem a küldöttségében lévő fiatal fiú. A román delegáció már kivonult a tárgyalásokról, tapinthatóan nyugodtabb volt a légkör, ment minden simán. Egy nő állt még velük, panaszkodott, hogy mézesvizet kell innia a szünetekben, nem bírja. Félóránál tovább tilos lenne fordítani, még ha nem is vérre menő beszélgetések ezek. Végül a fiú lépett, a vállával kicsit befordult a tolmács elé. A nő

megjárt szott munkafegyelemmel jobbra, balra kapta a fejét, mintha keresne valakit. Komócsin elvtársat még most azonnal..., mondta, és már ott sem volt.

Tíz percig beszélgettek, világos volt a helyzet. A fiúnak mennie kellett, a sajátos körülmények, hiszen a vietnami elvtársak épp miattuk nem tudnak jelen lenni. Ez egyszerűen őrült helyzet, őrülden kényelmetlen, rázta meg az öt ujját, ahogy az olaszok szokták, jelezve, hogy valamit nem kívánnak senkinek. Ebben segítenie kell Hall elvtársat. De tizenegykor.

Félóra késéssel érkezett meg, ugyanúgy rázta az ujjait. Ez most azt jelentette, elrontott valamit, bocsánat. Alig pár percet sikerült beszélgetniük, a helyzet még egyértelműbbé, sürgetőbbé vált. Önkéntelen mozdulattal megsimította a fiú szép arcát, türelmet kért, fülkét keresett. Felhívta a férjét, hogy pár órára menjen el hazulról. Nem várta meg a választát.

Taxival értek a ház elé, a fiú fizetett. Közel sem elvtársias eleganciával szaladt az autó másik oldalához, kinyitotta az ajtót, és a karját nyújtotta. Hitetlenkedve kapaszkodott bele, a rozoga liftben is erősen szorította. Kicsit megijedt, felpillantott rá, lehet, hogy sosem hever ki egészen, olyan kisfiúsak az izmai.

Gépiesen illesztette a kulcsát a zárba, egy hosszú pillantást vetett az utcai ostorlámpa odavetődő fényére, amit sokallt, majd beléptek. Ugyanazt mondta magának a küszöbön, mint régen a színpadra lépés pillanatában: na, akkor ugorjunk be a felhők közé. A férje sehol, a gyerekszobában csend. Nem nyitotta rá az ajtót. A fiú rögtön az ágyra ült, a konyhai tálalóról kellett Sligovicát vinni neki.

Pár óra múlva az apró franciaerkélyen szívta a cigijét. Talán túl korán engedte útjára a fiút. Nem csodálkozott, talán nem is gondolkodott semmin. Viszont átfutott a fején, milyen átkozottul egészséges berendezkedésű ez a világ. Hirtelen felbűfögött estéről egy kis orosz salátát. Aztán nagyon lassan, fura színek rázódtak össze az ég alján. Úgy érezte, sosem kelt még fel ilyen szenvedélyes küzdelmek árán a Nap. Várta haza a férjét.

Vendégjáték

variáció egy témára

(részlet)

Vonzanak ezek a kihallgatáshoz használt helyiségek. Persze nem a szűkösségük, a halovány neonfény, a falak egykedvű fehér tónusa vagy ez a suta linóleum-szag, hanem valami más, ami az érzékszerveimmel nem megragadható.

Egy asztal, két szék, némi víz, ezek találhatók odabent, amikor kinyitja előttem az ajtót a fiatal törzsőrmester, aki fölkiért. Nem akartam túl sok mindenről kérdezősködni az ügyel kapcsolatban. Az a legbiztosabb, ha a gyanúsítottal beszéljek minél előbb, és lehetőségem is nyílik erre, mielőtt a nyomozási bíró megérkezne. Nem szabad, hogy bármi elvonja a figyelmemet. A bizalom megszerzése az első és legfontosabb.

Miután utánakérdeztem a meghatalmazásnak, amit szokatlan módon az irodából valaki már leadott itt a fogdában, kikértem az illetékestől, hogy az ügyféllel is aláírást kérésre a biztonság kedvéért. Utána az őrizetbe vétel körülményeiről érdeklődtem még, mert a jegyzőkönyv száraz és kissé kusza fogalmazása megkívánja, hogy erről bővebben informálódjak. Nem örülök annak, hogy menekülőre fogta a dolgot, és hogy ellenállt, bár érthetőnek tűnik az eddigi ismereteim alapján, hogy a gyanúsított elhagyta a helyszínt, egy hatalmas villát a Rózsadomb alján, a Rómer Flóris utcától, ahol lakom, tíz percnnyire kocsival.

Ismerem a házat. Sejttem is, hogy kié. Maga a jegyzőkönyv is tartalmaz információt arról, hogy egy nagyszabású rendezvény keretén belül közreműködött a gyanúsított, és az egyik százados is utalt arra, hogy elég kemény dolgok történhettek a tegnapi este folyamán.

Összesen nyolc embert állítottak elő. Ahogy olvasom sorban a vendéglistán szereplő neveket vagy azokét, akiket a rendőrök tanúként hallgathatnak majd ki, netán kábítószer-birtoklás gyanújával vettek őrizetbe, látom, hogy olyan személyek is érintettek lehetnek az ügyben, akiket hírből vagy akár személyesen ismerek, netán apám tágabb ismeretségi körébe is beletartoznak, és akikkel, ha nem muszáj, nem érintkeznék. Hiszen még ha föl is ismerem, kivel hogyan kéne bánni, a személyiségem egy sötétebb része bizonyos helyzetekben képtelen az alkalmazkodásra, és csak komoly erőfeszítések árán tudok természetesen tünően viselkedni. Erről gyakran eszembe jut az is, ezek szerint mégsem mindegy, hogy nem teljesen önként választottam, mert nyilvánvaló, hogy apám és a családunk idősebb generációinak működése komoly hatással volt arra, mit is kezdek az életemmel, már ami a munkámat, vagy ahogy ők mondanák, a hivatásomat illeti. Időnként persze fölmerül bennem az is, hogy ezeknek az

általunk elképzelhető variációknak lehet, csak én tulajdonítok a kelleténél nagyobb jelentőséget.

Viszont ha csak egy kicsit is elmerülök a gondolatban, a korábbi, hasonló szituációkban szerzett élményeim alapján, hogy vajon kik lehettek még ott a helyszínen, és mik történhettek az előző éjszaka folyamán, máris árnyalódik az egyébként még nagyon is hiányos kép, miközben figyelembe kell vennem azt is, hogy ha mindezt hagyom idő előtt kibontakozni, annak komoly buktatói lehetnek. Mert ugyan már most biztos vagyok benne, hogy abban az alárendelt szerepben, amiben F. Ádám volt az este folyamán, számára igencsak megalázó helyzetek alakulhattak ki, és súlyos indulatok szabadulhattak el, mégsem volna szabad, hogy a korábbi, elsősorban nem szakmai tapasztalatokból származó helyes következtetésem, amik a jelen eset körülményeivel kapcsolatban egyelőre biztos, hogy csupán a feltételezés kategóriájába tartozhatnak, komolyan befolyásolják az ügyhöz, a többi érintetthez és a gyanúsítotthoz való alapvető hozzáállásomat.

Türelemmel végighallgattuk egymást a századossal, aki a szolgálati idejének vége felé még szánt arra időt, hogy beszéljen velem. Meg is lepődtem, mert a rendőrök amúgy szeretnek keménykedni, és gyakran azzal az eleven flegmasággal beszélnek el a történeteket, ami elsősorban nem az események láncolatának megértéséről vagy a tapasztalataik átadásáról, hanem a saját hatalmi pozíciójuk taglalásáról és megerősítéséről szól. Sokat töprengtem azon mostanában, hogy a közéletünk alaphangulata milyen hatással van az ilyen jellegű munkát végzőkre, akikkel sűrűn érintkeztem főleg az ügyészségen végzett feladataim során, és akik leginkább éhbérért vállalják azt a felelősséget, aminek a nyomai szinte kitapinthatók egy ilyen szóváltásban. Közben az is hozzátartozik ehhez, hogy nem igazán kedvelem őket, már hogy a zsarukat, ennek is megvannak az okai, bár ez az ötvenhez közeli ember valahogy más. Figyeltem a fehér neonfényben, ahogy mozog a szája. Magas, egészen vékony csontozatú alak. Az a fajta, akiben sokkal több erő és érzékenység rejlik, mint amit első pillantásra gondolna bárki. A gesztikulációja árulkodó volt, mintha nagyon is megrázta volna az eset, és nem egyértelműen az, ami az áldozattal történt. Úgy beszélt a gyanúsítottról, a helyszínről, az általa látottakról és az őrizetbe vételről, mintha sejtene valami mást is a háttérben, amiről azonban valami oknál fogva mégsem beszélhet. Zavart volt és ideges, pedig nem tűnt tapasztalatlanak, és ez kissé elbizonytalanított.

A férfi, akit az őr bevezet hozzám a helyiségbe, tényleg nagyon fiatal. Ezen kívül nem sok mindenben hasonlít arra a személyre, akit a képeken láttam. Vékony testalkatú, szinte kórosan sovány. Az arca himlőhelyes, és azonnal kiszúrom, hogy egy sérülés van a bal halántékához közel. Még úgy is jól látszik, hogy a sötét haja nagyrészt eltakarja.

Egyszerű fehér inget visel, ez lehetett rajta tegnap is. Fekete, vasalt nadrág, és ahogy látom, semmilyen ékszer, kivéve a nyakában lógó láncot, ami egy apró keresztet tart. A kezén a bőr sokkal világosabb, mint az arcán, és az ujjai olyan hosszúak, hogy igen nagy távokat foghat át velük a zongorán.

Mivel a gyanúsított büntetlen előéletű, az idebent eddig eltöltött tizennégytizenöt óra sem lehetett könnyű. Sokan az első büntényesek közül már az őrize-

tet sem bírják, és úgy élik meg az első hetvenkét órát, mintha a szabadulás eleve elképzelhetetlen volna. Nem emeli rám a tekintetét, pedig már itt ül velem szemben.

Jegyzetfüzetet veszek elő, meg a diktafonomat, majd megkérem az őrt, hogy hagyjon magunkra. Tudom, hogy biztonságosabb és kényelmesebb is lenne, ha ez a beszélgetés nem ebben a helyiségben zajlana, hanem semleges, független helyszínen, azonban erre most esély sincs, úgyhogy ilyen körülmények között kell kihoznom a helyzetből azt, ami szakmailag és emberileg csak lehetséges.

Záródik az ajtó. Főnt tizenhét nullakettőt mutat az óra.

– Fazakas Ádám? – szólítom meg.

– Én vagyok – válaszol halkán.

– A jogi képviselote miatt vagyok itt – folytatom, majd a nevemet is hozzáteszem és az irodáét, amelynek dolgozom.

Nem felel semmit.

– Hogy van? – kérdezem.

– Maga dohányzik? – szól vissza, de továbbra sem néz rám.

– Elvértve igen – mondom.

– Elszívhatnék egy cigit?

– Idebent tilos a dohányzás.

– Pedig most szívesen rágyújtanék.

– Sajnálom, de nem lehet. Zavarja, ha rögzítem a beszélgetésünket?

Rám pillant.

– Fel akarja venni?

– Igen, és jegyzetelnék is.

– Csinálja csak – feleli.

Elindítom a felvételt.

– Rendben. Hogy érzi magát? – érdeklődöm másként, miközben arra gondolok, hogy milyen elhasznált és üres ez a kérdés.

– Maga az ügyvédem?

– Az apja az irodánkat bízta meg a képviselettel, de magának is jóvá kell hagynia, hogy például jelen lehessen, amikor a kihallgatása zajlik. Szóval ha úgy dönt, akkor igen.

– Beszélte vele? – kérdez ismét.

– Az apjával?

– Igen.

– Nem beszéltem. Az irodavezetővel egyeztetett, nem velem.

– Értem.

Az asztalra teszem a meghatalmazást, hogy legyen csak a szeme előtt.

– Van más lehetőségem?

– Természetesen. Ha ismer más ügyvédet, megbízhatja őt is. De ha nem nevez meg senkit, az állam hivatalból kirendel magának védőt.

– Az állam?

– Igen, ez a törvény.

Erre nem mond semmit. Látom, hogy elkomorul az arca. Hallgatunk.

Tudom, hogy idő kellene neki, de épp ez az, amiből kevés van.

– Tisztában van azzal, hogy mivel gyanúsítják?

– Igen.

– Megfogalmazná?

– Azzal, hogy megöltem valakit.

– Igen, emberölés gyanújával vették őrizetbe.

– Ha elítélnék, mennyi ideig leszek bezárva?

– Most talán még nem ezzel kellene foglalkoznia.

– De mégis.

– Ez sok mindentől függ.

– Mitől?

– A nyomozás eredményességétől, a bizonyítékoktól, a tanúktól, a nyomozási bíró vagy mondjuk az ügyész tevékenységétől. A tárgyalás folyamatától. Attól, hogy tesz-e vallomást. Nyilván az sem mindegy, hogy én mit csinálok majd. Vagy hogy minősített eset-e.

– Az mit jelent?

– Ha például előre kitervelten, aljas indokból vagy mondjuk nyereségvágyból öl valaki.

– Hát az... Szóval, akkor... Ha nem nyereségvágyból vagy ilyesmi... Akkor mennyi idő lehet a büntetés? – kérdezi zavartan.

– A maximálisan kiszabható büntetés tizenöt év.

– Az sok.

– Igen, de próbáljunk meg nem ezzel foglalkozni most. Inkább arra koncentrálni, hogy összerakjunk egy egységes képet. Érthető, hogy miért mondom ezt?

– Érthető.

– Elárulna valamit arról, hogyan érzi magát? Fontos lenne tudnom. Bántotta valaki? Mondjuk a rendőrök. Érte atrocitás a zárkában?

– Nem lényeges.

– Dehogyanisnem. A rendőrök bántalmazták?

– Az egyikük elég kemény volt. De hát én se voltam túl barátságos.

– Mit csinált?

– Dulakodtam velük. Az egyikük megütött.

– Hogyan? Mivel?

– Nem emlékszem. Sötét volt. A zárkában egyébként nem történt semmi.

– Más bántotta?

Nem felel, csak a falat bámulja mögöttem.

– Bántalmazta valaki más tegnap este? – kérdezek újra.

– Igen.

– Ott a helyszínen?

– Ott.

– Valaki a vendégek közül? Vagy talán azok közül, akik ott dolgoztak?

– Inkább az előbbi – mondja.

– A sérülést is a házban szerezte?

– Igen.

– Értem. Erre mindenképp térjünk vissza később.

– Ha maga fontosnak tartja.

– Fontosnak tartom. Tudnom kell, hogy pontosan mi és hogyan történt magával. Szeretném, ha ez világos lenne, mert nagyon lényeges az ügy kimenetelét

illetően, hogy beavasson mindenbe a lehető legpontosabban. Csak így lehetek képes megfelelően ellátni a védelmét.

– Rendben.

– Átesett orvosi vizsgálaton? Vettek magától vért?

– Megvizsgált egy orvos.

– A sebe miatt?

A fiú bólint, aztán megemeli a kezét, és a hajába túr. Valamit kenhettek a fejére, talán Betadine-t, ahogy látom, elszíneződött egy nagy tenyérnyi felületen a bőr. Beköthették volna, jut eszembe közben.

– Vért nem vettek, legalábbis úgy emlékszem – teszi még hozzá.

– Hogy van a feje?

– Megmaradok.

– Akkor jó – mondom. – Tájékoztatták a kapcsolattartás lehetőségéről? Beszél valakivel itt vagy esetleg telefonon? Gondolom, az apjával igen.

– Tájékoztattak, és igen, apámat hívtam föl még délelőtt – feleli.

Én is megtehettem volna, merül föl bennem a nővéremmel folytatott beszélgetés egy részlete, és látom is magam előtt apámat az ágyon fekve, úgy, ahogy kinézett szerencsétlen szerdán, mikor bent töltöttem nála egy órát. És már most azt érzem, hogy szívesen váltanék vele néhány szót az esetről. Hogy kikérjem a véleményét, mert tudom, hogy annak biztosan örülne, ha ilyesmiről kérdezném.

– Beszél nekik a történetekről? Kérdezett erről valamit?

– Kérdezett. De nem tudtam összefügg... Nem tudtam a tegnapi estéről beszélni – mondja akadozva.

– Mit mondott neki?

– Nem akartam hazudni, úgyhogy tulajdonképpen semmit. Kértem, hogy segítsen.

– Azt jól tette – felelem.

Minden bizonnyal így történt, a meghatalmazás is ezt igazolja. Az egyik pillanatban nyugodtnak tűnik a fiú – nem jut eszembe más kifejezés, miközben figyelem az arcát –, a rá következőben pedig iszonyatosan feszültnek, mintha időnként váratlanul kikívánckozna belőle valami. Talán az, amire még véletlenül se kérdezhetek rá. Frusztrál, hogy ezt érzem.

– A nyomozási bíró egészen biztos, hogy beszélni fog magával. Tájékoztatni fogja többek közt a jogairól. Ha úgy dönt idővel, hogy vallomást tesz, fontos, hogy abban is ugyanaz szerepeljen, mint amit a bírónak elmond. Tudnia kell, hogy nekem nem az a feladatom, hogy megítéljem, hanem hogy szakszerűen ellássam a védelmét. Indítványozni fogja a letartóztatását, mert a bűncselekmény súlyossága, amivel gyanúsítják, és az ezzel összefüggő körülmények, például az elrejtőzés veszélye vagy a tanúk befolyásolásának lehetősége, indokolhatják, hogy a bűnügyi őrizetet követően, amiben most van, továbbra is fogvatartott legyen.

– A tanúk befolyásolása? Viccel maga? Ezeket aztán tuti nem tudnám befolyásolni – vág közbe ingerülten.

Igaza lehet, még ha nem is nagyon lehet mit kezdeni ezzel, főleg, hogy mindketten tudjuk, kikről is szól még ez az egész. Vagy ha egészen pontos akarok lenni, kik szólhatnak majd bele, és milyen formában, ebbe az egészbe.

– Ezt most inkább csak iránymutatásnak szántam. Hogy mire lehet számítani.

– Értem. Elnézést – teszi hozzá, miközben a tarkóját vakarássza.
 – Semmi gond – mondom, aztán várok egy kicsit.
 Most tűnik csak föl, hogy a falon elhelyezett óra kattog.
 – Én azért tartok egy-két dologtól – szólal meg ismét.
 – Milyen dolgoktól?
 – Látnia kellett volna azt a házat, meg azokat, akik ott voltak. Nem lepődnek meg, ha ezek után megkeresnének.
 – Hogy érti, hogy megkeresnék?
 – Hát, ha ki akarnának csinálni.
 – Már hogy...
 – Persze! Hogy máshogy?
 Ez semmilyen szempontból nem hangzik jól. Ám annyira konkrét dologra, amire persze következtetni lehetne a jegyzőkönyvből és pláne abból, amit most elmondott, egyelőre még gondolnom sem szabad.
 – Ilyen jellegű feltételezésekbe most nem bocsátkoznék. De nyilván ha elmondja, mi történt, sokkal jobban fogom érteni, mire is utal – mondom.
 – Igen, az egészen biztos.
 – Örülök, hogy ebben egyetértünk. Ha elrendelik a letartóztatását, akkor az itt töltött hetvenkét órát követően elosztóba szállítják, és ott tartózkodik addig, amíg el nem dől, melyik büntetés-végrehajtási intézetbe kerül – folytatom tovább.
 – Mik a lehetőségek?
 – Feltehetőleg a lakhelyéhez közeli intézetbe kerül majd. Oda, ahol van erre kijelölt részleg.
 – És ha elítélnék?
 – Börtön vagy fegyház.
 – Mi a különbség?
 – Különbség van például az elhelyezési körülmények, a kapcsolattartás, a reintegrációs tevékenységek, a szabad levegőn tölthető idő vagy mondjuk a munkavégzés lehetősége közt. A fegyház súlyosabb.
 Erre nem felel semmit.
 – Az elosztóban töltött két-három nap elég kemény rész, de ne aggódjon. Ezeket azért tisztázom most, hogy később ne ériék meglepetésként, mert ugyan sok lehetőség van a kezünkben, bizonyos dolgok nem megkerülhetők.
 – Szóval innen nem engednek haza.
 – Nos, bűnügyi felügyeletet is elrendelhetnek, bár ennek is vannak bizonyos feltételei – mondom, miközben nem vagyok biztos benne, hogy jól értettem-e, hogyan is érti az iménti mondatot.
 – Az mit jelent?
 – Házi őrizetet, de erre részletesen inkább majd később térnék ki. Remélem, hogy én leszek az első, akivel beszélhet, és nem a nyomozási bíró. Ez most szerencsés helyzet.
 – Valóban?
 – Az. Maga a kifejezés persze nem annyira – felelem.
 Megint Anikó jut eszembe, és hogy hányszor várt rám este vagy akár éjszaka, amíg tárgyaltam. Legtöbbször képtelen volt nélkülem elaludni.

– Nem hiszem, hogy a szerencsén múlik majd, ami jön – mondja olyan hang-
lejtéssel, hogy kiráz a hideg. Váratlan és egyben tényszerű ez a mondat.

– Akkor hasonlóképpen látjuk. Szeretném, ha részletesen elmondaná mind-
azt, ami a tegnapi nap folyamán történt. Sejttem, hogy ez most nem könnyű fel-
adat. Biztos zaklatott és fáradt is, de előnyt jelentene, ha a bíróval való érintkezés
előtt már sokkal tisztábban látnám a tegnapi nap eseményeit. Nem is beszélve
arról, hogy ha úgy dönt, vallomást tesz.

A fiú finoman tördeli a kezét. Körülnézek, mert úgy érzem, hihetetlenül üres
a tér. Mintha csak arra várna, hogy megtöltsék újra és újra tartalommal. A tágas-
sága egyáltalán nincs arányban a méreteivel, és gyakran ingadozik bennem an-
nak a tüdőtáji nyomásnak az erőssége, amit ez a levegőtlen itt tartózkodás alap-
ból okoz.

– Itt mennyi ideig maradok majd?

– Ahogy mondtam, legfeljebb hetvenkét órát.

– Az hány nap?

– Három.

– És utána mi lesz?

Nem lep meg, hogy el kell ismételnem bizonyos dolgokat, és arra is van esély,
hogy akár az eljárás tényétől, magától az őrizet körülményeitől összeroppan.

– A nyomozási bíró nagy valószínűséggel elrendeli majd a letartóztatását.

– Igen, erről beszélt az előbb.

– Pontosan.

– Miket fog kérdezni?

– Tájékozódni fog az ügyében, és megvizsgálja, hogy milyen intézkedésekre
van szükség, abban az értelemben, amiről már szintén beszéltem. Viszont nincs
olyan sok időnk. Pontosabban, nem tudom, mennyi van – fogalmazok a kellett-
nél sejtelmesebben, de ez most nem is baj. – Beszélhetnénk a tegnapi nap esemé-
nyeiről?

– Ha nagyon muszáj.

– Fontos, hogy részletesen elmondja azt, ami történt.

– Rendben – feleli.

Megint nem rám néz, hanem a fehér falra, mintha látszana rajta bármi is.

– Előtte azonban szeretném, ha aláírná a meghatalmazást.

– Milyen kötelezettséggel jár ez?

– Megbízza az irodánkat a képviselettel. De bármikor választhat másik védőt,
ahogy azt említettem is, ha nincs megegyezve azzal, ahogyan dolgozom.

– Maga tapasztalt? Tud segíteni?

Érdekes, mert ha mondjuk leírva látnám ezt a két kérdést, kétségbeesett hang-
súlyt gondolnék hozzájuk, de ahogy a fiú ejti a szavakat, nem tűnnek annak.

– Van már tapasztalatom, igen. Az ELTE jogi karán végeztem, azt követően
pedig évekig dolgoztam a Fővárosi Főügyészségen. Ott meglehetősen sokat meg-
tudtam a hasonló bűncselekmények hátteréről, a nyomozásról, a tanúkról, és per-
sze magának az ügyészségnek a működéséről. Mindarról, ami korábban szóba
került már. Három éve vagyok egyébként az említett irodánál – felelem, miköz-
ben tollat veszek elő, amivel aztán némi gondolkodás után alá is írja a meghatal-
mazást. – Ha jól tudom, maga zenész – folytatom tovább.

Leteszi a tollat, majd visszatolja elém a papírt. Látom az olvashatatlan macskakaparást a vonal fölött.

– Igen, zongorán játszom.

– Én is tanultam, közel öt évig – teszem hozzá, talán nem is fölöslegesen, mert alapjában véve távol vagyunk egymástól, és kíváncsi is vagyok, hogyan reagál. Ez a bizalom megszerzése szempontjából is jól jöhet.

– A zongora jó. Engem gyerekkorom óta megnyugtat, ha csak hangszer van a közelben. Hol tanult? – kérdezi kikerekedő szemmel.

– A Kodályban. Marczibányi tér. Mikrokozmosz, ilyesmik. Annyira nem lényeges.

– Bartók zseniális – mondja.

– Az – felelem.

– Miket játszott még?

Meglep, hogy tovább kérdez erről. Gondolkodnom is kell, mit feleljek, mert nem akarok hülyeséget mondani.

– Könnyebb Bachokat. Talán Mozartot is, azt hiszem.

– Biztos néhány kis prelúdiumot meg szonátákat – mondja, miközben ismét megmozdul a keze, mintha billentyűket ütne le, és nem csak az asztal lapja lenne előtte.

– Igen.

– Miért hagyta abba?

Ebben a helyzetben elég abszurd ez a kérdés.

– Nem is tudom – mondom elodázva a választ. – Talán mert nem voltam igazán tehetséges.

– Vagy csak attól félt, hogy nem az.

– Lehet, hogy mások félték attól, hogy nem vagyok az – felelem.

– Lehetséges, hogy abból lett a maga félelme is.

Találó, amit mond.

– Lehet. Bár türelmem nem volt hozzá, az biztos.

– A gyakorlásra gondol?

– Igen, például arra.

– Játszhatna majd nekem valamit – mondja még.

Meglehetősen zavarban lennék, ha erre sor kerülne, de bárcsak ott tartanánk, gondolom közben.

– Ha jól tudom, már nem tanuló – folytatom, némileg elterelve a témát.

– Végeztem már.

– A tegnapi helyszínre – fölolvassom a pontos címet is – szintén zongorázni érkezett, ugye?

– Igen, az elmúlt évben elég sok ilyen jellegű munkám volt.

– Milyen jellegű? Hogy kell ezt elképelni?

– Úgy, hogy csörög a telefon, fölveszem, és általában egy fickó megmondja, hová és hányra kell mennem játszani. És hogy nagyjából mit várnak el tőlem. Nem bonyolult.

– Hivatalos formában is rögzítve van ez?

– Már hogy micsoda?

– A felkérés. Szerződés-kötésre sor kerül?

– Ugyan, dehogy. Nyilván tudja maga is, hogy mennek ezek a dolgok. A pénzt amúgy sosem firtatom, mert ezek akkor is fizetnek, ha nem kérem. Ez persze nem a tisztesség miatt van.

– Akkor mi miatt?

– Inkább arról van szó, mintha elvarázsolná őket egy felsőbbrendű érzés, amikor a kezembe csúsztatnak negyven-ötven rongyot, és megveregetik a vállam, hogy köszi, fasza volt, és hívunk majd máskor is, ha kellesz, ha lesz ilyen alkalom. Néha elég megalázó, de sokáig nem törődtem ezzel, mert kellett a pénz.

– Értem.

– Amúgy meg egész jól beillek az öltönyös fickók és a kisestélyis csajok közé. Az egyik haverom azt mondta nemrég, hogy elég sima az arcom, és kellően csöndes is vagyok. Biztos azért – mondja finom mosollyal az arcán.

Hamar visszaköszön a stabil hang, ami az interjúban is föltűnt. Amennyire zavartnak tűnik külsőleg, olyan lendületes, ami belőle jön. Eszembe jut, amin még kint a folyosón gondolkodtam. Hogy milyen feszélyező lehetett a srácnak tegnap abban a házban. Láttam ilyet elégszer. Apám már jó korán elcipelt magával egy-két *rendezvényre*. Azóta meg kvázi kötelező is megjelennem néha egy-egy ilyen partin, ahol már a belépés után tíz perccel erősen viszket a tenyerem, és nemcsak hogy úgy fest, bármelyik pillanatban elszabadulhat a pokol, hanem ráadásul lehetlenség elmenekülni néhány óráig, és így folyton az jár a fejemben, hogy csak úgy vagyok képes túlélni ezt a tömérdék rémséget, láthatatlanná válni a sok smúzoló seggfej között, ha jól leiszom magam, vagy valami még bódítóbb szert tolok be a szervezetembe, aminek a megvalósítása ezeken az estéken egyébként nem körülményes feladat. A legrosszabb az egészben, hogy teljesen természetellenes szinte minden, ami körülvesz. Az indulatok fojtottsága, a cinizmus, ami persze rád ragad, és erős késztetést érzel arra már egy óra után, hogy részt vegyél te is inkább a tutiban, mert kilógsz a sorból, és annyira egyértelműek a szerepek, ha van egy kis eszed, hogy hamar ijesztővé vagy akár fenyegetővé is válik egy-egy utalás vagy mozdulat. A kapcsolatok nyilvánvaló felszínessége, az érdekemberek tolongó tömege, a sok munkálkodó szintetikus szer. A kikent cicababák, akiket a politikusok meg az üzletemberek vonszolnak magukkal, a töménytelen drága pia és a fogások, amiknek már a látványa is eltelít és erős gyomorgörcsöt okoz. És ha arra gondolok, hogy mindez miért, tényleg hányingerem lesz.

– Szóval kézbe kapja a pénzt.

– Persze.

– Milyen gyakran történik ez?

– Az elmúlt hónapokban már minden hétvégén zongoráztam valahol. Volt, hogy egy este több helyen is. Mostanában jól megy a játék, és a nagybátyám be is ajánlott pár pénzesebb helyre.

– Kicsoda a nagybátyja?

– Zenész ő is. Bögős. Fazakas Gusztáv. Elég jó kapcsolatai vannak. Vele is akar beszélni? – kérdezi.

– Minden bizonnyal sor kerül majd rá – felelem.

Látom a srácon, hogy ennek valamiért nem örül. Fölirom a nevet és a hozzá tartozó tudnivalókat is.

– A szülei is zenészek?

– Apám az, brácsás. Zenét is szerez. Amúgy nem túl nagy lelkesedéssel vállalom ám az ilyen melókat, de azzal mindig számolni lehet, hogy néhány óra után a zongorajáték már kevés, és közli velem valaki, hogy kábé éjfélről más módon gondoskodnának a zenéről – mondja, és megint a tarkóját vakarássza.

Nem kellene szabadkoznia, nincs miért, erre gondolok, miközben beszél. Láthatóan nagyon zavarja, hogy bármilyen formában is köze volt ahhoz, ami az este folyamán történt, abban viszont egyre kevésbé vagyok biztos, hogy az érzékenysége hasznára lett volna tegnap, és hogy igazán hasznunkra lesz majd az eljárás során.

– Mióta csinálja ezt?

– Már az akadémiai évek alatt elhívtak néha bulikba játszani. Ez maradt meg azokból az időkből.

– Ezt hogy érti? Mi az, ami elveszett? – kérdezem.

Bevillan a hír, amiben a balesetről olvastam.

– Nem koncertezem már.

– De fellép nyilvánosan.

– Fel. De nem mindegy, hogy az egy ilyen hely, vagy mondjuk a Zeneakadémia Nagyterme.

– Igen, ezt értem. Mi történt?

– Három éve egy autóbalesetben szilánkosra tört a jobb kezem. Kihagytam majdnem egy teljes évet – mondja, majd hallgat.

Reméltem, hogy faggatózás nélkül is többet elárul a szerencsétlenségről, de úgy tűnik, muszáj kérdezem.

– Hogy történt a baleset?

A fiú olyan tekintettel néz rám, amiből egyértelműen látszik, nehezebbre esik beszélni erről. Mégsem szabadkozom, hátha megnyílik, és többet megtudhatok a háttéréről, a viselkedéséről. Várom, hogy elkezdje anélkül, hogy újra föltennem a kérdést.

Egyszer csak beszélni kezd.

– Debrecenben játszottunk. Három Beethoven-zongoratriót. Volt egy kis fogadás a fellépés után, elég későn indultunk el. Én nem nagyon ittam, viszont a srácról, aki vezetett, ez nem volt elmondható. Nem akartam visszajönni, de valami kavardás volt a szobákkal, és aztán a többiek meggyőztek, hogy gyorsan fölérünk, nem lesz semmi gond. Hülye voltam. Nem kellett volna egyikünknek se beszállni abba az autóba. A régi úton jöttünk, nem a pályán. Alig volt valami világítás, és ócska szar az út arrafelé, ráadásul tél volt. Fagyott is. Egy szaros Suzukiban ültünk öten.

– Hol történt? – kérdezem reflexszerűen, pedig tudom a választ.

– Püspökladány mellett. Ezt nem olvasta? – kérdezi váratlanul.

– Ami azt illeti, olvastam. Nézze... most az a dolgom, hogy kérdezzek.

– Sejtettem. Semmi gond – szól közbe, így nem is folytatom. Örülök, hogy úgy néz ki, érti. – Jóval éjfél után volt már, tényleg alig voltak az úton. Képzelteti, hogy milyen volt a hangulatunk. Néhány kilométer után már engem se nagyon érdekelt, hogyan jutunk föl. Egyfolytában röhögtünk. Haknis sztorikat meséltek az idősebbek, két srác még az autóban is folytatta a piálást, amikor az egyik keresztelkedésnél egy kisteherautó vagy hetvennel jött belénk oldalról. A főúton mentünk, kivédhetetlen volt. Az egyik rendőr mondta ezt, már a kórházban, ami-

kor meghallgattak a baleset miatt. Meg azt is, hogy ha hátrébb találta volna el a kocsit a furgon, már nem élnék. Részeg volt a sofőr. Még nálunk is jóval részegebb. Az egyik srác meghalt. Az, aki az anyósülésen ült. Brácsás, mint a nagybátyám. Nagyon ügyes srác volt az Anti. Szerettem, mintha a testvérem lett volna.

– Magával pontosan mi lett?

– Én még egész jól megúsztam. Lehetett volna sokkal rosszabb is, mert én is a jobb oldalon ültem, csak hát, ugye, hátul. Megrepedt két bordám. Betört a fejem. Nem is emlékszem az ütközésre, nem látom magam előtt. Csak a hangra, meg arra az érzésre, mintha préselnének össze, és hogy nem kapok levegőt. Ripityára tört a jobb kezem. Megműtöttek, de legalább egy hónap eltelt, mire azt merete mondani az orvos, hogy fogom tudni használni, még ha nem is olyan jól, mint azelőtt. Idővel aztán rájöttem, hogy valami más is összetört bennem. Nem tudok már egyenesen koncentrálni, és nem szívesen megyek ki több száz ember elé játszani, hiába épültem föl. Nem nekem való.

– Mitől tart? – kérdezem.

– Nem tartok semmitől. Egyszerűen csak nem jó érzés az a helyzet már nekem. Sosem gondoltam úgy a játékra, hogy majd menni fog, hogy idővel belerázódok. Ha nem százas, akkor nem is csinálom.

– Mégis csinálja – mondom ki hirtelen ezt a nagyon is félreérthető mondatot.

– Igen, de ez egészen más – feleli.

– Nyilván bánkódnak elég sokan. Láttam, hogy versenyeken is elég jól szerepelt – teszem hozzá, hogy finomítsak némileg az előbbi mondatomon.

– Utánam nézett rendesen.

– Ez a dolgom.

– Egyébként a tanárim meg persze édesapám, igen, ők bánkódnak. Van olyan, aki szerint én lehetnék a következő Cziffra, de ez persze baromság.

– Miért?

– Mert Cziffra az Cziffra, én meg valaki más vagyok.

Kár, hogy ez a néha túlzónak és fellengzősnek tűnő magabiztosság egyelőre távol tartja a srácot tőlem, mégis egyre inkább érteni vélem, miről hogyan beszél.

– És az anyja?

– Meghalt. Rákos volt. A baleset előtt fél évvel temettük el.

– Sajnálom. Részvétem.

Összerándul a gyomrom a hallottaktól. Várok is egy kicsit a következő kérdéssel, mert ismét előttem van apám, akivel könnyen hasonló történhet a közeljövőben.

– Kezdjük az elején. Ki kérte föl, hogy játsszon a rendezvényen?

– Már az nagyon érdekes volt, hogy egyszer csak a semmiből fölhívott az a férfi. Nem hivatkozott senkire, és nekem se szóltak korábban, hogy volna ez a lehetőség. Fogalmam sincs, honnan volt meg neki a számom.

A fiú megmondja a nevet is, ami, ha jól emlékszem, már a jegyzeteim közt is szerepel. Közben azért áldom magam, hogy elhoztam a diktafont, mert elég sok információ áramlik majd felém az elkövetkezendő egy-másfél órában, és megnyugtató, hogy ilyen módon is rögzítve lesz, amit a gyanúsított mond. Szeretem, ha minden visszakövethető, ellenőrizhető, s bár a következetességem csiszolásra szorul, némi fejlődés azért időnként már mutatkozik.

– Ezek szerint az első ilyen felkérés volt tőle. Egyébként találkoztak már korábban?

– Nem találkoztam korábban azzal az emberrel.

– Egészen pontosan mit kért magától?

– Elég hosszasan beszélünk. Meg is lepett a dolog, mert ez általában tényleg csak annyi, hogy valaki rám csörög, megmondja az időpontot és a helyszínt. Amikor szerda délután fölhívott, részletesen elmagyarázta, hogy szerinte milyen zenei stílusokat kellene érintenem. Vagy inkább azt, hogy miket kellene elkerülnöm. Még egy listát is beolvasott, hogy ezek és azok a darabok volnának jók. Többségében magyar zenéket kért, és nagyon remélte, hogy azokat jól el tudom játszani. Azt is kikötötte, hogy mit vegyek föl, és a másnap délelőttöm a gyakorlás helyett azzal telt, hogy sűrű öltönyt szerezzek valahol. Feszélyez, ha nem abban lehetek, amiben jól érzem magam. A fickó ideges volt, mert eredetileg nem én mentem volna, ezért szólt csak ilyen későn, de valami gikszer közbejött, és azok, akiket korábban hívtak, lemondták.

– Tudja, hogy kicsodák?

– Arra nem emlékszem.

– Semmi gond. Mit mondott vagy kért még? – kérdezem. Közben jegyzetelek.

– Furcsa volt, mert aztán azt is hozzátette, hogy milyen arcok lesznek ott. Mintha már nekem is kérkedni akart volna egy-két fejjessel, akikről persze fogalmam se volt, kicsodák.

– Vagy talán azt akarta éreztetni magával, hogy fontos ez a dolog.

– Igen, lehet. Mégis nagyon flegma volt. Mondjuk ez egyáltalán nem lepett meg. Azt mondta, hogy nyolckor kellene kezdenem, és hogy egy régi Bechstein zongorájuk van.

– Az elég jó, nem?

– Ha rendesen fel van hangolva, akkor igen, az.

– Emlékszik nevekre a beszélgetésből? Vagy bármi szokatlanra?

– A fickó nevét már megmondtam, amúgy nem igazán. De hátha eszembe jut később.

– Fontos lehet.

– A nevek engem nem érdekelnek, érti? Most biztos hasznos lenne, ha tudnám őket, de elhíheti, akkor nem ezzel foglalkoztam.

– Persze, érthető – szólok közbe.

– Ott a házban bemutatkoztak páran, de inkább igyekeztem minél előbb elfelejteni őket. Arra koncentráltam, hogy a játék rendben legyen. Amúgy se nagyon beszélgetek ezeken az estéken általában senkivel, én ott csak egy zenész vagyok. Kiszolgáló személyzet, így legtöbbször le se szarnak. Szerintem érti, mire gondolok.

– Igen, azt hiszem.

Fölnézek az órára. Tizenhét huszonöt. Másfél óra múlva a kávézóban kellene lennem. Anikó azóta sem hívott. Muszáj lesz szünetet tartanunk majd, hogy megpróbáljam elérni.

– Szeretném, ha egészen a megérkezéstől kezdve részletesen összefoglalná, ami történt. Mit gondol, képes most erre? – kérdezem aztán.

– Nem tudom, képes vagyok-e jól elmondani. Félek, hogy belezavarodom. És nem is emlékszem már mindenre.

– Mondja el, amilyen részletesen csak lehet. Ahogy képes most rá. Az se baj, ha megakad, én türelemmel hallgatom.

– Rendben – feleli, miközben az ujjait húzogatja, tördeli a kezét. – Hát, nehezen találtam meg a házat. A hegyen kanyargó kis utcákban sosem ismerem ki magam. Tegnap este ráadásul olyan sűrű volt a köd, hogy alig lehetett látni. Kóvályogtam vagy fél órát. Persze jó korán elindultam. Térerő nem igazán volt, úgyhogy végül megkérdeztem egy kutyát sétáltató öregembertől, hogy merre van az utca, amit keresek. Elmagyarázta, hogy melyik utcán hol kell lefordulnom, és azon a nagy kovácsoltvas kapun aztán idővel megláttam a kilences számot. Éppen egy kocsi fordult be rajta, én meg gondolkodás nélkül mentem befelé. Nagydarab ór állított meg, belemarkolt a kabátomba, és visszaráncigált a kapu vonaláig, aztán megkérdezte, hogy mi a faszt akarok. Mondtam neki, hogy zenélni jöttem. A férfi nevét is hozzátettem még, akiről már beszéltem. Aki telefonon hívott.

– Már hogy a házigazdát, ugye?

– Igen.

– Juhász István – ismétlem meg, csak hogy biztos legyen.

– Ő az.

Mivel a fickó államtitkár, kicsit meglep, hogy ő maga hívta föl a fiút a játék miatt, és nem bízta rá senki másra a szervezést, de ennek is bizonyára megvan az oka.

– Folytassa csak – felelem rögtön.

– Akkor az ő megkérdezte a nevemet, én pedig megmondtam. Mutatta, hogy maradjak nyugton. Közben már egy listát nézegetett.

– Inzultáltak?

– Nem. Csak vártam, hogy kiderüljön, bejutok-e egyáltalán. Ezek amúgy legtöbbször igazi agresszív seggfejek. De hát pont emiatt állnak ott, nem? – kérdezi, miközben a képről már ismerős, gyerekes tekintettel nevet.

– Végül is – mondom.

Egyre oldottabban beszél, ami jó jel.

– Utána kurtán közölte, hogy mégiscsak rendben van, föl a kis gyalogúton, megkerülve az épületet. Aztán utánam szólt, hogy semmiképp se a főbejáraton menjek be, hanem oldalt, a személyzeti részen. Erre tisztán emlékszem. És arra is, hogy akkor már tegezett, mintha azzal, hogy igazoltak, bármi megváltozott volna kettőnk között.

– Finom észrevétel.

– Viccel? Nagyon szembetűnő volt ez a váltás.

– Elhiszem.

A fiú vár egy kicsit, majd előrébb dől, mintha fontos volna, hogy közelebb legyen. Mintha úgy jobban érthetném.

– Sűrű, édeskés szag terjengett a hatalmas kertben. Oldalt néhány padot és egy magas, pavilonszerű építmény körvonalait is láttam. Izzadtam, mire fölérttem a házhoz. A kocsiból kiszállva néhány jól öltözött nő és férfi haladt fölfelé a főbejáratához vezető lépcsőn. Komoly gépek álltak elöl. Audik, Porschék és olyan típusok, amiket nem is ismerek. Két ór állt az oldalsó bejáratnál. Az egyikük mondta, emeljem föl a kezemet, hogy átvizsgálhasson. A fémdetektor jelzett valamit. A bejárat melletti asztalra kivettem a kulcsaimat, a telefonomat meg egy

cigis dobozt. A detektoros fickó közben már elég keményen markolászott, aztán bólintott, én meg visszapakoltam a cuccokat a zsebembe. Catering, ezt kérdezte a másik. Zongorázni fogok, mondtam.

Ahhoz képest, hogy tíz perce még arról beszélt, és én magam is úgy véltem, ránézve a srácra, hogy nehéz dolog lesz összeszedgetni a tegnapi eseményeket, most úgy érzem, a részletességgel nem lesz gond, és hogy a humorérzékét sem veszítette el teljesen, még ha időnként gúnyosnak is hat, ami inkább csak elveszi azoknak a nyugtalanító szituációknak az élet, amikre utal. De hagyom, hadd beszéljen, mert nem csak szakmai szempontból érdekel, amit mond. A fiú memóriája nyilván igen fejlett, és ez a képesség szerencsére az események rendszerezésében is nagy segítségünkre lehet. Egyfolytában járnak az ujjai az asztalon, mintha megfelelő ütemet keresne, amivel képes lehet elmondani a történeteket. Érdekes.

– Rögtön a bejárat melletti kis beugróban egy öreg nő ült. Mintha egyszerűen csak megérzett volna, fölemelte a fejét, és mondta, hogy nála tudom letenni a kabátomat. Emlékszem, a pulton egy gyufás skatulyát tologatott ide-oda a bal kezével, és időnként megrázta, mint valami csörgődobot. Nem is tudom, miért... de amúgy vonzódok az idősebb nőkhöz. Nem úgy... érti. Hanem valahogy megnyugtat a jelenlétük. De ez a nő... Elég hidegrázós volt a tekintete. Sokszor eszembe jutott már, hogy vannak bizonyos jelek, amikre figyelni kéne.

– Mire gondol? Milyen jelek? – kérdezem.

– Tudja, olyan dolgok, amiknek legtöbbször nem tulajdonítunk jelentőséget.

– Konkrétan mire gondol?

– Hát arra, hogy már amikor odaértem, furcsa dolgok történtek. Ilyesmire gondolok. Közben meg ha az ember figyel, akkor láthatja, hogy milyen is a helyzet.

– Rossz előérzete volt?

– Igen.

– Azt tudnia kell, hogy az ilyen érzésekkel nem sokra megyünk ám.

– Igen, ezt sejtettem. De amúgy nem is nagyon törődtem ezekkel, nem volt időm gondolkodni, csak levettem a kabátomat, és a pultra terítettem. Úgy bámult a néni egy ideig, mint akinek minden perc pokol, amit a hozzám hasonló alakok elvesznek az életéből. Elég szar melő lehet, meg kell hagyni. Aztán megemelte a kabátot, hogy hátul fölakassza, nekem meg eszembe jutott, hogy a cigim biztos kellene fog, úgyhogy megkértem, azt azért vegye ki.

– És, kivette?

– Maga is tudja, hogy nem.

Már másodszor érzem azt, mintha a fiú tesztelne, hogy figyelek-e rá. Kíváncsi lennék, ez a bizalmatlanságából fakad-e inkább, vagy mert egyszerűen csak provokálni akar. Nem mindegy.

– Szóval mégiscsak dohányzik – mondom.

– Nem rendszeresen, de az ilyen estéken mindig viszek magammal cigit. Egyrészt megnyugtat, másrészt lehetőséget ad a kiszakadásra. Az egyetlen esély néhány nyugodtabb lélegzetvételtre. Tegnap nagyon fojtogató volt ott minden, az első pillanattól kezdve éreztem. Igazából már akkor, amikor a faszi fölhívott. Nagy hiba volt elvállalnom ezt az egészséget.

– Azért mondja csak tovább.

– Jó – feleli halkán. – Azt már nem értettem, amit az öregasszony mormogott,

mert közben elindultam a sötét folyosón, amit néhány méterenként a különféle helyiségekből szűrődő fénycsíkok vágtak ketté. Az egyik valami előkészítő kamra lehetett, ahol húsokat szeletelt két lány, aztán láttam, ahogy öt-hat fehér kuktaöltözetbe bújt fickó sűrög-forog egy olyan térben, ahol legalább ötven fok van. Végül egy magas lengőajtót kitarva beléptem egy jó nagy terembe, ahol akkor a személyzetten kívül még csak néhány pár lézengett. Meglepő volt, hogy a kapunál törtétek után ilyen könnyen bejutok, de azt azért nem mondanám, hogy kiegyensúlyozottan éreztem magam. Mindegy. Nyomasztó volt az a ház. Egy kibaszott labirintus – mondja, majd kivár.

Továbbra is járnak az ujjai az asztallapon, és hallom, ahogy kattog az óra oda-fönt. Közben mozgolódás hangjai szűrődnek be a folyosóról, valakik beszélnek is, de nem értem.

– Két hosszú asztalon poharak, különféle húsos- és gyümölcsöstálak sorakoztak. Meg persze rengeteg pia. A hangszórókból az ilyenkor megszokott sablonos zene szólt. Képzelteti, szar feldolgozások, tudja, amik olyan sután gügyögnek a háttérben, hogy az ember észre sem veszi, milyen mérgezők.

– És a zongora? – kérdezem.

– Az hátul, egy kis emelvényen állt a sarokban. Szerencsére eléggé eldugott helyen. A terem berendezése egyébként egyszerű volt. Az ablakokat borító fodros függönyökön és a szétszórtan elhelyezett kis állópultokon kívül nem volt benne semmi különös. Félhomály volt, aminek örültem.

– Miért?

– Sokkal jobb, mintha minden fényárban úszik.

Lehet, hogy a zongorajáték miatt igen, de a részletek földidézése szempontjából már nem annyira, gondolom közben. Csak rémlik, hogy szerepel olyan kép a jegyzőkönyvhöz csatoltak között, amin ez a belső tér látható. Nem akarom babrálni a telefonomat, laptopot pedig nem hoztam magammal. Megkérem a fiút, hogy rajzolja le a helyszínt. Hogy láthassam magam is, mi hol helyezkedett el, legalább is az ő elmondása alapján, úgy nagyjából. Kérdőn néz rám, de amikor eléje csúsztatom az üres lapot meg a tollat, vázolni kezd.

Szó nélkül várom, hogy újra rám nézzen.

Mint a kiöntött víz

„Április a kegyetlen, kihajtja
Az orgonát a holt földből, beoltja
Az emléket a vágyba, felkavarja
Esőjével a tompa gyökeret.”
T. S. Eliot: *Átokföldje* (ford. Vas István)

1.

A templomba menet izmos fekete
kutya morog rám. Gazdája vissza-
húzza, azt mondja, bocsi. A falhoz
húzódok. Az árnyékom összemegy,
eltűnik. Nagypéntek van. A templomban
művirágokat raktak a szent sírra.
Néhányan várnak. A fülkébe fény
esik. Elsorolok minden mocskot.
Tegyük le, mondja a pap, letehetjük,
a sok mocsokra mondja, Atya, Fiú,
Szentlélek nevében feloldozlak.
Utánam szigorú arcú lány jön,
szemüveges. Nem kéne itt is szóke
pihéket látni nők nyakán. Megyek
haza. A parkban dohányzom. Egy dongó
eltűnik az orgonabokor mögött,
újra megjelenik, eltűnik. Otthon
alsónadrágban mászkálok, nézem
a fényeket, ahogy a délutánnal
változnak a padlón és a falon.
A kanapéra fekszem, álmos vagyok,
de nem alszom el. Galambturbékolás,
más madarak, szél zúgása. Felkelek
kávét főzni. Járkálok fel-alá,
néhány fekvőtámasz, ablakot nyitok.
A szocializmus egyik utolsó
elítélte ezer karhajlítást
csinált a kivégzése napján. Apám
használta a karhajlítás szót. Kész
a kávé. Dohányzom. Kinn a fákon
madár hintázik, mozgatja a szél.
Fiatal lányok rövidnadrágban,
erekción van, erős szívdobogás,

*a számban dohányíz. Valahol szól
egy telefon. A napot kitakarja
egy felhő, sötét lesz rövid időre.
A kanapén fekszem és látom, hogy
a testem hízásával együtt megnőtt,
szétnyúlt a vakbélműtéti heg is.*

2.

*Tavasza van. Majdnem elviselhetetlen,
de később sem lesz jobb. Reggelente
száraz a szemem és viszket. Mint a
samponreklámokban a hajvégek,
töredezettek az idegeim.
Irritál minden zaj. A kezem szép,
felnőttes férfikéz jegygyűrűvel.
Kihullott a hajam a gyógyszerektől.
Viszonylag elviselhetetlen, de
nemsoká minden rosszabbra fordul.*

3.

*Künn a fákon, éneklő sok fiatal
test tizenöt éve, újra szól a
víg kakukkmadár. A gimnázium
énekertermében tavaszi napütés
porfelhőn át. Utána semmi nincs,
csak a pillanat, mikor a kigyúrt
osztálytársaim és Takács tanár
úr óbégatására gondolok.
És a legkorábbi pontok. Altesti
félelem, szégyen, proligyerekek
cukortól fekete foga és arany
füllbevalója. A játszótér a
lakótelepen, ahol laktunk. Vagy
további pontok és állomások,
kövér, visító tízéves fiú,
férfiasodó kamasz, gyönyörű
húszéves. Egyik se tudja, mennyire
selymes, áramvonalas és rugalmas
a teste, hogy fújja körül a szél
a füle tövét. Rendezgetés, polcok
porolása marad, semmi. Hogyha
magamra reflektálok, halott vagyok.
Másokhoz képest élnék, de nincsenek
mások. Már nem nagyon barátkozom.*

4.

*A játszótéren, ahol rohadt fogú
gyerekekkel játszottam, Ella néni
vigyázott rám a szomszédból. Anyám
megjön a négyütemű Trabantunkkal,
leparkol a játszótérnél. Kilencven-
ötben ellopták a Trabantot. Anyám
vásárolt Ella néninek. Segítünk
felpakolni. Ella néni kötött
pulóvert visel, puha, kék vagy sötét-
zöld anyag, szép. Ápolt a keze Ella
néninek. Régi könyvszag, üveges
vitrin, lemezek, lakkozott szekrény,
kisasztal, csipkevászon terítón
kristályhamutál töri a gyenge fényt.
Ella néni Wagner zongorára
átírt áriáit hallgatja. Két-
ezerben meghalt, a csontritkulástól
gerince szétfoszlott a hátában.*

TOROCZKAY ANDRÁS

T

*A távolugró gödör ugrik be,
miközben az agyról olvasok egy könyvben,
amit egy bohóctól loptam egy laktanya közepén
berendezett próbateremből (A gép mítosza).
Nincs ennek jelentősége, csak mondom.
A távolugró gödörnek van, hogy beugrott
a régi gimnázium udvaráról. Talán még,
talán még mindig megvan, miért ne lenne,
ugráltatják a gyerekeket ma is (nagyon helyesen!).
A távolugró gödörnél érintkezett
a régi általános iskola és a gimnázium.
Nem akartam gimnazista lenni, erőltette anya.
Alkudozott, manipulált. Ha nem tetszik,
ígérte, jöhetsz vissza az általánosba. Adjunk*

egy évet ennek a gimnáziumnak.
Nem akarok gimnáziumba menni!
Ezt írtam ki gyerekkori szobám ajtajára.
Nyilas Misi több megértő fültre talált, mint én.
Az általános iskola főépületébe vágytam,
hogy végre ott lehessenek, ahol anya,
ott tanított, miután az addigi rendszer
összeomlott. Addig csak testnevelésórák előtt
vagy után láttam, még szerencse, hogy
testnevelés szakos voltam (protekcióval,
ő intézte el). Talán ő is szeretett
volna velem lenni, most megkérdezném tőle.
Sokszor láttam az ablakban alakját,
figyelte, ahogy megyek az utcán,
órarendemet tudta, és a főépület
második emeleti ablakánál állt, ahol ráláthatott
az utcára, vagy egy másik ablaknál, ahol
a távolugró gödörre láthatott rá.
Általános iskolában még atlétikaversenyre is vittek,
talán nem csak mert én voltam a kedvence a máskülönben szadista
osztályfőnöknek. Elég jól szerepeltem,
pedig elsőben még dagadt voltam.
Később ezek az ugrások elmaradoztak.
Ismert, ismernie kellett, tudta nagyon jól, hogy
nem szeretem változtatni a helyem. Ő sem szerette.
Most is ott áll, fehér köpenyben, az iskola ablakában
a kémia- vagy biológiaórájára várva, néz engem a fejemben.

Sz

Honnan van meg nekem
a Pink Floyd koncertlemeze, nem is szeretem őket.
Ki adhatta kölcsön
azt a kazettát, egy eredetit, ráadásul.
Minek? Miért pont nekem? Vagy valamelyik
albérlőtársamtól került hozzám, mint az Anathema Judgement albuma?
Vajon miért mondom mindig, hogy nem szeretem
a Pink Floydot? Mindig mindenhol, könyörtelenül, látványosan
elutasítom a zenéjüket, és mindenkit, aki szereti őket,
mintha büntetni akarnám ezzel ezt a
szekttát. Pedig mindig is szerettem a Pink Floydot, persze.
Nem úgy szerettem, mint az öregek, nem úgy, mint
mindenki más, ahogy karácsonykor bömböltetik

*a Comfortably numbot vagy a Money-t,
hanem én tényleg, szívből, rajongva. Mert egyedül én,
és csak én értem őket. Mikor először láttam a Falt,
a biológiaterem padjára véstem, hogy
We don't need no education! We don't need no thought control!
Akkoriban minden padot dalszövegekkel firkáltam tele,
még ha le is kellett mosnom őket utána.
Az akkori zenekarommal, a Welded Visionnel mi is játszottuk,
meg később a Money-t is (bátyámmal 4/4-ben, a többiek meg, ahogy kell).
A Time-ot hallgattam a Videoton magnón,
amit még fürdéshez is mindig magammal vittem,
vagy apa autójában, a Mitsubishiben. Nem tudom.
De aztán most vettünk egy majd húszéves kocsit. Suzuki Swift.
Pedig igazán környezettudatosak vagyunk, csak hát
a legközelebbi komposztáló a városban tíz kilométerre van,
elektromos autóra meg nyilván nem telik.
És Ildivel a gyerekkori szobák mélyéből előkotortuk a régi szalagokat.
A zenekar pont ott folytatta a stadionban,
ahol húsz évvel ezelőtt valamiért megállítottam
a dalt. Semmi sem ugyanaz, semmi sem lehet ugyanaz, minden
változatlan.*

M

*A halottas kocsi Mercedes logója
béke és szentháromság
tágas utastér már-már limuzin
egy-egy megfeszített Krisztus a két oldalsó ablakban
a Jézusok teste kisebb mint a mókusoké
vannak nagyobb emberi szervek mint ezek
hintókra illő lámpások (4 db) ha elhúzódna
vagy télen felhős rossz idő esetén
egy sínpár a koporsó könnyű ki-be tologatásához
mint a konyhaszekrényünk fiókjainak
amikben az evőeszközöket fűszereket tartjuk
talán még csapódáscsillapítót vagy -gátlót is szereltek a sínekre
meg kellene nézni mi a pontos neve
meg kellene bocsátani
ezt tanították
hogy mindig meg kell bocsátani
még a rossz embereknek is
de abban sem vagyok biztos hogy
haragszom bárkire*

ZENESZERZŐK MIKROTÁRSADALMA

Balogh Máté beszélgetése

Idén harmincéves a Magyar Zeneszerzők Egyesülete. Az 1990-ben aktív komponisták egyesület-alapítási gesztusa hasonló indítatású volt, mint más művészeti ágak analóg akciói. A későbbi évtizedekben mégis kuriózummá vált az MZE: egyben tudott maradni. Máig különböző esztétikai iskolákhoz vagy politikai ideológiákhoz kapcsolódó szerzők széles körű közösségeként működik. Immáron huszonnegy éve az egyik fő alapító, Hollós Máté az egyesület elnöke.

– *Balogh Máté: Nem volna minden tanulság nélkül való áttekinteni, hogy mi volt 1990 előtt. Ha jól tudom, a zeneszerzőket a Kádár-korszakban a Magyar Zeneművészek Szövetsége tömörítette. Mit kell tudni erről a szervezetről?*

– Hollós Máté: Az a Magyar Zeneművészek Szövetsége, amely az ötvenes években – természetesen a zsdanovi politika következtében – még meglehetősen átpolitizált, sok tekintetben elvi és személyes elfogultságoktól terhes szervezet volt, a hatvanas-hetvenes években fokozatosan föloldódott és egyre inkább szakmai környezeté vált. Nyilván egészen a rendszerváltásig minden politikai ellenőrzés alatt állt, ám *de facto* soha nem nyúltak bele a szövetség életébe a politikai fensőségek. Az MZSZ-nek egyébként nemcsak zeneszerzői, hanem zenetudományi, pedagógiai, előadóművészi és tömegzenei szakosztálya is volt. A főtítkári feladatokat 1978-tól 1990-ig Láng István¹ látta el, aki nagyon jól tartotta kézben a szövetséget, a belső és külső konfliktusokat a kor politikai körülményeihez képest demokratikusan tudta kezelni. A tágabb értelemben vett szakma jól tudott működni ebben a környezetben.

– *Gondolom, a szövetség hatalmasai azért be voltak kötve Aczél Györgyhez.*

– Nem. Aczélnek egyszerűen nem volt oka beavatkozni a szövetség működésébe. Az elnökséget és a főtítkárt a tagság választotta meg, a közeg szakmai volt.

1986-ban Magyarországon rendezték meg az ISCM² közgyűlését és koncertsorozatát. Az egyik fő vendég Luigi Nono³ volt, aki nyilvánosan hangoztatta, hogy nem volt elégedett a szervezéssel, közben pedig ő meghirdetett előadása helyett az éppen zajló lengyel eseményekről beszélt. Amikor többen feljelentették Aczélnál Lángot, az előbbi ezt határozottan leszerelte. Már Pozsgayt próbálták néhányan megnyerni minisztersége idején az Új Zenei Stúdió⁴ megrendszabályozásának. Láng erre magától, szabadszellelű lévén, nem is lett volna hajlandó. Pozsgay is visszautasította, hogy részt vállaljon bármi ilyesmiben. Túl azon, hogy a korszak *ab ovo* politikailag determinált volt, az MZSZ-ben nem zajlottak olyan események, amelyek a túlpolitizáltság áldozatává tették volna a zeneszerző-közösséget.

¹ Láng István (1933), zeneszerző, a Zeneakadémia tanára.

² International Society for Contemporary Music (A Kortárs Zene Nemzetközi Szövetsége).

³ Luigi Nono (1924–1990), olasz avantgárd zeneszerző, a darmstadti iskola egyik vezető alakja.

⁴ Zeneszerzői és előadói csoportosulás 1970 és 1990 között. Alapító tagjai Sárosi László (1940), Jeney Zoltán (1943–2019), Eötvös Péter (1944), Vidovszky László (1944) és Kocsis Zoltán (1952–2016) voltak, később csatlakozott hozzájuk Dukay Barnabás (1950), Serei Zsolt (1954), ifj. Kurtág György (1954), Csapó Gyula (1955) és Wilhelm András (1949) is.

– Pár éve láttam egy fotógyűjteményt a Jelenkor Kiadó Facebook-oldalán, Mészöly Miklós 1981-es születésnapján készült fotókat tartalmazott. Csakó Gábor, Esterházy Péter, Csoóri Sándor és Nadas Péter együtt buliztak ott. Efféle baráti együttlét, egyáltalán ezeknek az embereknek közös térben való előfordulása a rendszerváltás után egyre kevésbé volt elképzelhető. Sőt, a politikai és esztétikai konfliktusok az írói társadalomban odáig fajultak, hogy végül 1997-ben az Írószövetség is kettévált. Ugyanez nálunk, zeneszerzőknél mintha épp fordítva lett volna. Ismeretese az Új Zenei Stúdió Durkó Zsolttal⁵ vagy akár Petrovics Emillel⁶ szembeni nyílt konfliktusai a hetvenes-nyolcvanas évekből, amik a nyilvános térben, néha az Élet és Irodalom hasábjain zajlottak. Számomra elképzelhetetlen, hogy ilyen mély és zsigeri harcok mégis valamilyen módon lehetővé tették, hogy a különböző szerzői közösségek a rendszerváltás után egy szervezet alatt, közösen akarjanak részt vállalni a zeneszerző-társadalom közéleti munkájában.

– Az írói tevékenység mindig erőteljesen politizált, a zeneszerzői pedig sokkal kevésbé. Egy írószövetségi közgyűlés általában politikai vezetők jelenlétében zajlott, heves vitákat váltott ki, már előre óriási viharokat kavart. Az MZSZ-ben ilyen soha nem volt. Nem azért, mert elfojtotta volna valaki, hanem mert nem erről szólt a zenei szakma élete. Persze itt is voltak személyes vagy stílári-esztétikai ellentétek, de nem volt az egésznek olyan politikai töltete, ami a hatalom számára feladatot jelentett volna. Amikor 1990-ben a Magyar Zeneművészek Szövetsége befejezte működését és feloszlott, a különböző szakosztályai, illetve az általuk képviselt tartalmak külön egyesületekbe tömörültek, akkor a Magyar Zeneszerző Egyesület alapszabályát sok különböző gondolkodású és zenei hovatartozású szerző együttesen fogalmazta meg. Ez az „alkotmányozó” munka hónapokon át tartott. Az ilyen jellegű demokratikus mozzanat azonban egyáltalán nem volt új, hanem az MZSZ mint elődszervezet jellegéből természetesen következett.

– Kik alkották az új egyesület tagságát?

– A korábbi szövetség valamennyi zeneszerző tagja. Ez a teljes komolyzenei szakmát és a legnevesebb könnyűzenészeket (Bródyt, Pressert, Szörényit, Maleket stb.) jelentette. Néhány évvel később úgy döntöttünk, hogy dalszövegírók is lehetnek tagok, s persze folyamatosan jelentkeztek további kollégák.

– Az egyesület első elnöke az a Bozay Attila⁷ lett, aki bár generációjának megkérdőjelezhetetlenül nagy alkotómestere, pártpolitikailag nyilvánosan is elkötelezett volt. Elég annyit mondani, hogy ő írta az MDF indulóját. Minthogy az én generációm ezt az időszakot csak elmesélésből ismerheti (az alapítás után egy hónappal születtem), segítségre van szükségem: hogyhogy Bozay lett az egyesület első elnöke, és hogyhogy nem bomlott ketté azonnal a közösség? Máshogy megfogalmazva: ez Bozay személyének köszönhető-e, vagy inkább annak, hogy még tartott annyira a rendszerváltó hangulat, hogy a „szabad zeneszerzés” metaforikus vagy valós elnöklését nem gátolhatta – legalábbis a szerzői közösség szemében – egy demokratikus párt felé való elköteleződés?

– Az előzményhez hozzátartozik, hogy Bozay korábban a Magyar Zeneművészek Szövetségének is elnökségi tagja volt, sőt, a nyolcvanas évek közepén főtítkári is akart lenni. Fontos látni, hogy egy Bozay-féle, egzakt politikai – és később pártpolitikai – öndefinícióval rendelkező személy esetleges vezető szerepe sem a nyilvánosságnak, sem a tagságnak, sem magának Bozaynak nem számított ördöngösségnek. Ekkor még egyáltalán nem lehetett sejteni, hogy tíz év múlva rendszerváltás lesz. Erre az időszakra nagyon jellemző az a vicc, amiben valaki megkérdezi a barátját, hogy fogják hívni tíz év múlva a Lenin körutat, mire az felháborodottan válaszol: te nem bízol a rendszerben?! Minthogy a

⁵ Durkó Zsolt (1934–1997) zeneszerző, a Zeneakadémia tanára, majd a Magyar Rádió zenei lektora.

⁶ Petrovics Emil (1930–2011) zeneszerző, a Zeneakadémia Zeneszerzés tanszékének vezetője, később az Artisjus elnöke és az Operaház főigazgatója. 1966 és 1985 között országgyűlési képviselő is volt.

⁷ Bozay Attila (1939–1999) zeneszerző, citera- és furulyaművész, 1979-től haláláig a Zeneakadémia tanára.

teljes tagság – és nagy vonalakban a vezetés is – átöröklődött a Magyar Zeneszerzők Egyesületébe, 1990 után is megmaradt az a reflex, hogy egy-egy személyt a szakmai képviselőre való alkalmassága, ne pedig politikai, ideológiai vagy esztétikai szempontok nyomán ítéljen meg a közösség.

– Fontos hozzátenni, hogy Bozay elnököt rövid ideig Lendvay Kamilló,⁸ majd Jeney Zoltán⁹ követte: három egymástól teljesen különböző esztétikai és ideológiai irányzat. Lehet, hogy ez a demokratikus körforgás is segítette, hogy mindenki magáénak érezhesse az egyesületet.

– Így van. És ez is azt mutatja, hogy az egyesület nem ideológiai, hanem szakmai közösség volt, és ma is az. A közös problémáinkkal kellett és kell itt foglalkozni.

– Az MZE ma sem ér túl szakmai kérdéseken, nem formálja közvetlenül a széles társadalmat, zeneszerzők közössége. Mondanám, hogy „csupán”, ám ez nyilván nem az MZE-ből mint intézményből, hanem – mint már az előbb is mondtam – a zeneszerzésnek az irodalomhoz képest apolitikusabb természetéből fakad. Dalos Anna¹⁰ legújabb könyvében találóan fogalmazza meg, hogy „a zeneélet és a zeneszerzés periferiára szorulása összefügg azzal [...], hogy e művészeti ág a többi művészettől meglehetősen elzárva bontakozik ki, ami feltehetően speciális tudást igénylő természetéből és kevésbé konkretizálható alapanyagából: a hangokból fakad. A zeneélet zártságának következménye, hogy a zenészek a művészértársadalmon belül egy sok tekintetben elkülönült mikrotársadalmat hoznak létre, amelynek saját hierarchikus szabályai és működési mechanizmusai vannak.”¹¹ Ez mintha visszamenőleg megerősítené Petrovics Emil hasonló megfogalmazását önéletrajzi írásában,¹² amelyben hosszasan kifejti, hogy a zeneszerzői tevékenység ab ovo nem társadalomformáló. Ami különösen erős kijelentésnek hat, ha hozzátesszük, hogy Petrovics 1966 és 1985 között országgyűlési képviselő is volt. Úgy tűnik tehát, hogy mivel általában a zeneszerzői lét közélettel való asszociálása nem vetül a szakmán kívülre, egy szerző pusztán a zenésztársadalmat tudja formálni kultúraépítő munkájával. Am mindez fordítva is igaz: bármilyen természetű valós pártpolitikai, illetve a zenészsakmán kívüli más közéleti tevékenysége nem fogja érinteni a zenészek közösségi reflexeinek szellemi tartományait.

A hetvenes évek óta aktív zeneszerző vagy, 1996 óta az egyesület elnökeként is működsz. Ez a teljes komolyzenei (és részben a könnyűzenei) szerzőtársadalom közéleti vezetése, képviselése is. Nemcsak dicséretnek szánom, hanem tény, hogy elnöki munkád minden zeneszerző-generáció és esztétikai elvöközösség számára konfliktusmentes, kismúlt, segítő és hasznos. A kultúraszervezési és közéleti feladatok ellátása felmenőidtől sem állt távol. Köztudott, hogy Tóth Árpád unokája vagy. Akár az ő Vörösmarty Akadémiánál vállalt titkári feladataira, akár apád, Hollós Korvin Lajos szavalókórus-mozgalomban vállalt aktív szervezői munkájára gondolunk, egyértelműen szembeötlő az a rád is jellemző alkotóművészi egzisztencia, ami zsigerileg együtt jár a közéleti tevékenységgel, mondhatnánk, igazolja azt.

– Bennem valóban van közéleti vér. Így a pályám végén kicsit el is csodálkozom azon, hogy lírikusi és közéleti hajlam ennyire zavartalanul együtt tudjon működni. Talán segített ebben az, hogy bár megvolt a világ különböző dolgaihoz való határozott hozzáállásom, véleményem, elvem, a közéletben mégis tudtam toleranciát gyakorolni. Ezt hangsúlyozottan nem öndicséretnek szánom. Bárkinek, aki művészként közéleti szerepet vállal, és elkezd emberekkel vagy ügyekkel foglalkozni, csak akkor lehet sikere, ha mindig ma-

⁸ Lendvay Kamilló (1928–2016) zeneszerző, a Zeneakadémia Zeneelmélet tanszékének vezetője (1976–1992).

⁹ Jeney Zoltán (1943–2019) zeneszerző, a Zeneakadémia Zeneszerzés tanszékének vezetője (1995–2012).

¹⁰ Dalos Anna (1973) zenetörténész, az MTA BTK ZTI tudományos főmunkatársa, a Zeneakadémia tanára.

¹¹ Dalos Anna: *Ajtón lakattal. Zeneszerzés a Kádár-kori Magyarországon (1956–1989)*. Rózsavölgyi, Bp., 2020. 6–7.

¹² Petrovics Emil: *Önarckép – álarc nélkül*. Agave, Bp., 2010.

gával az ügygel foglalkozik, és nem azzal, hogy az ő elvei hogyan valósulnak meg ebben. Az én elveim legyenek benne a darabjaimban.

– *Még ha absztrahálva is.*

– Pontosan. Szóval, ha arról van szó, hogy a céhnek ezt vagy azt el kell intéznie, akkor el kell felejtenem, hogy én kinek a zenéjét szeretem, kit szeretek emberként, kinek vagyok az elvbarátja, stb. Persze az efféle magatartás valószínűleg nem csupán döntés kérdése, hanem a személyiségemből is fakad.

– *Az, hogy az egyesület technikailag is létrejött, szintén a mindenkit elérni vágyó céhszervezői munkádnak volt köszönhető.*

– Amikor az egykori MZSZ zeneszerzői 1990-ben eldöntötték, hogy létrehozzák ezt az egyesületet, már – és még – nem állt mögöttük olyan irodai apparátus, ami az ehhez szükséges szervezői munkát le tudta volna bonyolítani. Miután hosszasan és alaposan megírtuk az alapszabályt, össze kellett volna hívni az alapító közgyűlést, ám nem volt ember, aki ezt elvégezzé. Csak úgy lehetett megoldani, hogy leültem az összes zeneszerző adatait tartalmazó címlistával, sokszorosítottam a levelet, egyesével megcímeztem a borítékokat, felnyaltam rájuk a (magam vásárolta) bélyegeket, és mindenkinek elküldtem. Én ezt az egyesületet – mint a zeneszerzőket tömörítő demokratikus szakmai szervezetet – nagyon szerettem volna létrehozni. Azt merem mondani, hogy ha ez az aprócska gesztus nem történik meg, akkor nem jön létre az egyesület. Valakinek meg kellett csinálnia.

– *Mi ma a Magyar Zeneszerzők Egyesülete?*

– A „ma” szót egy kicsit árnyalnom kell. Ami az elmúlt harminc év első felét illeti, azt kell mondanom, hogy az egyesület működése elég sokáig ígéretesen alakult. Különböző kormányok, önkormányzatok és médiumok nagyon sok szakmai kérdésben kikérték a véleményünket. Emellett a mindenkori minisztérium rendszeresen nyújtott támogatást szakmai egyesületeknek, e források odaítélésében is részt vettünk. A Nemzeti Kulturális Alap szakmai bizottságainak összetételére is tehetünk javaslatot, és a művészeti középdíjak odaítéléséért felelős kuratórium munkájában is részt vettünk, annak egyharmadát adva. Egyszóval: kérdeztek minket. Sajnos azt kell mondanom, hogy az elmúlt tizenöt évben ez fokozatosan megváltozott. Nemcsak minket, hanem általában semmilyen szakmai egyesületet nem vonnak be döntés-előkészítésekbe, véleménynyilvánításokba, a szakmát érintő kérdésekbe. Az NKA testületeinek összetétele is teljesen megváltozott. Régebben fele-fele arányban voltak a miniszter által kinevezett és a szakma által delegált tagok, mára viszont minimálisra csökkent a beleszólásunk. A zenei középdíjakat (Erkel-, Liszt-, Szabolcsi-) odaítélő bizottságban az MZE egyetlen képviselővel van jelen. Régebben a szakmai véleményünket szinte *bianco* elfogadták, ma pedig meg sem kérdezik bennünket. Hangsúlyozom, hogy ez már 2010 előtt elkezdődött, de azóta csak fokozottan így van. Ez engem annyiban is elkészerít, hogy a rendszerváltás szelleme ebben mintha eltűnni látszana.

– *Vajon ez sajtóságosan kelet-európai vagy inkább globális probléma?*

– Ez országfüggetlen. Csehországban a velünk analóg egyesület már meg is szűnt, ugyanakkor Lengyelországban komoly anyagi és hatalmi potenciállal rendelkező szervezetként működik. Az angoloknál szinte politikai hatása van a zeneszerzők szerzői jogi törvény-módosítási mozgalmának. Remélem, hogy nálunk is lesz ez még így. Láttatni kell, hogy mi soha nem képviseltünk partikuláris érdekeket, széles körű szervezet vagyunk, szakmailag kifogásolhatatlan tagsággal. Minthogy évről évre felveszünk fiatal kollégákat, azt lehet mondani, hogy a teljes magyar komolyzenei és részlegesen a könnyűzenei szerzői szakma szellemi munícióját birtokoljuk, és vagyunk – illetve lennénk – képesek vele az ország zeneszerzői realitását szakmailag képviselni.

AZ ELEVEN HALÁL

„Hogy mindenkinek meg kell halnia, az bizonyos;
de hogy meg is tud halni – erről eddig nem sokat gondolkoztak.”

Ernst Jünger

Látta már bárki is valaha a Halált? Így, nagybetűvel? Haldoklókat majdnem mindenki; halottakat is. De magát a Halált aligha. Ahogyan az Életet sem, miközben persze annak mindmegannyi megnyilvánulását igen. Benne vagyunk az életben, minden sejtünkkel, gondolatunkkal. De őt magát nem tudjuk magunktól elkülöníteni. És a halállal is így vagyunk. Körülvesz bennünket, pillanatról pillanatra benne élünk, minden folyamatosan haldoklik és pusztul körülöttünk, de bennünk is, a sejtjeinktől kezdve a gondolatainkig. Elkülöníthető egyáltalán az élettől? A fogalmak szintjén igen. De egyébként nehéz szétválasztani őket. És mégis, „Halál”, mondjuk, és nemcsak emlegetjük, de meg is jelenítjük (*Wie die Alten den Tod gebildet*, hangzik Lessing 1769-ben írott tanulmányának a címe), és évszázadok óta kaszát lengető csontvázként gondolunk rá. Ám ez a csontváz nem a Halálnak, hanem egy halottnak a csontváza. „A csontváz, ahogyan a halált manapság megjelenítik, azt jelzi, hogy maga a halál is csupán egy halott”, írja Sigmund Freud. A Halált, ha emlegetjük, óhatatlanul halottként gondoljuk el. Amitől a Halál elvensége, örökös jelenléte sikkad el. A *szavak* nyomán a halál „témává” szelídül, megfoghatatlan rejtélyből plasztikus fogalom lesz. Egy „dolog”, egy a milliányi egyéb dolog között. Az ember a „halált” emlegeti, de közben a nyelv árnyékában keres védelmet. A *megnevezés* önmagában is reményt kelt. „Ádám legelső cselekedete, amellyel hatalmát biztosította az állatok felett, az volt, hogy nevet adott nekik, azaz létezőkként megsemmisítette őket”, írta a fiatal Hegel. Az „állatokat” nyugodtan felcserélhetjük „halálra”. Az ember szájára veszi azt, amit éppúgy nem lenne szabad megneveznie, mint a régi zsidóknak az isteni nevet; magától értetődően emlegeti azt, ami szigorúan értelmezve talán nem is létezik. Itt van mindenütt, és mégis túl van mindenben. Akárcsak az élet. És miként az Isten is. A kettő talán nem is idegen egymástól. Isten a halál? Vagy a halál Isten?

Az ősi félelem sarkallta az embert arra, hogy „tárggyá”, „fogalomná”, „személyé” (kaszát tartó csontváz) alakítsa és ártalmatlanítsa azt, amit amúgy soha nem látni, és egy *idegent* (Halált vagy Istent) kárhoztasson azért, hogy nem ura a saját sorsának. A halál *fogalma* messzire számúzi a halált, olyannyira, hogy az ember végül már szinte foghegyről emlegeti. Úgy bánik vele, mint az egyszeri mesében az öregasszony, akiért nap mint nap eljött a Halál, de aki végül mégis túljárt a kaszás csontváz eszén. Eleinte rettegett tőle, azt se tudta, hová bújjon, de végül olyan ijesztő külsőt öltött magára, hogy a halál örökre el-
iskolt és az asszonyt hagyta békén élni. Alighanem örökké. Ez a halál nem az ő halála; messzire kergetheti, hiszen semmi köze hozzá. S nem erre vágyunk mindnyájan? A „halál” szót használva nem üzünk-e naponta gúnyt belőle? „Halál” – olyasvalami, ami valamikor, egyszer, az ismeretlen jövőben majd bekövetkezik, és nincs itt minden pillanatban, bennünk, a testünkben.

A szavakba csomagolt gondolatokkal és eszmékkel könnyen be tudjuk csapni magunkat. A testnek azonban nehezebb hazudnia. A hús, a zsigerek, az ösztönök nem tudnak megszemélyesíteni, nem tudnak főneveket gyártani, nem ismerik a névelő használatát. („A” halál. Úgy általában.) Mindent magukra vonatkoztatnak. Számukra nincsen általában vett „Élet”;

ez kizárólag az ő kivételes, egyszeri életük. És általában vett „Halált” sem ismernek; nekik kell folyamatosan gyakorolniuk az elmúlást. A ráció elkertülhetetlennek, szükségszerűnek tartja a majd egyszer bekövetkező halált; a test azonban lázad, s nem nyugszik bele a szükségszerűségbe. Azáltal, hogy él, folyamatosan küzd is a benne ott dolgozó halál ellen. A test a lehetetlenre vágyik: kizárt, hogy bekövetkezzen az, ami odabent, a hús sötétségében már folyamatosan bekövetkezik. Ha a lehetetlennek ez az élménye képes legyőzni a rációt, akkor születik meg a halálszenvedély. A ráció fél, és „halált” emleget; a szenvedély igent mond a lehetetlenre, és nem beszél a halálról, hanem azt elevenként éli át. Úgy, ahogyan John Keats költeményében, a *Hyperion*ban Clymene, aki kagylójába fújva arany dallamot fakaszt, és „Egy-egy halál / Élt minden ömlő hangban” (Vas István fordítása) („A living death was in each gush of sounds”).

„A” halálról való beszédnek a halálszenvedély ad hitelt. A halál ekkor személyessé válik. „Éltre kel”, mert megszűnik a fogalmiság bűbája, a nyelv többé nem tudja eltárgyasítani, és ismét felbuzog benne az élet – az az élet, amely mindennél bizonyosabb abban, hogy nem elkülönül a haláltól, hanem egybefonódik vele. „A halál együtt dolgozik velünk a világban; ő az a hatalom, amely a természetet emberivé teszi, a létezését létté emeli, bennünk van, ő a legemberibb részünk; csak azért van a világban, az ember csak azért ismeri, mert a halál ember, és az ember csak azért ember, mert benne teljesedik ki a halál”, írta Maurice Blanchot. A halál ennek felismerésekor támad az „életre”. Ilyenkor lehet átélni azt a pusztító, de közben lelkesítő érzést, hogy az ember élete kizárólag az övé, s ezért a halála is kizárólag az övé. A 17. századi angol orvos-filozófus, Sir Thomas Browne ezt úgy fogalmazta meg, hogy a halál mindentől megfoszthat bennünket, de van valami, amit még ő sem vehet el: a meghalás képességét. A halálszenvedély állapotában az ember ott talál vigaszra, ahol a legkevésbé remélné: saját törekénységében. Senki nem tudja leélni helyette az életét, s ezért a halálától sem tudja senki megfosztani. Csakis ennek tudatában van *hite* a halálról szóló beszédnek.

A hitelesség próbaköve egyebek között az is, hogy nevén sem kell feltétlenül nevezni azt, amiről úgyis szó van. A szenvedély (amelyben elválaszthatatlan a lelkesültség és az ólom sújtotta kétségbeesés) a halál anyanyelve. Minden más rejtőzködés, menekülés, szómágia. A lascaux-i barlangképek kapcsán Georges Bataille azt írta, hogy a halál tudata kitágította az ismert világ határait, új elemet adott hozzá: „egyfajta hasadást, amelyre ráébredve másfajta lehetőségek tárulnak fel előttünk, mint amilyeneket a hasznos tevékenység nyújtani tudna”. A művészet a lascaux-i barlangképek születése óta ezzel a „hasznos tevékenységgel” szegül szembe. Amikor nem ezt teszi, akkor a mindennapi élet egyik fogaskereke lesz, és elveszíti a jogát, hogy „művészetnek” nevezzék. Lascaux barlangrajzai éppolyan érvényesek ma is, mint a történelem előtti időkben, amikor megszülettek. Akik készítették őket, a szó valódi értelmében kortársaink. Hiszen a halál és az elmúlás terhét azóta sem vette le senki az ember válláról, noha a modern civilizáció mindent elkövetett, hogy, miközben tabuvá tette a halált, az emberrel elfeledtesse azt, hogy a létezése valójában a kozmikus véletlennek egy csodapillanata, amelyben szétválaszthatatlan élet és halál.

*

„Éljen a halál!”

Egy francia forradalmár 1792 szeptemberében, a vérengzések idején, éjjel 2 és 3 óra között, a naplóját író Restif de la Bretonne ablaka alatt

Krisztust senki nem ragadta ki annyira minden történeti kontextusból, mint ifjabb Hans Holbein, aki 1521–22-ben megfestette a Bázelen látható híres képét. A halott Krisztust látni rajta életnagyságban. Am ezúttal nem egyenes tartásban, keresztre feszítve, és nem is félgig hátradőlve, az anyja ölében, amint az megtámasztja. Hanem fekvő helyzetben,

amint egy koporsóban fekszik, amelynek elülső hosszanti oldalát kivették, épp csak arra az időre, hogy meg lehessen nézni. Azután visszahelyezik, a koporsót pedig jó mélyen a földbe temetik.

De valóban Krisztus fekszik itt? A jobb kézfejen és a jobb mellkasán látható sebek akár a keresztre feszítésre is utalhatnak. De nem feltétlenül. Nézhetem úgy is a képet, hogy nem Krisztust látom rajta, hanem egy névtelen halottat. Például azt a vízbe fúlt férfit, akit állítólag pár nappal a kép megfestése előtt húztak ki a Rajnából, és aki Holbein modelljeül szolgált. (Lehet egy halott modell?) A bőre színe arról árulkodik, hogy a test már kezd oszlásnak indulni; a kézfejen látható sebet egy vízbe lógó faág okozhatta, amelyen a holttest fennakadt. A mellkasán lévő sebet pedig a boncolókés ejtette, és a háttérben várakozó orvos már türelmetlenül várja, hogy Holbein fejezze be a képet, mert utána az egész mellkast fel fogja nyitni. S mit fog találni? Talán azt, amit négyszáz évvel később egy másik orvos, Gottfried Benn talál egy ugyancsak vízbe fúlt holttestben – ezúttal egy lányében:

*A lánynak, aki sokáig feküdt a nád közt,
rágások látszottak a száján.
Mikor fölnyitották a mellét, a nyelőcsöve csupa luk volt.
Végül a rekeszizom alatt egy üregben
fiatal patkányfészket találtak.
Egy kis nőstény megdöglött.
A többi vesén, májon élt,
és hideg vért ivott, szép
ifjúságot töltöttek itt.
Gyors és szép volt haláluk is:
valamennyit a vízbe dobták.
Hogy sívalkoddak a kis pofák!*

(Rónay György fordítása)

Benn a *Szép ifjúság* címet adta a költeménynek. A Holbein-képen látható férfi is a legszebb ifjúkorában halt meg. Krisztusi korban érte utol a halál. A feje még viszonylag épségben van. Ismerve Holbein szenvedélyes érdeklődését a halotti koponyák iránt, s tudva, hogy röviddel e kép megfestése előtt készített egy festményt két csontvázkoponyáról, feltételezhető, hogy a halál talán még jobban érdekelte, mint az evangéliumi történet. Márpedig a kettő, mégannyira kapcsolódjon is egymáshoz, feloldhatatlan ellentétpárt alkot. Az egyik a megmásíthatatlan végre figyelmeztet, arra, hogy nincs tovább. A másik az átmenetre, arra, hogy a halál nem zsákutca. Egy csontváz koponyája önmagában, bármennyire allegorikusan próbálják is értelmezni, a halál illúziótlan jele. Éppoly nehezen állítható valamiféle tágabb összefüggésbe, mint azok a koponyák, amelyeket az 1880-as években Van Gogh festett, vagy 1898 és 1905 között Cézanne, vagy az 1970-es években Andy Warhol. Mindhármójukat a minden *metafizikai* összefüggésből kiszakított *fizikai* halál foglalkoztatta, miként Félix Vallotton is, aki 1894-ben festett egy holttestet, amely kísértetiesen emlékeztet Holbein festményére. Igaz, Vallotton már a hulla fejét is letakarta egy kendővel – a boncolóorvos itt már előrehaladt a munkájában.

Holbein festménye *Krisztus holtteste a sírban* címmel maradt fenn. 1587-ben egy leltárban még így említik: *Ein todten bild Holbeins vñ holtz mit Ölfarben*, de azután hozzáfűzik: *cum titulo Iesus Nazarenus rex J(udaeorum)*. A címe valójában ez lehetne: *Egy halott férfi – Jézus*. Ez is, az is. Egyfelől egy névtelen hullát látni, aki nyilvánvalóan nem fog feltámadni, hanem a műteremből a bonckés alá kerül, azután pedig a maradványait egy zsákba összegyűjtve tömegsírba dobják. Másfelől viszont mégiscsak Jézusra lehet ismerni ebben a férfiban. Nem is annyira az árulkodó sebek miatt, hanem mert Jézus is így halt meg – a leg-

szörnyűsebb módon, úgy, ahogyan azt öt-hat évvel Holbein előtt a Bázeltől nem messzire fekvő isenheimi Antonita-kolostor számára Matthias Grünewald megfestette. Grünewald Jézus-ábrázolása nem sok reményre jogosít fel: a meggyötört testet nézve a halál erősebbnek látszik az örök életnél. Holbein ezt fokozza. Az evangéliumi szereplőknek itt már nyoma sincsen. Jézus egyedül van, és nem haldoklik, hanem halott. Grünewald Jézusa, ha beszélni tudna, még ezt mondaná: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?”. Holbein képén Jézus már nem tud beszélni. S ezért kérdéses, hogy valóban nevezhető-e még Jézusnak. Mint ahogyan bárki ember, ha meghal, nevezhető-e még a nevének? Mondható-e még embernek? Személy-e még? Van-e köze ahhoz a teljességhez, amitől élő-lénynek volt mondható? Holbein teszi fel ezeket a kérdéseket a festményével. És a válasza: nem. A halálra addig nem nagyon kérdeztek rá ilyen radikálisan. Voltak persze előzmények. Philippe Ariès idézi a 15. század elején működő francia költőt, Pierre de Nessont, aki *Vigiles des morts: Paraphrase sur Job* című költeményében a halott testet „trágyazsáknak” nevezi, és ezt írja róla: „Oh, hulla, kit utál minden, / Ki marad társad ott alant? / Neveidről előkúszó / Rút féreghad, amely oszló / Húsodnak bűzéből fogant.”

Holbein Krisztusa is „trágyazsák”. A halál radikális törés, és a művész azt a ma már nehezen felidézhető pillanatot festette meg, amikor Krisztus már halott, és még senki nem sejtette, hogy fel fog támadni. Kertész Imre *Sorstalanság*ának gyerekhőse úgy érkezett meg Auschwitzba, hogy e név semmit nem jelentett számára, s ezért tökéletesen mást látott ott, mint amit utólag látnia kellene, és amit mi, a történeteket ismerve, tudunk jól, még akkor is, ha nem is láttunk semmit. Holbein az utólagos tudást és látást kiiktatva festette meg ezt a halottat, aki ha életében Krisztus volt is, most, halálában nem egyéb, mint egy nevéből megfosztott hulla. Feltámad-e vajon? Innen nézve tudjuk, hogy igen. Onnan, a rothadó hús felől nézve azonban maga a kérdés is abszurd. Ez a tanácstalanság lett úrrá Dosztojevskijén is, amikor 1867 augusztusában először látta élőben a festményt Baselben. Még egy széklet is szerzett, amire felállva egészen közelről nézhette a képet, s azután állítólag rosszul lett. Ezt követően hamarosan elkezdett dolgozni *A félkegyelmű* kéziratán, s a regényben a Holbein-festmény egy másolatát Rogozsin helyezi el a lakásában, hogy azután Miskin herceg kezdjen töprengeni rajta. A festményt nézve az ember akár el is veszítheti a hitét, mondja Miskin. Így, feltételes módban. Mert a kép nem hitetlenséget sugall. De a hitet sem erősíti. A hit és a hit hiánya közötti szakadékot nyitja meg. És ezzel a halál racionalizálását akadályozza meg, amin pedig a sztoikusok óta Európában olyan sikerrel dolgoznak, beleértve a kereszténységet is. A sztoikusok szerint a halál nem része az életnek, ezért felesleges tartani tőle; a kereszténység szerint pedig ha van halálon túli élet is, akkor a halál nem radikálisan Más, hanem átmenet. Nemcsak kilépés, hanem belépés is.

Holbein – és Miskin herceg – ezt a racionalista optimizmust kérdőjelezi meg. A halál számukra túl van minden racionalizmuson, és ettől rejtélyes, bekeríthetetlen. Nem az ember keríti be a halált (értelemmel, ésszel, fogalmakkal), hanem a halál keríti be az embert, aki számára az élet olyan, mint Robinson számára volt a sziget a határtalan tenger közepén. A halál gondolata nyomasztó és nyugtalanító, írta a kolumbiai filozófus, Nicolás Gómez Dávila, de, teszi hozzá, az élet elképzelhetetlen a halál nélkül, „a félhomály sűrű terepe nélkül az élet szélein”. Az élet pereme, legyen az a kezdetén vagy a végén, félsötétben van. Az igazi sötétség azon túl kezdődik el. E sötétség fölött az embernek már semmi befolyása vagy hatalma nincsen. Ez a sötétség üzen akkor, ha az ember átváltozik élettelen holttestté, amikor megszűnik személynek lenni, amikor elveszti a nevét. A holttest az életet körülvevő sötétségnek, a Másnak a követe. A látványa, fizikai jelenléte ezért vált ki ellenállást, viszolygást. Az ember legszívesebben elfordítaná a fejét. Éppúgy tart tőle, ahogyan tart mindentől, amit szentnek érez. Vonzza és taszítja.

A Holbein festményén látható férfit valóban Krisztusnak lehet mondani. De ez nem a hagyomány Krisztusa, nem az evangéliumok hőse. Ezt az embert valóban magára hagyta

az Isten. Isten, hogy megtapasztaljon minden lehetséges létformát, a halált is át akarta élni, s ehhez Krisztust használta eszközként. De elszámította magát: azzal, hogy Krisztus meghalt, Isten maga is halott lett. De mert Isten nélkül nincsen lét, ezért a halál lépett Isten helyébe. A halál az új szentség, a halál az Isten.

*

*„A halál az, amelyért élünk, a halál az, amelyért szeretünk,
és ő az, amelyért nemzünk és fáradozunk.”*

Alberto Caraco

A meghalásban mindenki zseninek bizonyul – nem volt még olyan, akinek így vagy úgy, de ne sikerült volna. A halál az, ami felé nem lehet nem folytonosan közeledni; eltéveszthetetlen cél, amelyet mégsem látni soha. Az életre is ráveti az árnyékát, és ilyen vagy olyan formában, de mindig érezteti, hogy ott kísért a háttérben. Nincs az az apró veszteség, amelyből ne venné ki a részét. „Olybá tűnik – írta a naplójában Kierkegaard –, mintha gályarab lennék, öszszeláncolva a halállal, ha az élet megmoccan, a lánc is megcsörren, és a halál mindent elhervaszt, és ez minden pillanatban zajlik.” Az embernek egyáltalán nem kell halotti félelemben élnie a napjait, sőt a halálra nem is kell feltétlenül gondolnia. Elegendő az, hogy az egész életet a folyamatosan múló idő fogságában kénytelen leélni, s ez ellen képtelen bármit is tenni. Az ember akkor vált emberré, amikor tudomása lett az időről, vagyis arról, hogy napjai és évei meg vannak számlálva, s egyszer meg kell halnia. Szent Ágoston ezt írta az időről: „Mi az idő? Ha senki sem kérdezi, tudom; ha kérdik tőlem, s meg akarom magyarázni, nem tudom”. A halálról is ez mondható el. Az idő fogságában élni annyi, mint feltartóztathatatlanul közeledni a saját elmúlásunk felé. És közben lázadni az idő ellen annyi, mint lázadni a halál ellen.

„Csöndben ne lépj az éjszakába át” („Do not go gentle into that good night”), kezdi gyönyörű versét Dylan Thomas annak tudatában, hogy előbb vagy utóbb a végső sötétség, vagyis a halál úgyis elnyeli az embert. És ezekkel szavakkal fejezi be: „Dúlj-fúlj, ha megszakad a napvilág” (Nagy László fordítása) („Rage, rage against the dying of the light”).

Lázadj, annál inkább, minél reménytelenebb. E lehetetlen lázadás a halált nem fogja ugyan feltartóztatni. De egyvalamire mégis képes: az embert átmenetileg ki tudja szabadítani az idő fogságából. Az ilyen átmeneti időszakokban a halál nem mint fenyegetettség tűnik fel, hanem mint energiaforrás, amely segít, hogy az élet legyen gazdagabb, lényegibb. A francia filozófus, Gaston Bachelard „szintetikusnak” nevezi az ilyen pillanatokat, mivel az ember ilyenkor a nem-rationális felé is nyitott lesz. Ennek élményében bármikor részesülhet; nincsen olyan helyzete az életnek, amelyben ne lappangana a valódi misztérium lehetősége. Nap mint nap rejtélyek között élünk. A leginkább talán éppen akkor, amikor ezt észre sem vesszük. Szeretsz valakit, és a világ egyből hatalmas rejtély lesz. Ha beteljesül a szerelmed, még rejtélyesebb lesz minden. Ha meg csalódsz benne, akkor valódi misztérium veszi kezdetét, amikor is a régi mitológiák istenhalála ismétlődik meg, mai díszletek között. Vagy mi történik, ha koncentrálok egy műalkotásra, vagy a hangversenyen a zenére, vagy egy másik emberre figyelek, egy arcot próbálok megragadni, vagy csak csodálkozni kezdek valamin, elmélyedek egy növény levelének az ereztében, vagy egyszerűen csak megfeledkezem magamról? Vagy akár mérhetetlenül unatkozni kezdek? Ilyenkor olyan érzés vesz erőt rajtam, hogy valami utolérhetetlenül több, mint én. És észrevétlenül kilépek önmagamból. Átlépek a saját határaitam, és eközben valami elkezd megvilágosodni. A Dylan Thomas által említett éjszaka ragyogni is tud.

Ezek a pillanatok a halálos szentség pillanatai. A kanonizált vallások vagy egyházak nem nagyon tudnak mit kezdeni velük. Igazából a legősibb misztériumokkal rokonítha-

tók. *Menekülés az időből* című könyvében az egykori dadaista, Hugo Ball 1927-ben az idő elleni lázadás egyik módját az ősi misztériumok gyakorlatában látta, amikor a beavatásra váró újoncnak önmagát feladva a halál előtt kell megnyílnia. Az újoncnak „teljesen fel kell oldódnia. Azután újra megszületik. Többé már nem felnőtt ember, hanem gyermek. Meztelenül kell állnia mindenki előtt. Többé nem tud beszélni; a szokásos nyelvet többé nem érti. Az angyalok és szellemek nyelve hatja át: homályos, érthetetlen szavak sora”. Majd így folytatja: „A halál lesz a gondolkodás középpontja, a halál órája a születésé”. A halálba való beavatódás egy új születés kezdete is. A mindennapi életben az ember racionális módon kirekeszti a látóköréből a halált, mint ami az életen „túl” van. Ilyenkor az élet is rutinszerű lesz, az embernek nem jut eszébe csodálkoznia azon, hogy egyáltalán létezik. A beavatódás pillanataiban viszont, amikor a halálszenvedély lesz úrrá az emberen, az élet, amit addig olyan magától értetődőnek látott, páratlan kinccsé válik, különleges csodává. A halál ekkor nem egy távoli, valamikor bekövetkező végpont, hanem minden pillanatban robbanni képes intenzitás. Ezért nevezhette John Keats a halált csúcsnak, az élet maximumának, amelyben minden túlcserél: ha én meghalok, akkor velem együtt minden meghal, hiszen bennem teljeseedik ki folyamatosan a mindenség, egészen halálom pillanatáig, amikor minden tetőzik, s utána magába roskad. „Nagy a vers, hír és szépség hatalma, / de több a Vég – a Vég a Lét jutalma” (Szabó Lőrinc fordítása), írja a lélegzetelállító című *Miért nevettem ma éjjel?* (*Why Did I Laugh Tonight?*) szonettjében, amelynél tárgyilagossáiban a halál szenvedélyét ritkán érzékeltették. („Verse, Fame, and Beauty are intense indeed, / But Death intenser – Death is Life’s high meed” – szó szerinti fordításban: „A Költemény, a Hír, a Szépség intenzív; de a Halál még intenzívebb. A Halál az Élet legfőbb jutalma.”) Keats a szépségben fedezte fel azt az erőt, amely az emberben fel tudja ébreszteni a halál szenvedélyét. A szépség azonban az ő számára nem pusztán esztétikum, hanem a halálba való beavatódás misztériuma. „Ki a szépet szemtől-szembe látta, / életét már halálba-vetette” (Weöres Sándor fordítása), írja majd pár évvel később August von Platen. Keats számára a szépség úgy volt halálos, hogy közben lelkesé tudta tenni. „Két gyönyörűségem van, melyeken séta közben elmerengek – édes lényed és halálom órája. Ó bárcsak mindkettőt egyazon percben ölelhetném magamhoz” (Péter Ágnes fordítása) – írta szerelmének, Fanny Brawne-nak.

*

„A költészet nyitja meg az éjszakát a vágy mértéktelensége előtt.”
Georges Bataille

Rimbaud hívta fel a figyelmet az *Egy évad a Pokolban* című írásában, hogy az európai kultúremler mérhetetlenül távol került a valódi élettől, s ahhoz, hogy ismét a valódi, autentikus életét élhesse, a radikálisan megújult művészet útjára kell lépnie. E művészet azonban nem szorítható a megszokott értelemben vett műalkotásokra. Sokkal inkább életmód, méghozzá Rimbaud szerint az egyetlen, amely azzal az általános széteséssel, amely véleménye szerint az újkori európai kultúrát jellemzi, szembeállítható.

„Rimbaud megtanított bennünket rá, hogy az élet sűrűjében újfajta módon létezzünk és viselkedjünk” – írta Artaud. Az „élet sűrűje” Artaud számára túl van a Bataille által említett „hasznos tevékenységek” körén; olyasmi ez, amiben keletkezés és elmúlás, élet és halál szétválaszthatatlanul együtt örvénylik. „Amikor azt mondjuk: élet, nem a dolgok külső látszatára gondolunk, hanem arra a törekeny és lebegő tűzfészekre, amelyhez nem vezetnek el a formák.” Az élet: örökös mozgás, melynek legautentikusabb megnyilvánulása a robbanásszerű cselekvés vagy akció. Artaud számára a legnagyobb dráma a keletkezés és elmúlás drámája. Ezért van kitüntetett jelentősége a színháznak: ez az akció művészete, amely valódi (és ősi) rendeltetésének akkor tesz eleget, ha ezt a kozmikus drámát érzékeli-

teti. Artaud felváltva hol abszolút, hol kegyetlen, hol metafizikai színháznak nevezte ezt a színházat. Ám éppígy lehetne *halálos színháznak* is nevezni, amely szintén nem áll távol az ősi misztériumoktól. „Számomra a valódi színház mindig is egy veszélyes és szörnyű cselekedet véghezvitelének tűnt, amelynek során a színház és a látványosság eszméje éppúgy a semmibe foszlik, mint az összes tudományé, vallásé és művészeté. Az a cselekedet, amelyre gondolok, az emberi test valóban szerves és fizikai átalakítására törekszik. Hogy miért? Mert a színház nem csupán a színpadon való parádézást jelenti, amikor az emberek látszatra, jelképesen egy mítoszt hoznak létre. A színház sokkal inkább a tűznek és a valódi húsnak az olvasztótégelye, amelyben a csontok és végtagok anatómiai szétaprósítása révén a testek megújulnak, és a test megteremtésének mitikus aktusa fizikailag, természetesen jelenik meg.”

Az Artaud által megálmodott színház nem tagadja a létezését, hanem azt a halál felől teremti újjá, és halálszenvedéllyel tölti fel a nézőt, aki az idő és az egyetemes determináltság ellen veszi fel a harcot. Ez a harc éppolyan reménytelen, mint amennyire lelkesítő is. Ahogyan Bataille írja a *Madame Edwarda* című elbeszélésében: „Van egy olyan tartomány, ahol a halál már nemcsak az eltűnésünket jelenti, hanem azt az elviselhetetlen folyamatot is, amelynek során, *akarattunk ellenére*, el kell tűnnünk, holott *minden áron* azt szeretnénk, hogy ne tűnjünk el” (Somlyó György fordítása).

*

„Isten semmi, ha nem az Istenen való túllépést jelenti minden irányba, a banális lét, a rettenet és a tisztátalanság, végül pedig a semmi irányába.”

Georges Bataille

Az 1960-as és '70-es években Ausztriában működő Orgia Misztérium Színház áll a legközelebb azokhoz a misztériumokhoz, amelyek a halál kerülőútján vezették el a beavatottakat egy gazdagabb új élethez. A halál és az életigenlés egybekapcsolásával kívánta meghaladni a kereszténység egyoldalúan aszketikus szemléletét és életgyakorlatát. A Gesamtkunstwerk eszméjéhez kapcsolódva úgy fordult vissza az európai kultúra gyökereihez, hogy közben a jövő felé is nyitott volt. Ez a színház egyfelől Nietzsche és Artaud gondolatait elevenítette fel, másfelől a kortárs művészet azon irányzataihoz kapcsolódott, amelyek a festészetet az előadóművészet irányába tágitották ki. Elsősorban az akciófestészet és a gesztusfestészet irányzatát kell említeni, amikor is a kész mű elválaszthatatlan a festés folyamatától, sőt bizonyos esetekben maga az aktus válik művé. Jackson Pollock, Franz Kline, Georges Mathieu, Yves Klein vagy Willem de Kooning művészete alapvetően megváltoztatta (kitágította) a festészet fogalmát, s részben a happening, majd a fluxus és performance műfajainak megszületését segítette elő. Az Orgia Misztérium Színház gondolata ezzel párhuzamosan, 1957-ben fogalmazódott meg az akkor tizenkilenc éves Hermann Nitschben. Az antik misztériumok (elsősorban Dionüszosz ünnepe), valamint a keresztény passió nyomán jutott el Nitsch a tragédiának és a tragikumnak egy olyan értelmezéséhez, amely véleménye szerint nem a múlt pusztá rekonstrukciója, hanem eleven aktualitás.

Nitsch színháza a szó eredeti értelmében vett katarziszra törekszik, s ezt erőteljes, vad, túlaradó gesztusokkal segíti elő. Ettől tragikus is a művészete: „Nincs olyan színmű, amely ne a tragikussal, ne a halállal foglalkozna”, nyilatkozta, másutt pedig így írt: „a tragikum az, ami felráz és ami kiemel bennünket a langyosságból és szokásainkból. A tragikum a világ változása, az állandó folyamatosság és az ebből következő halál számára a legbensőségesebb szükséglet és minden élőlény és minden élet alapvetése... Aki szereti a létet, kénytelen szembenézni a halállal, a tragikummal. A halál intenzív szemlélése révén jutunk el a léthez.” Az Orgia Misztérium Színház a maga eszközeivel ugyanazt teszi,

amit Holbein a halott Krisztus ábrázolásával, vagy Grünewald a passió bemutatásával, vagyis szó szerint veszi János kijelentését: „Az Ige testté lett” (János 1,14). Az ősi dionüszoszi misztériumok szellemében a testnek a sötétségébe hatol be. A metaforákból kibontja a bennük rejlő rettenetet, s a feszület így lesz igazi kivégzőeszköz. Az európai ember immár kétezer éve ehhez a borzalmas kínzóeszközhöz imádkozik, de közben igyekszik elhessegetni magától a halálos gyötrelmi gondolatát.

E kínzóeszköz igénybevételével – kiegészítve tűkkel, csípőfogókkal, kötelekkel, zsilett-pengékkel – 1971-ben a bécsi akcionizmus másik vezető alakja, Günter Brus szadisztikus misztériumot vázolt fel könyvében, amelynek a *Lidércfénysonáta (Irrwischsonate)* címet adta. A könyv rajzait megnézni önmagában is halálos akcióban való részvétellel ér fel; nem csoda, hogy e könyvnek sokáig a nyomát is megpróbálták eltörölni. (Amikor 1986-ban a müncheni Állami Könyvtárban kikértem egy példányát, akkor, mielőtt kihozták volna, az olvasóterem felügyelője behívatott a hivatali szobájába, hogy szándékaim felől érdeklődjön.) Egyszerre ártatlan és rafinált halálnemek tűnnek fel a lapokon, mindegyik egy-egy önálló „zenei” tételként. Brus a művet Hermann Nitschnek ajánlotta, aki az Orgia Misztérium Színházat szintén pontos „partitúra” alapján rendezte meg. Maga Brus a mű előszavában a szonátát így határozza meg: „A szonáta voltaképpen játék, játék abban az értelemben, hogy a cselekmény ingereli az érzékeket, a teremtésnek, a megsemmisülésnek és az újjáteremtésnek a játéka, élet és halál, szerelem és idő játéka... Ebben az értelemben a »Lidércfénysonáta« szerelmi dal..., arra az öröme utal, amit csak az érez át, aki a mély szenvedés és bánat közepette részesül belőle... A szerelmet is így kell felfogni. Halált hozó, ellenállhatatlan szerelem, olyan szerelem, amelynek Trisztán és Izolda szerelmi itala a jelképe.”

A testi gyötrelmek és szenvedések stációit mutatja be Brus könyve. Bár csak minimális utalás történik a katolikus liturgiára, amin a test ezeken a rajzokon átmegy, az megfelel a passiónak – mai környezetben. A huszadik században egyedül Artaud fektetett ilyen kizárólagos hangsúlyt a testre. Brus, Nitsch, Rudolf Schwarzkogler, aki akcióiban az élet és a halál határán egyensúlyozott, vagy Arnulf Rainer, aki a *Halotti arcok átfestése* című festmény-sorozatában a halottak fényképeit átfestve mintegy hatványra emelte a halált – valamennyien a fizikai test sötétségébe hatolnak be, oda, ahol a test annyira összesűrűsödik, hogy egy, a halált is legyűrő intenzív élet bukkan elő a műveikben. Ez – Nitsch szavaival –: „abszolút lét-ujjongás”.

*

„Geh' unter Welt, und störe
Nimmer die süßen ätherischen Chöre!”
Schubert: Auflösung (D 807)

Brus a halálos szonátája kapcsán utal Trisztánra és Izoldára. Öt évvel a *Lidércfénysonáta* kiadása előtt, 1966-ban Japánban Yukio Mishima elkészítette *A szerelem és halál ritusa* című filmjét, amelyben a két szerelmes egyszer sem szólal meg, de némán végrehajtott tetteiket végig a szerelmi halál motívumának zenéje kíséri Wagner operájából. Egy rituálisan végrehajtott közös öngyilkosságot mutat be a rövid, 28 perc hosszúságú film, amelynek alapjául Mishima *Patriotizmus* című elbeszélése szolgált. A főszereplő, Takeyama hadnagy, akit maga Mishima alakít, mintegy eljátszva a saját négy évvel később végrehajtott seppukuja főpróbáját, elhatározza, hogy feleségével együtt öngyilkos lesz, hogy ne kelljen parancsra kivégeznie lázadó barátait. A közös öngyilkosságot szenvedélyes szerelmi aktus előzi meg; láthatóan a halál küszöbén tudják először parttalanul kiélni legtitkosabb vágyaikat és szenvedélyeiket. Mindketten levetkőzik gátlásaikat, és egymás testének, húsának legapróbb részleteit is kiélvezik. De közben majdnem végig csak a szemüket látjuk: a

pillantásukból olvasni ki, mit csinál a test. Amikor a testüket is látni, akkor olyanok, akár két klasszikus görög szobor, amelyek egymásba fonódtak. A dionüszoszi mámor és az apollói fegyelem egységét testesítik meg. Az öngyilkosság során vértől csatagos minden, kiomlanak a belek, eltorzul a test – ám a végén mégis hihetetlen elrendezettségben fekszenek, egy zen buddhista kert közepén, körülöttük hibátlanul gereblyézett homokkal, melyet ember lába nem érintett.

A halál folyamata ebben a filmben rettenetes látvány. De amikor a hadnagy már halott, akkor olyan benyomást kelt, mint aki átszellemült és maga mögött hagyta a világot. Feleségével együtt békésen fekszenek, távol mindentől, úgy, mint akik hazaérkeztek. Vagy elszálltak, valahová a magasba. Ugyanazt mondhatnák el, amit Heinrich von Kleist, aki egy nappal a Henriette Vogellel végrehajtott közös öngyilkossága előtt egy levelében ezt írta: „Az ég tudja... miféle különös érzések, félig mélabúsak, félig pajkosak, indítanak bennünket ebben az órában, mikor lelkünk, mint két vidám léghajós, a föld fölé emelkedik.”

*

*„A halhatatlanok halandók, a halandók halhatatlanok,
minthogy élők azoknak halálát, azoknak életét pedig halják.”*
Hérakleitosz

Mishima filmhőse, miként Kleist is, a halálfélelem ellenszerét abban találta meg, hogy mintegy elébe ment a halálnak. A halállal győzték le a halált. Halála reggelén Kleist ezt írta nővérének, Ulrikének: „ajándékozzon neked olyan halált az ég, mely legalább félig olyan boldog, és oly kimondhatatlanul derűs, mint az enyém”. Mishima filmjében a vértől csatagos, kiomlott beleiben fekvő holttest lassan egy letisztult görög szoborrá változik át. A belőle sugárzó derű szinte csábítja a nézőt, hogy helyet cseréljen vele. A bécsi akcionista, Rudolf Schwarzkogler a fényképezőgép lencséje előtt szintén rettenetes helyzetekbe állítja be a testét, de közben a fotók egy olyan klasszicizálás irányába mutatnak, mint majd Robert Mapplethorpe felvételei, amelyeken szintén a halál perspektívájából látni az eleven testet.

Csupa olyan példa, amikor a halál kerülőútján jutni el oda, ahol a néző gondolatát már nem a halál fizikai állapota köti le. Ami természetesen látszik – a halál –, az a lehető leginkább természetellenes. De minél erősebb e természetellenesség élménye, annál intenzívebb lesz az élettudat is. Minél jobban fél az ember önmaga elvesztésétől, annál jobban megtalálja magát. A halálfélelemben van a leginkább önmagánál. Ilyenkor éli át a legerősebben, hogy nemcsak a halál természetellenes, hanem az élet is az. Az ember úgy kapta, hogy nem kérdezte meg tőle senki, mikor akarja, vagy akarja-e egyáltalán, és ugyanígy veszi is el tőle valaki – vagy valami. Nincsen semmi beleszólása. Élete olyan, akár egy szilánk, amit letörtek valamiből. Hogy miből? Egy felfoghatatlanul óriási valamiből, ami nemcsak életet, hanem halált is tartalmaz. Ami nemcsak élet-, hanem halálszerű is. Ahogyan József Attila írja: „Milyen óriás éjszaka / szilánkjá ez a sulyos éj, / mely úgy hull le ránk, / mint a porra a vasszilánk?” (*Tehervonatok tolatnak*)

Ennek az „óriás éjszakának” az élménye az igazi misztérium. Amikor az ember átérzi, hogy van valami, ami nála sokkal hatalmasabb. De ettől ő maga is hatalmasabb lesz – intenzívebben tapasztalja meg nemcsak a halált, hanem az életet is. Azt, hogy teste révén ő maga is kozmikus lény: ugyanabból az anyagból van, mint a legtávolabbi csillagok, testestől-lelkestől ő maga is teljesség. Meghal, elpusztul, mint minden, aminek teste van – de ami szétesik, felbomlik, az tovább kering a világűrben anyagként.

Az anyag körforgása. Van-e ennél lenyűgözőbb halotti tánc?

BEFEJEZETLEN TÁJ

*„És talán nem is annyira a kulcs
hiányzott, mint inkább a bátorság.
A bátorság, alászállni egy olyan
szakadék mélyére, amely egy napon
saját magunknál végződhet. S bátorság
ahhoz is, áthatolni a szimbolikus
felszínen, a történelem falán.”*

(Gershom Scholem levele Zalman Schockenhez, 1937. október 29.)

1.

Ősidőktől fogva úgy tudjuk, hogy az egészséges emberi értelem önmagában nemigen csodálkozik. Ha egyszer mégis elkezdene csodálkozni, mire egyáltalán észbe kaphatna, gondolkodása már el is lendült az egészséges emberi értelem biztos talajáról, és lebegés közben filozófussá vedlett. Kétségtelennek látszik, hogy egy bizonyos fajtája a filozófiának, még hozzá talán a legjava, csakugyan valami elemi elcsodálkozással vette és veszi kezdetét. Tudunk ugyanakkor néhány – ha nem is túl sok – olyanféle filozófusról is, akiknek gondolattémáin és gondolati dallamvezetésén tűnődve szinte szembeötlő, hogy semmiképp sem valami csodálkozás indítja szellemük addig nyugodt hömpölygését gátakat el-söprő áradássá. Minden jel arra vall, hogy némelyeket a filozófia irányába leginkább nem a csodálkozás, ami az értelem legszebb ajándékainak egyike ugyan, indított útnak, hanem egy olyan ajándék, aminek az értelem is csupán az egyik alkotórésze: nevezetesen a megrendültség. Kierkegaard-ról vagy Nietzsche-ről bárki leolvashatja, hogy az ő csodálkozásukat, ami persze kétségkívül őket is hajtja, leginkább az keltette fel, hogy miért nincsenek mások is megrendülve.

Egyértelműen az utóbbiak közé tartozik például Walter Benjamin is, aki legjobb barátjával nemcsak közös megrendültségükben osztozott, de igazságosan megosztottak nem közös megrendültségeiken is.

Egy 1934 januárjában kelt párizsi levelében Walter Benjamin köszönetet mond barátjának, Gershom (ekkor még Gerhard) Scholemnek azért a kis kötet irodalmi válogatásért, amelyet az utóbbi küldött át neki, közte néhány héberből készített német novellafordításával. A levél írója külön is kiemeli, milyen szenvedélyes érdeklődéssel figyel oda mindenre, ami Agnontól nyelviileg elérhetővé válik számára. „A »Nagy zsinagógánál« szombat nem is találtam benne”, írja, „amelyet roppant erejű mesterműnek találok”.¹

Ez a héber eredetiben két oldalnál alig többet kitevő Agnon-szöveg olyan, mintha félig csukott szemmel, a napfénytől még káprázva vetették volna papírra. Vagy inkább olyan, mint egy álomvázlat. Előzetes vázlatpontok egy még nem teljesen megálmodott, inkább csak ködösen sejtett álomhoz. Az elején nyilvánvalóan zsidó iskolás gyerekek játszanak össze-

Az itt közölt írás egyike a Kalligram Kiadónál *Az angyal színéváltozása* címen rövidesen megjelenő kötet esszéinek.

¹ Walter Benjamin – Gershom Scholem: *Briefwechsel*. Hrsg. von Gershom Scholem. Suhrkamp, 1980. 121.

vissza bibliai szerepjátékokat valami hegyoldalra vagy dombon. Mikor tudatosul bennük, hogy előző nap volt a Szentély pusztulásának minden évi gyászünnepje (*Tisa be-Av*), arra az elhatározásra jutnak, hogy haladéktalanul nekifognak az újjáépítésének. Mindegyik gyerek hoz magával valamit, ami hasznos lehet a játékos építkezésben, majd jóval kevésbé játékosan neki is esnek az egész hegy feladásának. Rövidesen valami tetőpalaszerűsége bukkannak, majd egy másikra, s aztán egyre többre. Hamar kiderül, hogy ásásuk nyomán a lábuk alatt egy egész hatalmas tető kezd kibontakozni. A magyar fordító² végig gondosan „tetőlapot” fordít, ahogy Agnonnál is áll, s ahol Scholem még következetesen „tetőcserepet” (*Dachziegel*) mond.

Közben a hírre odagyűlnek a város alighanem nem zsidó lakói is, és vadabbnál vadabb hajdani történetek felmondásával igyekeznek kitalálni, miféle épület lappanghat odalent, a már feltárt tető alatti mélyben. Amikor aztán szakadatlan ásásuk nyomán már az épület színes üvegablakai is kezdenek előtűnni, rájönnek, hogy valami ősi templommal lehet dolguk, úgyhogy a zsidókat el is távolítják a hegyoldalról. Miközben ezt követően a zsidók félig romos kis imaházuk szüette padjai közt sóhajtoznak parányi gyülekezetük szomorú jelene fölött, a városlakók serény munkája nyomán előtűnik a hatalmas templom pompás épülete. Körüljárva meglelik díszes bejáratát is, ám a kapu nem nyílik. Nem tudnak rajta bejutni. Hívják a kovácsot, aztán a lakatost, de egyik sem boldogul vele, még betörni sem sikerül. Mikor a kapura tapasztva a fülüket, hallgatónak, bentről emberi hangok szűrődnek ki. A munkások fejvesztve elmenekülnek, hallván a „temetetlen lelkek” jajgatását odabentről, s maguk helyett megint csak a zsidókat terelik oda, hogy csináljanak valamit. Ők is hallgatónak, de ők egyre csak Jákob hangját vélik kihallani odabentről, a reggeli nyitó ima szavaival: „Mily szépek a te sátoraid, Jákob, a te hajlékaid, Izrael!” Aztán a kapu kitarul, és ők belépnek rajta.

A kurta, félálomszerű írás utolsó mondataiban megjelentett kép az őket fogadó zsinagóga belsejéről egészen olyan benyomást kelt olvasójában, mint az a ma meglehetősen elterjedt múzeumi gyakorlat, aminek során a kiállítóterem belsejében teljes egészében felhúzzák a bemutatandó épületet, lehetővé téve ezzel az épületen belüli épület bejárását. Az emberi szellem már önmagában is valamiképp a külső valóság belseje, ám itt egy olyanszerű belső lesz előidézve, amelynek a számára még a szellem is valami külsődlegesként mutatkozik. A novellánk keltette benyomáshoz legközelebb talán a jeruzsálemi Izrael Múzeumnak az a szárnya állhat, melyben az egész földkerekség legeldugottabb és legezotikusabb zugaiból is elhozták a zsidó ima- és tanházak teljes épületeit, minden berendezésükkel – olykor a környező sikátorokkal – együtt, hogy a gigászi tárlókban helyezzék el őket. Talán mindnyájan ismerjük azt a valószerűtlenség-érzést, amit az vált ki, hogy itt nem az eredeti épület valamiféle mégoly pontos másolatába léptünk be, hanem csakugyan magába az eredetibe, ami ugyanakkor teljesen ki lett emelve a maga valódi eredetiségének az összefüggéséből, és sértetlenül át lett helyezve egy éppen ezáltal minden eredetiségét veszítő, tágabb másolatvilágba. Természetesen minden valamirevaló múzeum igyekszik eredeti tárgyakat bemutatni, de olyankor a nézők saját világa fogadja magába szerető gondossággal az elmúlt világ töredékeit. Itt azonban mintha a bemutatott tárgy fogadná magába a nézőt, annak világával együtt. Az imaház – kivájva a maga eredetiségéből – mint önmaga másolata mutatkozik meg. Minden, a lehető legkisebb részletig eredeti, csak a megjelenő világ nem. A kiállítás mintegy a másvilágot mutatja be üveg alatt, de életnagyságban. Még egy bátortalan lépés előre e valahonnan másolt világosság káprázatában, a folyosók hiányzó valóságra nyíló ablakmásolatai között, s a látogató maga is valamiféle önmozgó makett-alakként lebeg tova a tárlóban kiállított univerzum belsejében, önmaga pontos másolataként. Szombati Tóra-olvasás egy zsinagógában, valahol

² Uri Asaf. *Szombat*, 2015. 08. 15.

Stanislaw Lem *Solaris*ának hullámzó óceánján. A rezzentelen csend az egyetlen, ami itt eredeti, mert az nem egy eredeti csendnek az idetelepített hű másolata. Őshonos csend.

Agnon templomában mozdulatlan, mesterséges fény világít be egyenletesen mindent, a frigszekrény gazdag ezüstdíszítései sértetlenek, a terem minden részlete ép és érintetlen, mintha soha nem járt volna még benne senki, hiszen művalósága csak tudni vágyó látogatók tájékoztatására épült, s itt a valóság szemlélteti a másolatot. Akárhány látogató járja is be akárhányszor ezt a teret, ottléte nem hagy semmi nyomot rajta. Örökre olyan, mint ahol teremtett lélek nem járt még soha.

Semmi nem mozdul, s e rezzentelenségben sosem látott szépségű nyitott imakönyv nyugszik az emelvényen. Nem tudjuk meg, melyik résznél lehet kinyitva, hiszen ebben a templomban az imakönyv is csak valamilyen eredeti imádkozás illusztratív másolatául szolgál. Színültig tele az imakönyv szépen rendezett imádságokkal. Minden épségben a maga helyén, fejezi be a szerző, csupán „az örökmécs jár már közel a kilobbanásához”.

Persze joggal feltételezhetjük, hogy e rejtélyes világ-kiállítás zsinagógabelsőjében az örökmécs maga is kiállítási darab, azaz mindaddig, amíg a múzeum nyitva van, ugyan mindig közel fog járni a kilobbanáshoz, hiszen éppen e kilobbanás bemutatására készült, de végsőleg ellobbanni sosem fog. Pislákoló valóságával jelképezi az örökkévalóság hajdan készült első másolatát.

Utaltunk már korábban arra a szóra, amit Agnon választott a zsinagóga tetőcserepeire. Az író feltűnően kerüli a „tetőcserepet” egyértelműen jelentő héber *ra'af* kifejezést, amit egyetlenegyszer sem alkalmaz. Ehelyett jelenik meg nála a „lap” jelentésű *daf*, illetve a „tetőlap” (*daf gag*) változat. Ez a „lap” szó korábban a kézirattekercs egy-egy szövegoszlopát jelentette, majd idővel a teljes könyvoldalt. Agnon nyelvi döntése azért is elgondolkodtató, mert az általa választott *daf* használata a vallásos nyelvben igen erősen fókuszálódott a Talmud tanulmányozásának napi legkisebb egységére (*daf jomi* = napi oldal). Így legalábbis nem tűnik eleve kizártnak, hogy Agnon szeme előtt egy olyan nyelvi kép is lebeghetett, amelyben a szóban forgó napi Talmud-oldalak sok-sok rétegén keresztülhalolva táru fel végül fokozatosan a Szentélyt a szétszóratásban reprezentáló ima- és tanház, benne a ki-kilobbanó, ám végleg sosem ellobbanó örökméccsel.

2.

Tudvalevő, hogy az angyalok „nem nyilvánulnak másként, csakis abban az extázisban, amelyet kiváltak, s amely lényük egy részét alkotja”.³ Walter Benjaminből Klee *Angelus Novus* című képe váltotta ki a történelem angyalának látomását.⁴ A történelem legkezdeté felől – a Paradicsom kapujából – süvöltő vihar kapaszkodik bele az angyal kifeszített szárnyaiba, aki mintegy lábujjhegyen előredőlve egyensúlyoz e szélviharban, hogy „feltámaszsa a holtakat és összeilleszse, ami széttörtött” (az eredetiben *das Zerschlagene*: „ami szét lett zúzva”). E vágya azonban tehetetlen a történelemmel egyidős orkánnal szemben, s a lábainál halmozódó befejezetlenség lassan már az égig ér. Az angyal mindvégig a múlt felé fordítja az arcát, s nyitott marad a kérdés, hogy vajon mi mindezt ezen az általa látott múltton belülről szemléljük-e, vagy egy külső, ám sajnos angyaltalan nézőpontból. Mindenesetre aki az angyalt szemből látja, és mi onnan látjuk, az őfelőle tekintve a múltban áll. Az angyal a jövőnek háttal viaskodik a szélviharral, márpedig ha ott, a háta mögött egyáltalán akad valami, és az is történelem, akkor nem tudhatjuk, hogy annak milyen értelemben az angyala ő. Nem hiheti, hogy az egész történelmet látja, már csak azért sem, mert hiszen

³ Villiers de L'Isle-Adam. Idézi Henry Corbin: *Mundus imaginalis*. Golgonooza Press, 1976.

⁴ Walter Benjamin: A történelem fogalmáról (Bence György fordítása). In: *Angelus Novus. Értekezések, kísérletek, bírálatok*. Magyar Helikon, 1980. 966.

azzal nyilvánvalóan tisztában van, hogy a holtak feltámasztása, valamint a szilánkokká zúzott valóságok helyreállítása még nem sikerült neki, miközben az erre irányuló reményt ugyancsak nem adta még föl.

„Ahol *mi*”, folytatja Benjamin, „események láncolatát látjuk, ott *ő* egyetlen katasztrófát” lát. Mi persze tudjuk, hogy mindez nem először esik meg vele. Ez a mienkétől élesen elütő optika jellemző volt az angyalra már a középkorban is. Meister Eckharnál, ahol pedig még egyáltalán nem volt felruházva a történelem angyalának megtisztelő címével, ez az ő látása így lett jellemezve: „A legfelsőbb szeráfnak nincs egyebe, csak *egyetlen* képe. Amit mind-azok, akik alatta állnak, a sokféleségben ragadnak meg, azt *ő* az Egy-ben lévő mindenként.”⁵ Ebben a középkori univerzumban az angyal mint legfelsőbb szeráf nem a történelmet szemléli, hiszen nem a hátát fordítja a jövő felé, szemét le nem véve a múlttól. Tekintete itt a létezés egészét fogja át, az e világ kezdetétől a minden eljövendők végezetéig, s annak kellős közepén azt az alig látható parányi eseményláncolatot is, amelyet máskor majd mások történelemnek fognak nevezni. Horizontja nem csupán e korlátozott történelmi létezés mélyén vergődő emberiségénél átfogóbb, de az alárendelt angyalok fő- és beosztott rendjénél, valamennyi alosztályukkal és részlegükkel egyetemben is, akik mind-mind az emberiséggel összezsúfolódva, együtt sodródnak az események már említett láncolatával.

Ha tudni szeretnénk, mit is lát voltaképp Benjamin nyomán Klee angyala, talán elsőként azt kellene magunk elé idéznünk, mi is az, amit nem lát, s amit helyette egyedül *mi*, emberek látunk. Talán feltehetjük, hogy a múltat, amire a tekintetét szögezi, hozzánk hasonlóan éppenséggel *ő* sem találja eseménytelennek, csak számára ezek az események nem alkotnak egymással semmiféle időben kiterjedt láncolatot. Valahogy olyanként tűnhet fel a történelem az angyal szemében, mint a Tóra a Talmud rabbijainak a szemében: „A Tórában nincs előbb és nincs később.” Vagyis az egész érvényes minden részletében egyszerre, hiszen a Tóra nem akarhatja tőled egyszer ezt, másszor pedig azt, a két akarat közt eltelő idő függvényében. Vagy úgy is láthatja ez az angyal, mint egy pointillista festő alkotását, azzal a különbséggel, hogy a beláthatatlan számú festékpont egyetlen katasztrófa tájképévé áll össze, pontosabban nem valamilyen katasztrófa képévé, hanem az egyetlennek a tájképévé. Mivel a *mi* számunkra az általunk lakott vagy szemlélt múlt még mindig nem fogyott ki sem az eseményekből, sem az azok által maguk után vonzolt vagy maguk előtt tolt láncolatokból, a történelem angyala sem katasztrófák egymást követő sorozatát látja, de nem is akár egyetlen katasztrófa újra meg újra történő végtelenített bekövetkezését. Események sokaságát látja, megfosztva minden láncszerű összefüggéstől, viszonyaiktól, okaiktól és okozataiktól, előzményeik és következményeik esemény-atyafiságától. S így bár talán az egész tájkép az egyetlen katasztrófát ábrázolja a maga el nem készült teljességében, a képet alkotó sok-sok különálló pont egyenként is ugyanazt az egyetlen katasztrófát jeleníti meg. Minden egyes festékpont külön-külön is a befejezetlenségnek, méghozzá ugyanannak az egyetlen befejezetlenségnek a jegyében tündököl. Sejtelmük sem lehet egymás létezéséről, hiszen ha volna, mindenképp valamiféle egymásról-tudás láncolatává állhatnának – akár csak képzeletben is – össze. Így mindőjük abban a magányos tudatban roskadozik egyedül, hogy *ő* az a bizonyos egyetlen katasztrófa az egész rajta kívüli világban.

Az angyal elkeseredett maradni törekvése nagyjából tartja az ingadozó egyensúlyt a szélviharral, ami sikeresen akadályozza őt a holtak feltámasztásában és a romok újra éppé teremtésében. Ama bizonyos egyetlen katasztrófa tehát nem valami rettentő esemény bekövetkeztében áll, hanem valaminek az állandóan megismétlődő be nem következésében. Ez az egyetlen katasztrófa tehát a folytonos befejezetlenség, amely befejezetlenséget azonban a történelem nem a saját testének valahol a legvégén tartja, hiszen az egyébként is valahol az angyal háta mögött rejtőzne, ahol senki sem látná, hanem ott lakik az egésznek

⁵ Meister Eckhart: *Tizenöt német beszéd* (Schneller István fordítása). Kráter Műhely Egyesület, 2000. 204.

a legelejétől fogva minden egyes eseményében, és minden két esemény közti valamennyi szünetben, amióta csak szélvihar kelt a Paradicsom felől. Minden egyes pillanat – már önmagában is – befejezetlen.

Ugyanakkor ennek a befejezetlenségnek nincsen története. Története csak olyasminek lehet, amiben az események legalábbis egymásba csimpaszkodva ringanak az összefüggések láncolatának hullámaival együtt emelkedve és süllyedve. A történelem angyala így éppen történelmet nem lát, még befejezetlent sem, csak mindenek befejezetlenségét.

Hannah Arendt fejt ki egy barátjához intézett levelében fő kifogását Scholem ellen, amely abból fakad, hogy az utóbbi azt hiszi, Izrael a világ közepe, aminek a közepe persze Jeruzsálem, annak természetesen a Héber Egyetem, aminek pedig ő maga. A levélíró ugyanakkor nem a vélemezett nagyzási hóbort ellen fakad ki, hanem ama feltevés ellen, miszerint a világnak egyáltalán volna közepe.⁶

Ezt Benjamin angyala bizonyosan másképp látja, mint Arendt. Ha a történelemre pillantva egynél több katasztrófát látna, akkor a világnak csakugyan nem volna közepe. De a világnak van közepe: éspedig az egyetlen katasztrófa.

3.

Említett levelében az Agnon novelláját magasztaló mondatok után Benjamin szinte nyomban Kafkára tereli a szót, akiről más helyen megemlíti, hogy megítélése szerint valami olyanszerű alkotó az irodalomban, amilyen Klee a festészetben: igazi életüket mindketten saját, a mi világunkat kiegészítő, párhuzamos világukban élik. Scholem pedig abban a levelében, amelyből mottónkat választottuk, röviden érinti tanulmányainak és tőprengéseinek azt az I. világháború alatti három évét, ami aztán egész további, alkotásokban gazdag életét meghatározta, egyszerre alakítva ki benne a kabbalával szembeni racionalista szkepszisét, ugyanakkor intuitíve igenlő viszonyát is egy sor misztikus meglátáshoz. E meglátások saját fogalmazása szerint „hajszálnyi pontossággal helyezkednek el a vallás és nihilizmus közti határon”. Közvetlenül ehhez kapcsolódva jegyzi meg, hogy valamivel később, megismerkedvén Kafka írásaival, ismert rá épp ennek a határnak „a tökéletes és felülmúlhatatlan” kifejezésére, mégpedig mint annak a kabbalista világérzésnek a szekularizált ábrázolására, ami egy mai tudatban tükröződhetik.

Bár egymással folytatott levelezésük során Kafka és művei egyébként is számtalanszor szóba kerülnek, itt Benjamin megküldi barátjának Kafkáról szóló nagy ívű esszéjét, s hozzáteszi, hogy nem szívesen mondana le egyszer egy Kafkát és Agnont együtt tárgyaló előadás megtervezéséről. A levelezésük kiadásának e pontját jegyezve Scholem utal rá, hogy valamikor egyszer valami olyasmit írt Benjaminsnak, miszerint Agnon írásaiban Kafka *A perének* a revíziójáról van szó. Nyilvánvalóan nem valami irodalmi összevetésre utalt, hanem talán a két mű által létesített közös valóságban belüli történésre.

Barátja esszéjét Scholem hosszú, különös versével viszonzozza. A költemény címe: *Kafka „Perének” egy példányával* (tudniillik a kézben). Mintha az akkor már halott Rosenzweig egyik megfogalmazása („Istenről nem tudunk semmit. Ez a nem tudás azonban Istenről való nem tudás”) visszhangzana benne, amikor Isten régen tartó némaságát firtatja, s hogy vajon felfogható-e a semminek ez az elviselhetetlen csendje üzenetként, amellyel Isten a tulajdon nemlétezését óhajtaná kinyilatkoztatni nekünk? Mindez végig Istent szólító egyes szám második személyben fogalmazva. Egyik kissé későbbi levelében Kafka világát a kinyilatkoztatás világaként jellemzi, a kinyilatkoztatás „semmijének perspektívájába visszavezetve”. Az ehhez a gondolathoz való közelebb férkőzésben talán segíthet ben-

⁶ Idézi David Biale: *Gershom Scholem. Master of the Kabbalah*. Yale University Press, 2018. 185.

⁷ Franz Rosenzweig: *Der Stern der Erlösung*. Bibliothek Suhrkamp, 1988. 25.

nünket, ha párosítjuk Hans Jonasnak egy, jóval a holokauszt utáni, de arra reflektáló gondolatával: Isten nem létezik, de szándékosan.

Tudjuk, hogy Scholemet egészen különösen megrendítette a *A per katedrális-jelenete*, ahol a keresztény pap meséli el K.-nak *A törvény kapujában* (*Vor dem Gesetz*) című önállóan is létező kis Kafka-szöveget, s e költeményében – mint néhány más, hagyatékából előkerült szövegében is – az ember világalapotának per-jellegét, vád alá helyezetségét feszegeti, ahol ráadásul rögzítetlen a vádló és a vádlott identitása. Mintha hallgatólagon azokat a profétai helyeket idézné fel, ahol Isten a benne csalódott Izraelt szólítja perbe önmaga ellen.

Mindenesetre Scholem soha sehol nem adta világos magyarázatát, miért és miben látja Kafkát a szekuláris-kabbalista életézés költőjének,⁸ így tapogatózásra vagyunk utalva. Az meglehetősen nyilvánvaló, hogy a kabbalista irodalom mélyreható ismerőjeként nem gondolhatott valamiféle felületesen hasonló atmoszférára a Kafka-szövegek és a középkor misztikus szövegei között. Gondolhatott mindkét esetben a váratlan paradoxonokra, amelyek Kafka esetében ráadásul olyan tökéletesre vésett mondatfordulatokkal párosulnak, amelyek – nyilvánvalóan átgondolt tudatossággal – elhárítanak minden lehetséges interpretációt, amely e szövegek „megfejtését” célozhatná.⁹ Gondolhatott azokra a – sokszor töredékben maradt – szövegekre, amelyek vagy a világirodalom néhány nagy szövegének egészen váratlan szellemű értelmező kommentárjai (*Odüsszeusz és a szírének; Mi az igazság Sancho Panza ügyében?*), vagy az ezekhez hasonló szerkezetű novellákra, ahol azonban az a különös szöveg, amelynek meghökkentően eredeti értelmező kommentárját olvassuk, maga is az író saját alkotása, s ahol olykor az elbeszélés elbizonytalanodik, vajon melyik szövegréteg melyik másiknak a kommentárja. Ha minde erre újabb kommentárként felfogható szövegréteg kerül, egyetlen biztosnak tekinthető értelmezési pontunk marad, amit Harold Bloom úgy fogalmaz meg, hogy az a minden lehetséges interpretáció előli biztos kezű kitérés. Ami maga persze interpretációra szorulna. Mindenesetre Kafka írásainak ez a végtelenbe vesző értelmezhetetlensége valamiképp csakugyan közel áll a kabbalisták doktrínájához a Tóra végtelen értelmezhetőségéről.

Míg a középkor nagy kabbalista iratai mindenekelőtt néhány óriás-szöveg (Biblia, Zóhár stb.) élő organizmusként történő, minuciózus megfigyelése és tanulmányozása révén, vagy beláthatatlan bonyolultságú régészeti terepként kezelve azokat, elődeik kutatóárkait követve haladnak ásóikkal rétegről rétegre tovább Isten belső életében, sosem látott mélységekig hatolva új leletek után, addig Kafka mintha maga törekedne megteremteni olyan jellegű szövegeket, amelyekben magukban történik e szövegek aprólékos megfigyelése, illetve a leletkereső próbafúrások. A létrejövő konstrukció leginkább az úgynevezett Klein-palackot juttathatja eszünkbe: egyértelműen a mi ismert világunkban létező, kiterjedt test, amely azonban mindenütt kizárólag önmagára vonatkozik, méghozzá belülről és kívülről egy időben. Bármely pontján megmondhatatlan, belül vagyunk-e rajta, vagy kívül, tanulmányozzuk-e éppen, vagy a tartalmaivá váltunk. A középkor misztikusai persze az istenséggel és a létezés alapjával kerülnek kutatómunkájuk során belső kapcsolatba, míg Kafka esetében e szövegek nem kevésbé érthetetlen és bonyolult belső élete és éles kontúrú romrétégei mögött a semmit sejtető sötétség bújlik meg. Ez a sötétség aztán már csak a még tovább mélyülő érthetelenségét tűnik maga mögött sejtetni. Képtelenek vagyunk megállapítani, kapcsolatba kerültünk-e egyáltalán valami olyan centrummal, amely e mondatokat tudatosan emanálja magából, avagy – bár mindegyik mondat önálló, érdekesítő jelentéssel bír –, sem efféle centrum nem lelhető fel, sem a belőle kiáradó emanációk nem tekinthetők tudatosnak. Ugyanakkor ezek a szövegek és elbeszélések nem adják fel, kezüket reménytelenül széttárva, hogy olvasójukat újra meg újra elszántágra indítsák, azzal kecsegtetve, hogy valahol, valamikor, a szövegnek egy a mélyben

⁸ David Biale: *Gershom Scholem. Kabbalah and Counter-History*. Harvard University Press, 1979.

⁹ Harold Bloom: *Kafka, Freud, Scholem*. Stroemfeld, 1990. 19.

előre nem látható tárna-fordulójánál egyszerre mégiscsak szembejön velünk az az egyetlen jelentés, ami visszamenőleg mindent megvilágít, és minden részletnek a jelentését helyre fogja állítani. Az olvasó az elbeszélés minden előtte álló fordulója mögött ezt a mindent bevilágító jelentést sejdíti.

Mert bár a történelem angyalát a haladás szélvihara távol tartja attól, hogy sikerrel próbálkozhassék a holtak feladatnak tekintett feltámasztásával és a szerzeszóródott törmelékek összeillesztésével, van, hogy a karkai világban az angyal feltalálja magát, és kommentátorként, mint a szerző alteregója, közel férkőzik, és be is furakodik a történetbe. Egy efféle rendhagyó angyali vállalkozás körvonalazódik az író egyik korai elbeszélésében, az *Egy küzdelem leírásában*. Jóllehet, a vázlatok befejezetlen sokasága, majd költőjének halála után a barát, Max Brod beavatkozása nemigen enyhíti benyomásunkat a szöveg egyenetlenségéről, azt bizvást megállapíthatjuk, hogy ezúttal az angyal földet ért az elbeszélés belsejében, és immár nem kívülről mered rá tágra nyílt szemekkel.

Az elbeszélő az éjszakai Prágában kóborol újdonsült ismerősével, azon tanakodva magában, hogy voltaképp melyikük is akaszkodott a másikra. Javarészt érthetetlen, de érezhetően jelentőségteljesnek szánt társalgásuk közben érkeznek meg „egy jókora, de még nem teljesen kész táj belvidékére, ahol már esteledett” (*in das Innere einer grossen, aber noch unfertigen Gegend*). Miközben éppen a köves és meredek országúton szedik a lábukat, e pillanatban ér az angyal lába – az olvasó számára láthatatlanul – földet, hogy e tájban járva feltámassza a holtakat, és összeillessze, ami töredékes. Az elbeszélőtől csak annyit tudunk meg, hogy elégedett az úttal, amin haladnak, „ezért hát tettem róla, hogy még kövesebb és meredekebb legyen”. Fokozódó iramban igyekeznek előre a befejezetlen tájban, s hogy jobban essen a száguldás, „gondom volt rá, hogy erős ellenszél ostorozzon minket hosszú, kiadós lökésekkel”. Szembeötlő, hogy az elbeszélő az általa könnyű kézzel odavetett táj befejezetlenségeit törekszik az olvasó szeme láttára tovább alkotni, elbeszélés közben mintegy olvassa is a saját elbeszélését, változtatgat a szövegén, miközben nem hagy tevékenysége felől kétséget olvasójában. A táj javítgatását azonban nem egyszerűen szerzőként végzi, hanem ugyanakkor a novella szereplőjeként is, ám olyan szereplőként, aki tisztában van szerző voltával. Az író belép a maga alkotta félkész tájba, s odabent megdélve tájékoztatja kint hagyott olvasóját a tájon végzett utolsó simításairól. Talán nem érdektelen megjegyeznünk, hogy az elbeszélés másik szereplője mintha mit sem észlelne mindebből. Ez a cselekményből való kihagyottság óhatatlanul emlékeztet Kafka naplójának egyik lenyűgöző képére, mely szerint az irodalmi műveknek csak a főszereplői foglalhatják el a helyüket Noé bárkájában, míg a mellékszereplők csak kívülről szoríthatják arcukat a kajütáblakokhoz, a külső zuhatagban fulladozva.¹⁰

Odabent haladva a szerző felnéz az elbeszélés saját égboltjára, s szertelen jókedvében fel is kiált ennek az égnek, „amelyet már-már eltakartak az út mentén általam sebtében növesztett fák girbe-gurba ágai”. Tovább haladtában elmeséli, ahogy eltünteteti az út kaputóját, hogy ne kényszerüljön folyton felfelé kapaszkodásra, valamelyest követleníti is az utat, s végül, mivel bevallja, hogy mindig is szívesen bámult fel a csillagos égre, elintézi, hogy „feljöttek a kedvemért a tágas-messzi égen a csillagok: szép nyugodtan, ahogy szoktak”. Irodalmi hősként belefeledkezve a serényen csinosított irodalmi táj szépségébe, egészen megfeledkezik a hold felhozataláról, amely pedig valahol a már szintén általa előkészített hegy mögött várakozott, „valószínűleg bosszúsán a késedelemért”.

Talán éppen e feltételezett bosszúság következményeképpen, meglepetten kényszerül nyugtáznai, hogy időközben a hold már magától is előbukkant „az egyik nyughatatlan bokor mögül”, s míg ő – a szerző – éppen másfele nézett, már csaknem teljesen kikerekedve ott fénylik vele szemben. A tájat tehát némileg türelmetlenné is teszi önnön befejezetlensége.

¹⁰ Franz Kafka: *Naplók* (Györfly Miklós fordítása). Európa Könyvkiadó, 2008. 47.

A szerző, illetve az elbeszélésen belüli tájalkotó alteregója sosem engedi képzeletét féktelenül szabadjára abban az értelemben, hogy valami a már kialakított tájban súlyosan oda nem illő, vagy egyszerűen csak lehetetlen esemény mehessen végbe. Egyszer sem kerül sor csodatételre, az elbeszélőt kielégíti a mű megteremtésének csodája. Inkább talán a táj természetes hajlamait segíti gyengéd költőiséggel – mintegy maguktól – kibontakozni. Sehol nem követel többet a természettől, mint amennyit például Van Gogh tájképei. Ahol mégis valami, a művön belül magyarázat nélkül maradó furcsaságra kerül sor, például amikor az elbeszélő olykor hangforrás nélküli neszekre lesz figyelmes, vagy senkihez nem köthető beszédfoszlányokat hall, óhatatlanul felötlük az olvasóban, vajon nem az elbeszélésen kívülről, netán más irodalmi művekből szüremkednek-e át ezek a zajok.

Hogy ez mennyire nem idegen feltevés Kafka művészetétől, tanúsítja pár évvel későbbi, töredéknek tetsző kis írása is: *Mi az igazság Sancho Panza ügyében?* E szöveg szerint Sanchónak sikerült olyan mértékben elevenre képzelnie hőstét, Don Quijotét, hogy a kóborló és örülségeket művelő lovag egész pályafutása alatt abban a hitben él, hogy Sancho az ő csatlósa. Persze nyilván ez a mozzanat sem volt egészen független az őt létre hívó képzelettől, vagyis Sancho hősének megalkotása közben némileg félre is vezette alkotását. Az író ugyan nem veti fel, de nem is zárja ki annak lehetőségét, hogy a Kafkától életre képzelt Sancho – miközben az általa teremtett lovag kalandjait felelősségteljesen követi, akinek sejtelve sincs arról, miszerint ő ténylegesen saját csatlósának a teremtménye – maga sem gyanítja tulajdon képzelt voltát.

A Scholem által egy életen keresztül tanulmányozott kabbalisták a mindenséget Kafka kísérleti művéhez hasonló módon tapasztalták. Az univerzumot teremtése során végzetes baleset érte, megalkotása valahol félbeszakadt. A katasztrófa helyrehozásának, s vele a befejezetlenül maradt teremtés beteljesítésének talán legnélkülözhetetlenebb eszköze a Tóra elmélyült tanulmányozása. Az Írás teljes szövegkorpusza rejtett módon tartalmazza a teremtés eredeti tervrajzát, ugyanilyen módon valóságának kudarc történetét, valamint saját használati utasítását, amely utóbbit beavatott módon követve a misztikus a teremtő társalkotójává válhat, a teremtésen belülről segítve annak odakintről tevékeny szerzőjét. Irodalmira fordítva ez annyit jelent, hogy az ember a szerző képviselőjeként és mintegy megbízottjaként felléphet a mindenség befejezetlen művén belül, odabentről segítve a helyrehozás és befejezés roppant művét. A közvetlen tapasztalat szintjén a kabbalista a Tóra belülről végtelen és eleven szövegvilágában tevékeny, ott éli életét, megérti, átlátja és mintegy vezérlőtermi műszerfalként kezeli a szöveg belső karjait és emeltyűit, a hagyomány által neki adatott rituális és spekulatív eszközökkel. Az Írás szövegének belső oldalát lakja, miközben persze e szövegmindenség külső oldalán nem mutatkozhat semmi változás, így a nem kabbalista hívó mit sem tapasztal a szereplőkké váltak odabent folyó alkotómunkájából. Technikai értelemben a szövegmélyi munka elsősorban a jelentésekhez fér hozzá. Szigorú jelentéseken enyhít, szeretetáramlatok jelentéstúláradásainak vágja el az útját, ha éppen ezt követeli az egyensúly, jelentésátviteleket irányít át új pályákra, és főleg ott lép közbe, ahol vagy magasabb utasításra, vagy saját megítélése alapján a különböző jelentések egymás felé tartó vagy egymást kiegyensúlyozva átható útjait látja eltorlaszolódnival. Az ilyenkor fellépő jelentéscsonkulásokon segít apróbb kiegészítésekkel, gyakran a szövegben leírt történések merőben új – vagy annak tetsző – átértelmezésével, ami megfékezi a további csonkulást, s irányát az ellenkezőjére fordítja. Túlságosan összetapadt jelentéseket választ biztos kézzel széjjel, míg másokat éppen egymásba fon.

Holt szavakat éleszt újja, és széttört jelentéseket illeszt ismét össze.

Minden, ami gazdagítja ezt a szövegtájt, közelebb viszi azt remélt befejezéséhez. Végére is valahogy így működik a szövegen kívüli, a világi világ is: befejezetlensége szakadatlanul serény tevékenységre szorul. Itt még hiányzik belőle egy-egy tudományos alkotás, ott még valami zenemű, amott talán egy vers is lemaradt. Nem is szólva a még le nem élt

életekről. Bárki a saját szemével győződhet meg róla, hogy még nem történt meg minden, még nem is létezik minden, és még meg sem született mindenki. Mert ha már egészen elkészült volna, és az utolsó ecsetvonásokkal be lett volna fejezve ez a létezés nevű táj, akkor nem születne benne többé semmi, és nem is történhetne benne többé semmi.

4.

Izrael földjének kabbalista köreiből a XVI. század második felében dolgozták ki azt a gondolatot, hogy a tudással is felvértezett vallási ihlet küldetése a „másik oldal” tudatos felkeresésében áll. A nagy Jicchák Luria tanítványai a népek közé történt szétszórtság büntetését egyben küldetésnek fogva fel, a világ e sötétségbe merült „másik” felében szándékoztak kutakodni az egykori teremtő isteni fény immár romok rejtette szikrái után. Tisztában voltak vele, hogy a külső világ minden kívülről érkező megváltoztatási kísérlete csak még mélyebbre süllyesztené a létezés e fogságában sínylődő fényforgácsokat, amelyeket a teremtést érő hajdani katasztrófa szórt szanaszét, és száműzött az érzéketlen gonoszság világának eldugott zugaiba. E testében és lelkében megtört táj erdőit, mezőit és folyópartjait igyekeznek – az életet adó szikrák kiválogatásával – e misztikus aktivisták maradék életűktől is megfosztani, hogy azután új életre ébreszthessék őket. Safed (Cfat) kabbalistáinak kicsiny, válogatott köréből sugárzott aztán mindenfelé annak a tudása, hogy a parancsolatok és rendelkezések látszólag nagyon is külső teljesítései miféle belső energiákkal nyúlnak hozzá a valóság rejtett bányamélyéhez, a teremtés megbénult istendarabjaihoz, melyeknek kiszabadítása nyomán várhatóan velőtrázó mennydörgés kíséretében omlik majd össze ez a katasztrófa alkotta mindenség, hogy átadja helyét az eredetileg szándékolt teremtésnek. A szikrák kigyűjtögetése és sértetlen isteni jelenlétté való újraegyesítése – ha tetszik – az az egyetlen lehetséges misztikus célszerszám, amivel a minden atomjáig sérült valóság a döntő ponton egyáltalán megragadható. Egyik kis misztikus közösség adta tovább a másikkal önzetlenül minden tudását azzal kapcsolatban, hogyan kell az imádkozónak a figyelmét egyetlen fény sugarákként szögeznie az ima minden egyes pontjára, betűről betűre végigvándorolnia az adott ima csúcsait és meredélyeit, hogy miközben, a sorok létrafokain ereszkedik alá egyre lejjebb, a szöveg jelentésének ember nem járta homályos mélységeiben se kerülhesse el a figyelmét egy-egy kicsiny szellemszikra egyedül órá váro felparázslása. A jelentés túloldalán botorkálva az imabányász lábai előtt a kabbala régi-régi mesterei világitják meg az utat odalent, ódon kéziratokat hagyva hátra minden fordulóban. S mindezzel együtt az imádkozó persze nem nélkülözheti azt a mestere hosszan tartó segítségével immár rutinná gyakorlatozott készségét, amely imája végeztével majd visszasegíti ismét a valóság elhagyott felszínére. A luriánus kabbala első nemzedékei még az alászálláshoz szükséges tudással mindenkor együtt adták át a „másik oldalból” újra visszavezető út részletes térképét és útjelzéseit is. Tudott volt, hogy akik kellő képzettség híján vágtak neki a „másik oldal” mélyére vezető útnak, úgy vesztek el a héjak kőviharai közt, hogy még az emléküket sem tért onnan soha vissza.

A már merő létezésében is kisiklott világmindenségnek ezt a kabbalista képét örökölte és képviselte a XVII. századi judaizmus álmessiasának bizonyult vallási mozgalma, amely átmenetileg – úgy tűnik – a világon szerteszét élő zsidóság nagy többségét magával sodorta. S ahogyan a keresztények messiásának halála annak idején egy szempillantás múltán a minden reményt szétzúzó katasztrófából éppen a hitet megalapozó eseménnyé változott át, úgy vált ezeknek a hívőknek egy jó része számára is „szent eseménnyé” 1666-ban a messiási bizonyosságoktól körüllobogott Sabtaj Cvi – ugyancsak minden reményt szétzúzó – kitérése az iszlámba. A rabbinikus zsidóság szemével nézve a messiás hitehagyásának eszméje még esetleges halálánál is mérgezetesebb és mérgezőbb eszme. A judaizmus

főárama ekkor fordít háttal e misztikus eretnokségnek. Mindazok, akik még a messiási reményt e gyökerében széttépő fordulat ellenére is megőrizték hitüket a Sabtaj Cvi megnyitotta új világkorszakban, új meg új teológiai „szikrák” felkutatására kényszerültek, hogy ne zuhanjanak a kétségbeesés sosem tapasztalt szakadékaiba. Mert – ahogyan századokkal később Franz Rosenzweig fogja megfogalmazni – a messiási eszme üres locsogás volna, „ha nem valósulna meg, majd valótlannulna ismét el” a hamis Messiás alakján. „A hamis Messiás éppoly régi, mint a valódinak a reménye. Nem más ő, mint e maradó remény változó formája. Minden zsidó nemzedéket ő oszt ketté, azokra, akik bírnak a hitnek ama erejével, hogy megcsalassanak, és azokra, akik bírnak a reménynek azzal az erejével, hogy ne csalassanak meg. Az előbbiek a jobbak, az utóbbiak az erősebbek.”¹¹

A Rosenzweig által jobbakká, ám gyengébbekké minősített hívők gyülekezete egyre radikálisabb csoportok nyúlványait növesztette magából, előbb a sabbateánusok mind titkosabb szektáit, végül az álmessiást „igaz” álmessiásként követő lengyelországi Jakob Frankot és híveit. Sabtaj Cvi megmaradt hívei közt heves teológiai összeszólalkozások zajlottak azt illetően, vajon elegendő-e az isteni üdvterv teljesüléséhez, ha egyedül a messiás tér át az iszlámra, vagy mintegy áttérési segítségre szorul követőitől. Abban azonban általános volt az egyetértés, hogy a Tóra rendelkezéseivel szembeni engedetlenség nem más, mint a Tóra beteljesítése. Már sosem lesz kideríthető, hogy ez a teológiai lelemény, amelynek alapja az az elgondolás, miszerint a megváltás világkorszakában más törvények – vagyis egy új és más Tóra – lépnek érvénybe, belső keletkezésű eszmeként merült-e föl, vagy a sabbateánus mozgalomba a Pál leveleivel némiképp otthonos marránók hozták magukkal. Vitáikat mindenesetre valósággal elsöpörte később a messiási mozgalom legradikálisabb szárnyának fellépése. A lengyelországi Jakob Frank részint önmagát tekintette és hirdette a messiás Sabtaj Cvi – jobb kifejezés híján – beteljesítő utódmessiásának, lényegében megtestesült istennek, másrészt az áttérések kabbalisztikus teológiáját kiterjesztette valamennyi hitvilágra. Bár korábban egyszer már maga is áttért az iszlámra, hogy ezzel is támogassa a már áttért messiást az ottani szikrák összegyűjtésében, ám idővel híveivel együtt a katolikus vallásra is áttért.

Itt érdemes közbevetőleg megemlékezni Benjaminnak arról a nagyon is mély gondolatáról, miszerint a Messiás eljövetele nem csupán választ fog adni minden kérdésre, de olyan múltbeli kérdések is választ fognak általa nyerni, amelyek e múltban még csak föl sem lettek téve. Még pontosabban, senki sem sejtette róluk, hogy kérdések, mert voltaképp messiási megválaszoltáguk változtatja őket utólag kérdésekké. Így válaszolja meg Sabtaj Cvi áttérése az iszlámra, más törvényszegéseivel együtt, a *midrás*nak és az *aggadán*nak azt az eddig fel sem tűnt mondatát, hogy „a Messiás új Tórát ad majd”.

A luriánus kabbala mestere számára a megváltás, bár a közvetlen jövőben helyezkedik el, valójában a valóság misztikus erőfeszítések révén történő visszatérése a múltba, pontosabban a minden múltat megelőző, mert világ előtti múltba. Itt a megváltás voltaképpen a teremtés helyrehozása, újrakezdése, a katasztrófa előtti pontról való megismétlése. A „másik oldal” sötét bányavermeinek bejárása nem más, mint a mindent meghatározó egyetlen katasztrófa közeli szemrevételezése, s mindennek, ami széttorótt, a misztikus terv szerinti összeillesztése, végső soron Istennek és az Ő *sechinájának* (önállósult, nőnemű jelenlétének) az újraegyesítése, a végtelen számú, egymásról mit sem tudó magasabb és alsóbb világok egyesítése.

Scholem első, nagy feltűnést keltő írása a sabbateánus eretnokség továbbéléséről a frankista mozgalomban 1937-ben jelent meg. A héber cím, *micva ha-ba'a ba-avera* gyakorlatilag lefordíthatatlan. Német fordítását (Erlösung durch Sünde = megváltás bűn által) végül Scholem maga autorizálta, jóllehet az eredeti címben sem a megváltás, sem a bűn szó

¹¹ Franz Rosenzweig: *Jehuda Halevi. Zweiundzwanzig Hymnen und Gedichte Deutsch*. Lampert Schneider, é. n. 239.

nem fordul elő. Betű szerint valami olyasmit jelent, mint „isten parancsolat betöltése a törvény megszegése által”, azaz a Tóra iránti engedetlenség mint a Tóra – messiási – beteljesítése. Egészen eddig Scholemet többnyire rendkívüli munkabírású és tudású könyv- és kéziratbúvárnak látták, aki a judaizmus történetének egy szabad szemmel alig látható, kissé gyanús szegletét kutatja, s erről oktat a jeruzsálemi egyetemen jobb sorsra érdemes hallgatókat. Ezzel a jókora esszével azonban sikerült maga ellen kihívnia az ortodoxia felháborodott haragját. Az írás ugyanis nem kevesebbet állít, mint hogy ellentétben a mindenki által osztott képpel, mely szerint a XVIII-XIX. század folyamán a felvilágosodás és az emancipáció külső vonzereje az, ami a zsidó tömegeket a gettók tágra nyílt kapuin való kiözönlésre készíti, szerinte nem ez történt. Vagy legalábbis nem csak ez. A vallásos életforma előbb eszmei, majd gyakorlati elhagyása, valamint a felvilágosodás nemzetek feletti európai kultúrája felé mint a megváltás felé igyekvő menekülés a saját hagyomány elől Scholem szerint nem csupán hogy valójában a judaizmus belső fejleménye volt, de egyenesen visszavezethető a XVII. század eretnek mozgalmaira. Ezzel egyfelől azt is állította, hogy az újkori szekularizációk, ateizmusok, hitehagyások és asszimilációk mind-mind belső ihletettséű mozgalmak, valamint azt is, hogy mint ilyenek a judaizmus alkotórészei, akárcsak a múlt más eretnekségei.

Voltaképpen arra az általa igen sokat vizsgált és feltárt kabbalista – és egyben rabbini- kus – teóriára támaszkodott, amely szerint a hagyomány hosszú-hosszú története során kiagyalt kommentárok végtelen bősége már eredetileg is, már mindig is benne rejtett a kommentálandó szövegben. Ily módon tehát nyilván az eretnek kommentárok sokaságától, sőt akár a szekuláris,cionista értelmezésektől sem vitatható el – legalábbis történeti – legitimitásuk. Csak azt fejthetik elő a hagyományból, ami benne rejlik a kezdetek óta. Mindezt a rabbinikus ortodoxia – egyáltalán nem alaptalanul – autoritása elleni kihívásként értékeli.

Magyarul: lehetséges ugyan, hogy a késő antik gnosztikus vallásokból ismerthez hasonlóan a megváltó üzenet itt is mintegy a világnépek zsidóságon túli, külső kozmoszából érkezett, akárcsak hajdan az „ismeretlen isten” küldötte, ám a befogadás készsége a népen és hagyományán belül kellett, hogy kitarja karjait, ölelésre készen. Ha ez így van, vélte Scholem, semmi okunk nincs a hagyomány válságjelenségeit, a belőlük fakadó valamennyi következménnyel együtt, a judaizmuson kívüli jelenségekhez sorolni. Ebből a szemléletből következik többek közt egy olyan judaizmus-fogalom, amelynek Kafka is magától értetődő eleme. Ehhez már nem is szükséges külön hangsúlyozni azokat a valóban meglévő párhuzamokat, amelyek fennállnak például *A törvény kapujában* szövege, és azon számos kabbalistánál fellelhető meggyőződés között, miszerint nincs olyan tagja Izraelnek, akinek a számára ne volna a Tórának egy egészen külön, csak neki mutatott arca.

A világháborút követő évtizedekben az ortodoxia Scholemmel szembeni nem enyhülő haragját leginkább Baruch Kurzweil, a Bar Ilan Egyetem héber irodalomprofesszora képviselte. Kurzweil – minden esetben felmutatva tudományos respektusát – írások egész sorozatában támadja Scholem judaizmus-képét, egyáltalán a zsidó történelemről alkotott fogalmait. A dolog elhelyezését nem könnyíti meg, hogy Scholem érdemben tulajdonképpen sohasem válaszolt. Mindenesetre annyi világos, hogy Kurzweil szerint Scholem judaizmuson lényegében a judaizmus általa behatóan vizsgált történetét érti, s így ez a fogalom azonos lesz minden történelmi csoportosulásával, azok eltévelyedéseivel, a belőle kiszakadó pseudo-vallásokkal, és végül – ez mélyíti el leginkább a kritika haragját – a szekuláris cionizmussal.¹²

Ez a roppant izgalmas kérdés nyilván csak akkor volna feketén-fehéren eldönthető, ha – mondjuk – a történettudomány képes volna kísérleti bizonyításra. Ebben az esetben el-

¹² Baruch Kurzweil: *be-ma'avak al erkéj ha-jahadut* (Harcban a judaizmus értékeiért, héber). Schocken, 1969.

lenőrizni tudnánk Scholem azon hipotézisét, mely szerint a sabbateánus mozgalomnak köze van az őt megelőző luriánus kabbalához, illetve az őt követő *haszkalához* (zsidó felvilágosodás). Egyszerűen csak rekonstruálnánk minden történelmi feltételt és körülményt, mégpedig úgy, hogy törölnénk közülük a luriánus kabbala egészét. Ezt követően megnéznénk, hogyan alakul így a sabbateánus eretnekség tanítása és kibontakozása.

És hát egyáltalán: Kurzweil minden ponton ragaszkodik ahhoz a szemlélethez, hogy a klasszikus (rabbinikus) judaizmus szempontjából a kabbala egész története érdekfeszítő, de tökéletesen mellékes vallási tendencia volt.

Hogy ez a judaizmus kontra a judaizmus története mint fogalomalkotási probléma fennáll, az elég valószínű. Scholem sorsát szem előtt tartva úgy is mondhatnánk, hogy ez a csodálatosan nagy tudós úgy forgolódott a szekuláris világban, mint aki épp azt tekinti feladatának, hogy a kabbala mélytengeri világából tudománya eszközeivel gyűjtse ki az ott rejlő szikrákat, a szellemtelen világ félkész tájainak javára.

Végtelenül tanulságosnak, és egyben végtelenül szomorúnak is látszik Scholemről Rosenzweignek egy levélben tett megállapítása: „Mindannyiunk közül talán ő az egyetlen olyan hazatérő, aki valóban hazatért. De *egyedül* ért haza.”¹³

Scholem szemében az utolsó sabbateánusokat reményeik és tanításaik fordították afele, hogy megnyíljanak a „végidők” szelleme előtt. Ez közelítette őket a *haszkala*, vagyis a zsidó felvilágosodás gondolatmenetei felé már akkor is, amikor önképük szerint még „hívők” (tudniillik a messiás, Sabtaj Cvi hívői) voltak. Hitük kialakása nyomán aztán, akik megmaradtak: a felvilágosodás követői, a vallási reformerek, az elközömbösültek és az egykori mozgalomhoz hű szkeptikusok. A gyakorlati parancsolatokkal és a számos szókással szembeni közönynek mély gyökerei voltak, s közülük még a legmérsékeltebbek is úgy vélekedtek, hogy a törői parancsolatoknak legfeljebb Izrael földjén volna érvényük. Itt már tárva-nyitva minden ajtó az asszimiláció előtt.

Scholem nem fejt ki részletekbe menően, de ahol különböző helyeken, különböző írásaiban szól a sabbateánus messiási mozgalom lefolyásáról, utódmozgalmairól és szellemi következményeiről, az egyes pontok összeköthetők egymással, és kirajzolódik egy kép. Ez valahogy úgy fest, mintha Scholem előtt – kimondatlanul – egy olyan gnosztikus értelmezés lebegne, ahol a különböző vallásokba és kultúrákba „alámerülő” sabbateánus hívők, amikor átlépnek a „másik oldal” sötét labirintusába, hogy részt vegyenek az ott senyvedő isteni szikrák megváltásában, e másik oldal éjszakájában eltévedve fokozatosan megfelelkeznek magukról, küldetésükről, származásukról, hogy miért is vannak itt, és hogyan is kerültek ide. Az asszimiláció világába való belevezettségéből egyedül annak a megváltó üzenetnek a megértése, majd tevékeny létezéssé változtatása menthet ki, amely tudatossá teszi a világ befejezetlenségét, eddig még céljához nem jutottságát. Tömören: a világ megváltatlanságát. Mert az ebben a befejezetlenségben megnyilvánuló megváltatlanság, ez „az egyetlen katasztrófa”, amely az események láncolatán belülről nem látható. Amit egyedül a történelem anygala tart szemmel.

Benjamin értelmezésében Kafka költői alaptapasztalata a létezéssel kapcsolatban nem más, mint a kudarc (*das Scheitern*). Ettől nagyon távol saját tapasztalata sem eshetett, ha felidézük a múlt megváltására hiába igyekvő angyal képét. S nem véletlenül kapcsolódik össze mindkettejükkel Scholem történelemképe, amelyet Moshe Idel mint a „szakadatlan kudarcot” (*ständiges Scheitern*) jellemez, ami oly fogékonyra tette Scholemet a luriánus kabbala tanítására az egész létezés száműzött voltáról. Idel szerint Scholem történelemfogalma közelről érintkezik a Benjamin anygala által szemlélt „egyetlen katasztrófával”.¹⁴

¹³ Rosenzweig levele Rudolf Hallónak. Frankfurt, 1921. 05. 12. In: Fr. Rosenzweig: *Der Mensch und sein Werk. 1. Briefe und Tagebücher, 2. Band 1918–1929*. Martinus Nijhoff, 1979. 704.

¹⁴ Moshe Idel: *Alte Welten, neue Bilder. Jüdische Mystik und die Gedankenwelt des 20. Jahrhunderts*. Suhrkamp, 2012. 166. skk. és 170.

A bibliai zsidó világban Izrael Istene gyakran kezdeményezett személyes érintkezést egyes kiválasztottaival, olykor az egész néppel egyszerre, máskor csak szavainak keresett közvetítőket, éppen elérhető prófétákat. Beláthatatlan fontosságuk folytán mindezek a találkozások idővel írásba lettek foglalva, s hogy feledésbe ne merülhessenek, elfoglalták méltó helyüket az Írások között. A Biblia lezárultát követő világkorszakban nyerte el aztán fokozatosan végleges alakját a rabbinikus judaizmus, ahol is a nép vezetését írástudói, azaz a tudós rabbik veszik át a megelőző korok papjaitól, királyaitól és prófétáitól. Ennek a felbecsülhetetlen jelentőségű fordulatnak a leglényegesebb szellemi előfeltétele nem a külső, történelmi feltételek megváltozásában keresendő. Az átalakulást a legtömörebben egy zsolttársor változásában ragadhatjuk meg. Az a többször ismétlődő, Istennek címzett zsolttárfordulat, hogy „Idegen vagyok a földön, ne rejtss el előlem arcodat”, egyszer csak új alakban jelenik meg: „Idegen vagyok a földön, ne rejtss el előlem parancsolataidat” (*micvotcha*).¹⁵ A parancsolatnak fordított szó (*micva*) jelentése jóval tágabb ennél a fordításnál, bizonyos értelemben Isten rendeléseinek, népével szembeni elvárásainak, végső soron tanításainak és útmutatásainak összességét is jelenti. Ennél a zsolttársornál közelről szemlélhetjük, ahogyan az Írás szövege immár nem csupán olyan szent események elbeszélését szolgálja, melyekben Isten a történelem uraként nyilvánítja ki magát, hanem magának a szövegnek a tanulmányozása válik épp olyan vallási drámává, mint amilyen a benne megörökített esemény volt. A szöveg lényegében azonossá lesz azzal, amiről hírt ad. Isten arca a Tóra szövege. Az írott bibliai elbeszélésben magában van jelen Isten, a szöveg maga a kézzelfogható kinyilatkoztatás, s így a benne való elmélyülés nem más, mint az Istennel történő találkozás színhelye.

Nagyban leegyszerűsítve ez az a judaizmus, amely egyre jobban elhatalmasodó válságát élte a XVIII. század óta. A XIX. századi úgynevezett *Wissenschaft des Judentums* (A zsidóság tudománya), miközben mind forrásfeltárásában, mind történetírásában, területeinek kiterjedésében és mélységében voltaképpen felmérhetetlen teljesítményt nyújtott, valamiképp a tudományosan teljesen nélkülözhetetlen, ám ugyanakkor a teljesen holtnak tekinthető tudás óriásira gyarapodását jelképezte. Ennyiben úgy jelent meg, mint az említett általános válság tudományként való testet öltése, a válság mint tudomány. Egy egész kultúra temetésre előkészített akadémiái szarkofágja. A legtöbb zsidók által is lakott európai országban kezdett úgy tűnni, hogy e nép szellemileg kiemelkedő alkotásra termett tagjai szinte kivétel nélkül csak a népen kívül, és annak hagyományos szellemének hátat fordítva képesek nagyot alkotni.

Aztán a XX. század első harmadában kezdtek feltűnni néhányan, mindenekelőtt Németországban, akiket talán joggal lehetne a nagy „visszatérőknek” nevezni, kivált ha azt is szem előtt tartjuk, hogy héberül a „visszatérő” és a „megtérő” egy és ugyanaz a kifejezés. Nagyjaik közül a legismertebbek: Hermann Cohen, Martin Buber, Franz Rosenzweig és Gershom Scholem. Négyük közül Scholem kezdte meg visszatérését a legmesszebről. Bár mindannyiuk óriási erőfeszítéssel „tanulta” magát vissza a zsidó identitás tényleges tartalmaiba, amelynek mélységéről és átláthatatlan kiterjedéséről az asszimilációnak jobbra még közelítő fogalma sem maradt, a többieknél azonban legalább részben gyermekkori emlékek újraéledéséről is szó volt. Ebben az értelemben Scholem teljesen üres kézzel indult útnak, amikor tizenöt éves korában – részben talán kispolgári német-zsidó családja és környezete elleni lázadásból – cionistává lett. Tagja – idővel vezető tagja – lett számos cionista ifjúsági szervezetnek, de hamar fény derült személyiségének egy lényeges eltérésére társaitól. Scholemnek ugyanis mintegy vele született személyiségjegy volt valami, ami a

¹⁵ Moshe Halbertal: *People of the Book. Canon, Meaning, and Authority*. Harvard University Press., 1997. 8. (A szóban forgó zsolttárhely: 119,19)

jóval korábbi zsidó nemzedékek esetében még a tanult kultúra egyik ismertetőjegye volt. Scholem ugyanis nekifogott tanulni. Ez a hozzáállása elég hamar elválasztotta eszmetársa-
itól, majd szembe is fordította velük. Számára elképzelhetetlen volt a zsidó nép olyan szel-
lemi megújódása, amely másképp folyta le, mint az övé: kezdve a héber és arámi nyelv
elsajátításával, s folytatva a zsidó irodalmi források átfogó tanulmányozásával. Eliezer
Schweid, izraeli filozófus megfogalmazásában: „Számára a kutatás volt az alapélmény.
Zsidó identitását ennek történeti kutatása iránti odaadásában élte meg”.¹⁶

A fiatal Scholem cionizmusa leginkább Buberéra hasonlított, azaz a történelmi-népi
büszkeség bizonyos mértékén túl gyakorlatilag semmilyen politikai dimenziója nem volt.
Bizonytalan módon, de alapjában véve a zsidó népnek, kultúrájának és önálló szellemé-
nek radikális újjáélesztése és újjászületése lebegett célként előtte, amit az egész vallási
kultúrának és hagyományának, valamint történetének visszahódítása révén gondolt meg-
valósítandónak, és – nem utolsósorban – Izrael népének Izrael földjével történő újraegye-
sítése révén. A vallási hagyomány teljességének elszakíthatatlansága Izrael földjétől újra
felfedezett tény volt e visszatérők számára, s a cionisták ezt az elszakíthatatlanságot akar-
ták túllendíteni a pusztá szellemi létezésen. Scholem elképesztő tanulmányi befogadóké-
peségét életrajzi írásain követve nemigen vagyunk képesek azt az elég hamar létrejövő
érdeklődést indokolni, ami tanulmányait mind jobban a történelmi zsidó vallási kultúra
egy olyan szeglete felé vezérelte, ami a már említett XIX. századi zsidó tudományosság
számára valami egészen periferikus, semmilyen fontossággal nem bíró, s a legtöbb eset-
ben a korrupt szélhámosság és a visszamaradott ostobaság gyanújától kísért jelenség volt.
Ez a terület a középkori misztika, közelebbről a kabbala területe volt. Alighanem látván a
korabeli rabbinikus judaizmus mélyülő válságát, a zsidó szellemiség elveszettségét, talált
rá tanulmányai közben arra a vallási-spekulatív mozgalomra, ami többek közt letagadha-
talan anarchikus termékenységgel és életerejével valamilyen – eddig a teljes napvilágnál
meg nem valósult – alternatív judaizmus ígéretének a hordozójaként tűnt fel előtte.

Scholem tudományos működése, félretéve most egy pillanatra a tudományra gyako-
rolt lényegében felmérhetetlen és alighanem visszavonhatatlan hatását, abban is egészen
kivételesen volt, hogy nem csupán mérhetetlenül kibővítette a judaizmussal kapcsolatos is-
mereteinket, de ugyanakkor meg is változtatta magának a judaizmusnak az önképét. Az a
felismerés, miszerint a kabbala miszticizmusa nem valamiféle epizódyszerű határeset és
mellékszál a judaizmus történetében, ahogyan azt mind a tudományos történetírás, mind
a magát „hivatalosnak” tekintő rabbinizmus tudta, hanem a zsidó kultúra centrális hajtó-
ereje annak egész története során, teljesen megváltoztatta e kultúra önképét. Mindez
ugyanakkor nem választható el Scholem különös, már említett egyéni helyzetétől sem,
már ami a hagyományhoz való viszonyát illeti. A nép általános és mélyreható szellemi
megújulását szemmel láthatóan a saját szellemi útjának a mintájára látta: egyfelől a hagyó-
mány egészébe történő magát-visszatanulás útján, másfelől magát a hagyományon dolgo-
zó tudományos tevékenységet tekintette a megújulás – legalábbis egyik – fő forrásának.

A többi említett „visszatérő” a hagyomány történetének tudományos vizsgálatát nagy-
jából egy olyan pallónak tekintette, ami a hajóra szálláshoz szükséges, hogy aztán a továb-
biakban már maguk kormányozzanak a nyílt tengeren. Scholem mély bizalmatlanságot
táplált ezekkel a „kalózportyákkal” szemben, és meg volt győződve arról, hogy csak a
hagyomány elmélyült tudományos tanulmányozása készítheti elő annak valamikori új
életre kelését. Az általában fő művének tekintett *Die jüdische Mystik in ihren Hauptströmungen*
(A zsidó misztika fő áramlatai) című könyve legvégén egy anekdotával világít rá, hogyan
is látja saját pozíciójának és munkásságának viszonyát a hagyományhoz. A kis haszid tör-

¹⁶ Eliezer Schweid: mechkar ve-hagut b-icirato sel gersom salom (Kutatás és gondolkodás G.
Scholem munkásságában, héber). In: E. Schweid: *Chasivah méchadas* (Újragondolás). Szifriat
Szvara, 1991. 20.

ténetet ebben a formában állítása szerint Agnon mesélte neki, ám egy másik változata már korábban is ismert volt. E sorok szerzőjének szinte meggyőződése, hogy a történet magának Agnonnak a leleménye, annál is inkább, mert például a Diederichs kiadó antológiájába már Agnon-szöveggént lett felvéve.¹⁷

A történet röviden elmondja, hogy a haszid mozgalom nagy alapítója, a Baál-Sém, ha valami küldetésben részesült népe javára, felkeresett egy bizonyos helyet az erdőben, tüzet gyújtott, és elmondta fölötte a kijelölt imákat. És kérése teljesült.

Az egy nemzedékkel későbbi haszid vezető hasonló helyzetben felkereste ugyanazt a helyet az erdőben, és így szólt: nem tudunk már tüzet gyújtani, de az imákat el tudjuk mondani. És kérése teljesült.

Ismét egy nemzedékkel később az akkori vezető került sorra, aki kiment az erdőbe, és így szólt: már nem tudunk tüzet gyújtani, és nem ismerjük azokat az imákat. De még ismerjük ezt a helyet az erdőben, talán elég lesz. És elég volt.

Amikor az újabb nemzedékkel későbbi haszid rebbe került e helyzetbe, elhelyezkedett kastélyának aranyozott székén, és így szólt: nem tudunk már tüzet gyújtani, nem ismerjük azokat az imákat, és azt a helyet sem ismerjük az erdőben, de el tudjuk beszélni ezt a történetet róla. És ez elég volt.

Ehhez Scholem aztán már csak annyit fűz hozzá, hogy ezt látja nemzedéke szituációjának a zsidó misztikával szemben. Bizalmát abba látja helyezhetni, hogy a felderített történetek nem halottak, és tanulmányozóikban bármikor feltörhet titkos életük. Hogy mikor és hogyan, „az a próféták, és nem a professzorok dolga”.¹⁸

Mi persze tudjuk, hogy azóta tovább romlott a helyzet. Egyrészt mert a felejtés – legalábbis Európában – nem csupán a zsidó misztika történetére és eszméire terjed ki, hanem szinte a zsidó kultúra egészére. Másrészt mintha mi már nemcsak az erdőbeli helyet nem ismernénk, a tűzgyújtás és az elmondandó imák titkaival együtt, de többnyire már a történetüket sem. Olyan emlékezetvesztéssel van dolgunk, ami már csak azért sem képes fájdalmasan tudatosulni, mert nem a saját emlékezetét veszttette el, és már elődeivel kapcsolatban is csak azok emlékezetvesztéséről tud, nem arról, hogy mi is veszett akkor el. Agnon történetének efféle továbbaktualizálása nem is kieszelhető már, hiszen úgy nem lehet folytatni, hogy a következő nemzedék kapott valami küldetést, de nem tudja már, hogy mit, és azt se, hogy kellene-e ilyenkor valamit tennie vagy mondania.

Mindeközben azonban azt is tudjuk, hogy Scholem könyvének utolsó mondataiban ott bujkál az igazság. Ahogyan Bulgakov *A Mester és Margaritá*jában „a kéziratok nem égnék el”, úgy alszanak közvetlenül a földfelszín alatt valamilyen tetőcserepek, amelyeket bármikor a felszínre hozhatnak egészen más játékokat játszó gyerekek.

¹⁷ Gershom Scholem: *Die jüdische Mystik in ihren Hauptströmungen*. Suhrkamp, 1980. 384. sk. Valamint: *Dein aschenes Haar Sulamith. Ostjüdische Geschichten*. Diederichs, 1981. 214.

¹⁸ Scholem, uo.

SZÖVEGEK NEMEZELŐDÉSE

Tolnai Ottó: Szeméremékszerek. A két steril pohár

Tolnai Ottó regényéről már számos kritika, kommentár jelent meg, s ezek olvastán életművének ismerői jól tudják, hogy ismét részeseivé válhatnak az általa teremtett varázslatos palicsi világnak. Megjelennek az ismerős szereplők, Regény Misu és társai, akiknek egyrészt az a funkciójuk, hogy zavarba hozzák az olvasót: „most éppen ki beszél?” Másrészt viszont az, hogy olyasmit is elmondjanak, amit még az önmagával meghasonlott narrátor, T. Olivér, valamint titokzatos „pandanja”, az egyes szám első személyben beszélő *valaki* sem tud elmondani. T. Olivér mindazonáltal megkülönböztethető ettől az „éntől”, mert bár sokszor ő is egyes szám első személyben beszél (meséli a kalandjait), de ugyanilyen gyakran előfordul az is, hogy ő lesz az „én” elbeszélésének tárgya.

Rögtön a szövegfolyam indulásakor egyszerre hárman is megszólalnak: T. Olivér, Jonathán és Regény Misu; ez utóbbtól megszoktuk, hogy állandóan dühöng, itt éppen azért, mert sose sikerül „tetten érni” azt, aki beszél, pedig a „szájukba bámul”. Ugyan T. Olivér az, akit a felesége elküld két steril pohárért a patikába (feltehetőleg vizelet-mintavétel céljából, mivel az – egyik vagy mindkét – elbeszélőnek veseproblémái lehetnek), ám valaki tudja, hogy egy adott helyzetben mire gondol. Tehát a másik elbeszélő figyeli őt és kommentálja a viselkedését. Ha azt mondanánk, hogy a két narrátor ugyanannak az elbeszélő instanciának a két oldala, nem állítanánk teljes sületlenséget; ugyanakkor bűnösen leegyszerűsítanék a viszonyukat. Egyelőre maradjunk annyiban, hogy kapcsolatuk nem szimmetrikus. „Én” majdnem mindent tud T. Olivérről (kivéve talán azt, hogy hova tűnik a regény végén), Olivér azonban a jelek szerint egyáltalán nem „látja” őt. Pedig jórészt azt írja le és helyezi el iratmegőrzőinek egyikébe, amit „én” mesél neki. Jórészt, de valószínűleg nem teljesen.

Olivér tehát kétségtelenül író, aki pontosan érzékeli a szereplőkkel kapcsolatos írói feladatokat. Tudja, hogy „be kell állítani a szereplőket, neveiket lajstromozni, fixálni, mert vannak, akik nagyon nem szeretik, ha a szereplők laza, bizonytalan pályán mozognak, vagy ha ne adj isten nincs is pályájuk, ide-oda csúszkálnak, iringálnak”. Ugyanakkor önmagáról úgy vall, hogy nem akar „intimpistáskodni az ún. hősökkel”, „szadizni se akarja őket”, és hogy „járassa a fene” az eszüket. Se kommentátornak, se íródeáknak nem tartja magát; „csupán egy csóró kibic volnék” – jegyzi meg szerényen. Úgyis mint kibic, a mesefák technikájával él, vagyis mesélés közben szerkeszti át a szövegeket. Hiába inti Misu, „a regényműfaj komiszárja”, hogy „mesélj céltudatosan, ne kóvályogj, mint a gólyafos a levegőben, mert szédülékeny vagyok, elszédülök kóválygásod közepette”, nem tud meg-

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2018
382 oldal, 3499 Ft

felelni ennek az igénynek. Meg is mondja, hogy miért: „lévén hogy én általában így élek, így mozgok, araszolok, véletleneket kötök össze, majd ellenőrzök újra, pontosítok, próbálok abszolutizálni valójában, mármint hogy tényleg véletlenekről van-e szó”.

Ha a regénynek kritériuma (?), hogy legyen benne történet, a *Szeméremékszerek* minden bizonnyal regény. T. Olivér Palicson kóborol a két steril pohárral, közel a határhoz, és szüntelenül szóba elegyedik a helybeli „infaustusokkal” és a szabadkai lumpenekkel – akik egyszerre szereplői, kritikusi és aktív résztvevői szövegáramlásának –, amikor le tartóztatják. Gyanúsnak tartják viselkedését, történeteit, kapcsolatait, irományait, amelyeknek hasztalan próbálják rekonstruálni a sorrendjét oly módon, hogy abból egy számukra használható történet kerekedjék. Mi másról volna szó, ha nem a migránsokról, hiszen nagyjából két gyanú körvonalazódik T. Olivér ellen. Egyfelől, hogy segíteni próbálta a menekülteket, hogy átjussanak a határon (azért intett egy migráns-gyanús egyénnek, hogy mutassa neki az utat?). Másfelől azt sem tartják elképzelhetetlennek, hogy valamilyen drogcsempész hálózat tagjaként tevékenykedik (a két steril pohár!). Magyar és szerb ügynökök egyaránt részt vesznek a kihallgatásában, a két nyelv keveredik, ami Derrida szerint a dekonstrukció táptalaja. Valóban: a vállatók nyelvhasználata aligha meglepő homogenitást mutat, s konfrontálódva T. Olivér szövegáradásával komikusan tehetatlenné válik, szétporlad, megsemmisül. Összefoglalhatnánk úgy is, hogy a palicsi infaustus lyukat beszél a vállatók hasába, akik egy idő után feladják a reménytelen küzdelmet. Az egyik vállatótisztt megállapítja, hogy „egyfajta holdkórosságról van szó, úgy mozog a szövegeiben, akárha a holdkóros a tetők hegyén-völgyén”. Átküldik egy pszichiátriára, hogy aztán egy napon minden magyarázat nélkül az utcára lökjék.

Egyfajta Švejk-figurával lenne hát dolgunk? Vagy olyanal, mint Hrabal nagy dumás szereplőinek valamelyike? Egyáltalán nem. Valami rokonság persze van a közép-európai irodalmi „szövegládák” és Tolnai Ottó tudathasadásos narrátora között, és ez a kritikust (engem például) kifejezett örömmel töltheti el, hiszen ez a szín jóformán hiányzik a magyar irodalomból. A rokonság a mesélő hang könnyedségében fedezhető fel, abban a gátlás nélkülségben, ahogy a beszélő bekebelezi a világot, miközben teljesen védtelenné teszi magát; nevezhetjük szószátyár hősiességnak is. Ha nálunk ilyesmivel próbálkozott valaki (mint Tar Sándor *A mi utcánkban*), az csak úgy volt rá képes, hogy elképesztő súlyokkal terhelte meg. (Kivételesen Rejtő Jenő; nem véletlenül bukkan fel az infaustusok társaságában Palicsi P. Howard Jenőke.) Tolnai légiessen könnyed, szereti „elengedni a szálakat”, „nézni őket, gyönyörködni bennük, mint az ökörnyálban, mint a szélfúttá árvalányhajban, nyárpehelyben”. Ugyanakkor az alaptörténet, amely otthont ad a végeláthatatlan szövegezésnek, nagyon is karkai. Nemcsak *A per* szituációjának analógiájáról van szó (erre konkrét utalásokat is találunk), hanem arról is, hogy T. Olivér szenved, mert nem tudja „egybeeméslni” az életét. Szenvet attól, hogy a szálak óhatatlanul szétcsúsznak. Amikor a vállatók magára hagyják, úgy érzi, mintha „rálátása” nyílna önmagára, meséli – ám mindig jön egy pillanat, mikor nem tud különbséget tenni „a szövegek-szövegeiséim, meséim egy-egy jellegzetes figurája, hőse és magam között”, mert a felmondott szövege gyakran megegyezett az iratmegőrzőkben levőkkel, vagy legalábbis azok által volt „megihletve”. Arany János „fájó gépnek” mondta magát; T. Olivér egy fájó beszélőgép, mely nem pipál, hanem tovább mondja a szöveget, „tovább nemezeli”. Nem úgy értendő ez, hogy egy gép vagy valaki más beszél „helyette”, hanem hogy ő mindig az, aki éppen beszél. Mielőtt a börtönbe szállítják, igazi karkai térélményt tapasztal álmában. „Aludtam is, igaz, most egy szűk alagútban, amely mind jobban elszűkül, sem előrehaladni, sem visszafordulni nem lehetett már benne; úgy éreztem, ez a halál.” Švejk aligha álmodna hasonlót.

A nyomasztó helyzet nem zárja ki a burleszk-elemeket, mint amikor T. Olivérnek annyiszor kell megmutatnia, hogyan intett a menekültnek, hogy a cellába visszatérve is folyamatosan ezt csinálja – akár Chaplin futószalag mellett dolgozó munkása a *Modern idők*

ben. Olivér figuráján áttetszik („irizál”) a véres történelmi közelmúlt és a brutálisan ostoba jelen, de ő maga érinthetetlen; annak ellenére az, hogy vallatás közben folyamatosan próbálják megalázní, meg is ütik többször. A pszichiátrián kényszerzubbonyt adnak rá és leragasztják a száját. Az olvasó azonban nem aggódik érte, mert kezdettől érzi, hogy ide-oda közlekedik a realitás és az irrealitás között, egy olyan „féreglyukon”, amely csak számára járható. „Egész életemben a valós és valótlán határán billegtem, nem csodálkoztam, hogy most hirtelen átbuktam valamin, és a valótlán valóssá lett, a valós pedig valótlanná. Csak azt nem tudtam, melyik felén ülök ennek a libikókának.” Paradox módon éppen ez a nemtudás védi pajzsként; ez akkor mutatkozik meg teljes mivoltában, amikor nem képes azonnal felelni arra a kérdésre, hogy mi a neve. T. Olivér világa „félimaginárius”, akárcsak a palicsi tó, amely „egy ritkított uránal átvilágított félimaginárius bumeráng, mert ugyebár meg is bombáztattott, ha a NATO tudta volna, hogy döglött, talán meg sem is bombázta volna”. Ezek után az sem meglepő, hogy ebben a világban többek között a metalepszis nevű retorikai elem uralkodik. Tulajdonképpen az egész műre kiterjeszhető az a mozzanat, amikor a Franciaországban élt montenegrói festő féllábú felesége fölmege Dado Đurić képeire, majd lejön onnan. Ennek tükörverziója, hogy a festő konyhájának közepén „egy róka evett egy hattyút, de senki se tulajdonított különösebb jelentőséget a dolognak, tán azt hitték, nem a valóságban, hanem Dado nagy, kulisszányi vásznán történik az is”.

T. Olivér (vagy pandánja) szövegelését azonban a metalepszisnél átfogóbb és minden részletre kiterjedő retorikai alakzat szervezi alapvetően: a metonímia. Erre a legbravúrabb példa a „függöny” háromféle jelentésének összekeveredése vagy inkább összjátéka: szóba kerül a színházi vasfüggöny, Vass borbély függönye, illetve a horgos-röszkei országhatár (vagyis a politikai értelemben vett vasfüggöny). A keveredésre maga a beszélő hívja föl a figyelmet, így bontja ki a metonímia allegorikus értelmét – mint amikor a bűvész azt mondja, hogy „csak a kezemet figyeljétek”. Nagyon is érthető tehát, hogy ebben a kontextusban tűnik fel egy cirkuszos család, amelyik a „vasfüggönyben” (az elhagyott őrtornyokban) él tavasztól őszig. Ők viszont új függönyt szeretnének a meglévő csipke helyett: egy borbély-gyöngyfüggönyt, amely eltakarja Magyarország Mélypont-emlékművét, de szifonbéllel vagy kanüllel is megelegednének. Tolnai elképesztő biztonsággal egyensúlyoz az allegória nevű szakadék fölött, akár a cirkuszosok a két őrtorony között kifeszített kötélen. A direkt jelentéstulajdonítás ugyanis teljes poétikai kudarcot is eredményezhetne; ám amikor eljutunk odáig, hogy a használt kanülökből készített függöny azért „irizál”, mert szándékosan vért és gennyet hagynak benne, meg kell adnunk magunkat. Tolnainak sikerül rehabilitálni az allegóriát a Walter Benjamin-i értelemben: mindent a szemünk elé tár, de ez a bonyolult összefüggésrendszer beszippant bennünket. Aztán újabb csere történik: a színházi vasfüggöny kint van, a színházban pedig őrtornyokat, szögesdrótot, aknákat látunk. „Talán, tűnődöm olykor, éppen ezt nevezzük, naiv gyerekek, politikai színháznak...” Végül pedig a vasfüggöny – a kis kék acél tapétaajtó a velencei La Fenice színházból – az Adria kék tükrévé változik. Ezt a „Velence és Athén közötti kék acélt választottam hazám, világom hátteréül, kulisszájául”, mondja az elbeszélő.

Azért roppant nehéz ebből a „szövegelésből” kiemelni valamit, mert minden metonimikus ugrás kicsit elmozdítja, tovább löki szemantikailag az egyes elemeket, amelyek így (néha alig észrevehetően, máskor erőteljesen) módosulnak. Ha például a „szeméremékszer” motívumot akarnánk felfejteni, bonyolult hálózatot kellene alkotnunk, amelyben a kauzalitásnak alig, a szemantikai érintkezésnek ellenben annál nagyobb szerepe lenne. Ha viszont nem követjük végig ezt a hálózatot, fölösleges arról beszélnünk, hogy mit jelent a regény címe; a metonimikus útvonal nem lerövidíthető. Azzal, hogy az én-elbeszélő a regény végén visszaoson a könyvtárszobába, vagyis a kezébe próbálja venni a szövegretegek összedolgozását, valójában nem oldódik meg semmi. „Hiszen nem tudhattam pontosan, melyik is az a pillanat, amikor T. Olivér kioltja magát, avagy elutazik valahová az

Adriára, valahová külföldre, és újra átengedi nekem a várat. A Homokvárat. Amit ketten próbálunk megtartani. Az én mesémmel. T. Olivér szövegeivel. Illetve fordítva. Amik aztán az édesvatta-kócolóban összekócolódtak. Nemezelődtek.” Arra a kérdésre, hogy kik azok, akik ezeket a szövegeket előállítják, és kiteszik azokat a „nemezelődés” soha be nem végződő folyamatának, soha nem adhatunk végleges vagy kimerítő választ. Ahogy Reményi József Tamás mondta Tolnai Titorelli *faiskolája* című tárlatának megnyitóján, 2017-ben: „Nem időben egymás mellé állítható önarcképek mutatják őt, hanem egyetlen pillanat picit arrébb vont ismétlődései. Ahogyan Franz Kafka regényében, *A perben* Titorelli ágya alól is ugyanazok a képek kerülnek elő egymás után.” A *Szeméremékszerek* olvasójának engednie kell az önmagától való elkülönöződés megállíthatatlan áramlásának, a sodrásra kell hagyatkoznia. Jelentős mű; megéri.

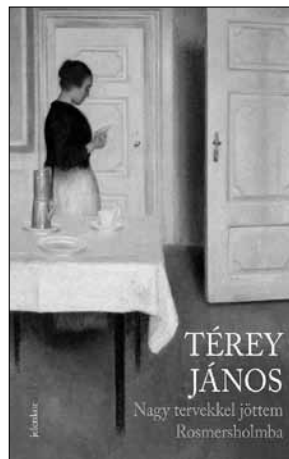
S Z É N Á S I Z O L T Á N

A ROSMER-HAGYATÉK

Térey János: Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba

Átlagos méretű és terjedelmű, keményfedeles könyv. Kb. 13,5x19 cm, 105 számozott oldal, az utolsó vers utolsó lapján már nincs oldalszám, tartalomjegyzékkel együtt 108 oldal. A védőborító bal fülén a megszokott ismertető, a jobb fülről azonban hiányzik a szerző műveinek felsorolása, a több mint húsz kötet, versek, verses regények, novellák, regények, esszék és a négy drámakötet. A jobb fülön helyette a borító szürke színétől eltérő fekete alapon a szokottnál nagyobb szerzői portré, mely elfoglalja a papírfelület több mint felét, alatta a név és két évszám: Térey János (1970–2019). A két fül között a papír fehérségén egy másik arc, az, amit a kötetbe foglalt írások, versek, kisprózák és egy rövid drámaátirat kirajzolnak.

A tavaly váratlanul elhunyt költő posztumusz kötetéről van szó, melynek már a címe (*Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba*) is eleve tragikus alaphangot üt meg, hisz a művek olvasója aligha tudja magát függetleníteni a megjelenés körülményeitől. Közhely, de mégis muszáj itt lejegyezni: Térey János rendkívül gazdag és a recepció által is a legjobbak közé sorolt életműve váratlanul és idő előtt ért véget, számtalan jelentős mű, esetleg remekmű születésének reményét végleg

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2019
112 oldal, 2499 Ft

szertefoszlata. Ennek következtében ez a kötet vált az életmű zárókövévé, anélkül hogy annak betetőzéseként, a korábbi poétikák kiteljesedéseként kellene olvasnunk. Mégis, mint egy hirtelen megállt mozgókép, kimerevít egy pillanatot, még emlékszünk az előző képkockákra, az egész filmre, és talán sejtjük, de már nem tudjuk meg, mi lehetett volna a folytatás. Az életmű korábbi részével alkotott folytonosságra, a Térey írásművészetét jellemző táj- és térpoétikára, tematikákra, a versbeszéd sajátosságaira a fülszöveg is felhívja a figyelmet, s a kötet olvasója aligha csalatkozik, jellegzetes Térey-kötetet tart a kezében, mely leképezi az életmű műnemi összetettségét, az egyes műveken belül érzékelhető műfaji keveredéseket, és – dacára a verses regények és színpadi művek sikerének – a líra dominanciáját is demonstrálja. Ennélfogva a *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba* kötetet végül is egyfajta szintézisként is felfoghatjuk.

Tovább bontva a Térey-korpusz jellegzetes, több műben megragadható vonásait, megállapíthatjuk, hogy az első, *Elfügönyözött ország* című ciklus a történelem iránti érzékenységet állítja a középpontba. Az első két vers a múlt és jelen szembesítésére egy poétikailag sikerült és – véleményem szerint – egy kevésbé sikerült példával szolgál. Az *In situ* című vers történelmi összefüggésrendszerét az Attika pusztulásáról szóló, mottóul választott Hölderlin-idézet és a régióhoz kapcsolódó kultúrtörténet teremti meg, míg a másik pólust maga a verstörténet ideje adja, mely a közelmúlt gazdasági-társadalmi válságával küzdő Athénban egy pontosan meghatározott helyszínen, az Euripidész és a Menandrosz utca sarkán játszódik. (Ha valaki nem járt ott, miként e sorok írója sem, a Google Mapsen kikereshető, az ott látható képek visszaigazolják a vers „hitelességét”: „Bedőlt / Boltok lehúzott redőnye telegraftitizve” [7.].) A két idősík közti kapcsolatot a versbeszéd archetipikusnak mondható szituációja és időindexe, az éjfélkor idegen helyen (idegenként) történő eltévedés teremti meg. Ebben a kiszolgáltatott egzisztenciális helyzetben a szorongást az ironia oldja fel, a lírai én ugyanis eljátszik a gondolattal, hogy az utcák névadói, a két drámaköltő mit éreznének a róluk elnevezett városrészt látva. A nyitó vers felmutatja a Térey-művek látásmódjának egy másik karaktervonását is, melyet a *Paulus* kapcsán Margócsy István a „pusztulás melankóliája”-ként nevezett meg.¹ Az *In situ* zárata is pontosan mutatja azt, hogy a múlt megidézése Térey-nél nem valami édeskés nosztalgia jegyében történik, ugyanis a jelen számára saját történelme válaszképtelen, halott:

*Attika régi magától sincs
Meghatva, egyébként jól van.
Néha leissza, butára üríti magát;
És in situ megleli
Ősi, teremtvő kedvét, holtan.*

A *Perszephoné levele* az ismert mitológiai történet mai szcenikával történő újraírása. Ez sem új jelenség a Térey-életműben, Molnár Gábor Tamás *Nibelung-lakópark* kapcsán állapítja meg: „Térey műve a mitikus hősöket és isteneket összemosza a kortárs kultúra »elidegenítő materializmusával« és a jelenkori történelem narratíváival”,² s ez igaz erre a versre is. Térey versnyelve elbírná az aktualizálást, akár a közhelyek (ironikus) versbe emelését is, ebben az esetben azonban, azt gondolom, ez nem sikerült. Hádész alvilágból való feljövételének jelenetében például a fekete lovakból fekete terepjáró, az istenségből pedig újjazdag cukrosbácsi lesz: „És kibújjik a hasadékból az a furcsa férfi. / Ott áll az aszfaltút végén / Sötétséget fújó, fekete terepjárójával, wow!” (11.). A nyitó vers szemléleti-poétikai összetettségéhez képest ez a vers jóval kevesebbet ad. Jobban működik az aktualizálás az

¹ Margócsy István: Térey János: *Paulus*, 2000, 2002/1, <http://ketezer.hu/2002/01/384/> [2020. 03. 31.]

² Molnár Gábor Tamás: A mítosz újrafelhasználása és a költői nyelv Térey János *Nibelung-lakóparkjában*, *Alföld*, 2017/8, 75.

Ibsen-dráma átíratában, mivel ott érezhetően más a tétje az idősíkokkal való játéknak, a *Perszephoné* levelében viszont egyik irányba sem látom ezt működni: sem a mítosz értelmezéstörténete, sem a lehetséges befogadói (ön)reflexiók szempontjából.

Míg ezt a verset a tét nélküli költői játék teszi súlytalanná, addig a kötet legtöbb írása a személyes élet és a közös történelemmel való számvetés, az írások műfajától függetlenül a 'ki vagyok én?' és a 'kik vagyunk mi?' egymást kölcsönösen feltételező kérdéseinek többszöri újrafogalmazása. A versek esetében érzékelhető tendencia a mondanivaló allegorikus megjelenítése felé való elmozdulás, a trópus referenciális valóságvonatkozását azonban jellemzően a versnyelv ironikus működése bizonytalanítja el. Az *Avartalanítás*ban például a 20. századi magyar történelem átírásának (de facto meghamisításának: „Legalább ha a komünt kisatírozhatnád! / Trianont meg a Dont...” [13.]), a közösségi önszemlélet torzulásának metaforája az erdő megtisztítása, a múlt negatív történelmi eseményeinek törlése, az „avartalanítás” hangalakilag az 'ivartalanítás' szót idézi meg, így a vers értelemadásába önkéntelenül is belejátszik a természetlenné tétel jelentésaspektusa. Ugyancsak telitalálatnak gondolom az *Udvari kultúra* ciklusból az *Irgalmi negyed* címadását és a vers több kifejezését („keresztény kiképzőtábor”, „üdvösségi verseny” [74.]), ahol – ha jól értem – az egyházak társadalmi aktivitása a 'vigalmi negyed' prostitúcióra utaló kifejezésével cseng össze. Az *Avartalanítás*hoz hasonló allegorikus nyelvi szerkezet épül fel *A Júdás-kos* című versben, ott azonban hiányzik az a nyelvi invenció, ami az áruulás képi ábrázolásának közvetlenségét oldaná, s ebből a szempontból nem segít az egyértelmű Nietzsche-allúzió sem.

A hajdú, a nagykun, a tót meg a jáász című vers a 'ki vagyok én?' kérdését az ősök számbavételén keresztül József Attila *A Dunánál* című versének intertextuális terében fogalmazza újra. A szövegek közötti utalás révén mozgásba hozza a két világháború közötti 'mi a magyar?'-vita kontextusát is, s bár a József Attila-vers újrairása eleve a magyarság esszenciális meghatározhatóságának problematikus voltát sejteti, a Térey-mű zárlatában a családi traumák számbavétele után a versbeszélő végül a Csehov-dráma hőseivel azonosul, ezzel az ironikus gesztussal reflektálja ki magát a nemzeti identitás meghatározásának kényszere alól:

*Negyvenhét éves vagyok,
Mint Ványa bácsi, mikor kiborult
E férfiak számára különösen veszélyeztetett korban;
Mégis Asztrovhoz húzok,
Mert ő legalább tevékeny és empatikus:
Belegondol Afrikába.
Szörnyű hőség! Hogy ott mi lehet.*

Bizonyos értelemben szintén a Duna a „főhőse” a *Barbaricum* című, két versből álló kompozíciónak, melynek első darabja a másfél ezer évvel ezelőtti természeti táj képzeletbeli újraalkotása, a második pedig egy fiatalkori emlék megidézése révén kanyarodik vissza ugyane: Budapest alatt ma is az ezeröttszáz évvel korábbi Duna homokhordaléka adja az alapot. A *Barbaricum* a fentebb hivatkozott versek allegorizáló tendenciáival szemben inkább a szimbólum felé közelít, s a közelmúlt magyar irodalmából egy másik tragikus sorsú debreceni szerző, Borbély Szilárd *Nincstelének* című regényének történetét juttatja eszembe a föld alatt futó folyókról, mely ott az egyéni és a közösségi identitás megalkothatatlanságának példázata, de az *Anyakönyvi kivonatra* című egysoros („Amikor a tervrajz túléli a házat.” [15.]) talán ebben a szövegek közötti összefüggésben is megérthető. Ennek kapcsán a Térey-költészet egy másik jellegzetességét is ki kell emelni: a tér, a zárt terek poétikai funkcióját, mely a kötet több írásában identitásképző erővel bír. Az *Átlagos magyar* címe és első sora egy újabb nyelvi játék a cím olvasása utáni befogadói elvárás (milyen is

lehet egy átlagos magyar [ember]?) és a vers tárgya (az átlagos magyar lakás) között, de a két jelentésvonatkozás (a várt és a szövegben megvalósuló) a versben egymásra is vonatkozik: „Minden zug a tér lakóiról mesél” (67.). A lakott tér és lakója közötti metonimikus azonosulás másik példája az ugyanebben a ciklusban található *Elhoztuk a leckét* című rövidpróza, melynek főhőse még kisiskolásként is rácsos ágyban alszik, s csak miután társai előtt megszégyenül, kap rendes ágyat, majd – így zárul ez a parabola – felnőttként, miután tönkrement a házassága és elveszítette munkahelyét, ismét a pszichiátria rácsos ágyában végzi.

A kötet- és a cikluscímadás azonossága miatt a *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba* című szövegegység a kötet tengelyének is tekinthető. A ciklusban szereplő írások, bár tematikusan és műfajilag is eltérnek egymástól, szövegközi utalásaik révén mégis szoros egységet alkotnak. A *Vendéglő a Zöld Vadászhoz* című novella főszereplője a címben említett budai épület, melynek története a vendéglő 1899-es megnyitásától lényegében napjainkig tart, de az elbeszélte események fókuszja Budapest ostromának idejére esik.

Bár a mű történelmi háttére és cselekménye miatt nehéz lenne ezt az időszakot egyfajta aranykorként meghatározni, az utána következő évtizedek a funkcióváltások és az épület pusztulásának a története, az épület architektúrájának változása párhuzamos a történelmi emlékezet megkopásával, melynek köszönhetően az egykori nyilas neve felkerül a második világháború polgári áldozatainak emlékművére. A novella több kapcsolódási pontot is felkínál az olvasónak. Térey a művet Zoltán Gábornak ajánlja, s ez a dedikáció az elbeszélte történetet tekintve nem véletlen. A nyilas rémuralmat feldolgozó Zoltán Gábor-regények a novella elsődleges kortárs intertextusai, noha a Térey-mű cselekménye sokkal kevésbé brutális, s erre a novella maga is reflektál: „ebben a házban nem aláztak meg senkit szadista inkvizítorok vagy szexuális bűnözők” (42.). A vendéglőt bérlő Szédelyi Gábor személyén keresztül kötődik a novella a Zoltán Gábor regényeiben feltárt történelmi traumákhoz, de Szédelyi, aki maga is nyilas volt, elkobzott értékek számára biztosított elosztóhelyet a fegyveres pártszolgálatos vejének és csapatának. Emiatt az oroszok a vendéglő mosdójában agyonlövik. A másik kapcsolódási pont a második világháborús történet, mely a Térey-életműben valamelyest is jártas olvasó számára felidézi a szerző hasonló témájú jelentős műveit, mindenekelött a *Paulust* vagy a *Drezda februárban* verseit. A novellában felvázolt történelmi háttér miatt a Szédelyi és a Jerabek család, valamint a Lengyelországból menekült Jerzy történetét hitelesként olvassuk, de az elbeszélői kérdések sora és fordulatai („A vendéglőt belülről úgy képzeljük, mint egy stilizált vadászlakot” [39.]) arra utalnak, hogy ne historiográfiai értelemben, hanem mint fikciót, olvassuk családtörténetekként a novellát. De ki is valójában az elbeszélő? A nézőpontja és az eseményekről, személyekről, helyszínekről való tudása és a falon lógó fekete vadkanfejvel való képzeletbeli dialógusa alapján az ostrom idején hatéves Lilihez áll közel, de mégsem azonos azzal. A *Vendéglő a Zöld Vadászhoz* XI. része egy versbetét, egy fiktív dialógus, melynek nyitó sorai a következők: „»Mit tehet az ember, aki rádöbben, / Hogy házában hetven évvel ezelőtt / Bűntanya volt, vér folyt, és embert öltek?»” (45.). Többről van azonban szó, mint arról, hogy a beszélő feltárja az elbeszélte történethez fűződő személyes érintettségét, ugyanis a ciklus többi szövege is visszautal a novella színhelyére és központi történésére, Szédelyi Gábor kivégzésére. Az Ibsen-átiratban Rebeka kérdése együtt idézi meg a dráma szövegét (Rosmer öngyilkossá lett feleségének szellemére utalva) és a novella történetét: „Az a nő jár vissza vágatató fehér ló képében? / Vagy akit megöltek, a szomszéd vendéglős?” De az *Utolsó idők* című rövidpróza leírása is emlékeztet a *Vendéglő a Zöld Vadászhoz* helyszínére. A szövegek közötti párbeszédnek két értelmezési lehetőségét látom: vagy túlmutat a szövegek világán a biografikus szerző felé, vagy elemeli a novella cselekményét és világát a konkrét történelmi háttértől, és egyfajta mitikus, új történelmet megalapozó eseménnyé avatja.

A *Rosmersholm* Ibsen más drámáihoz képest ritkábban játszott, noha a közéleti vonatkozásai (liberálisok és konzervatívok szembenállása) miatt könnyen aktualizálható darab. A kötet címadó *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba*, Térey prózai és drámai átiratai azonban nem ezt a mozzanatot ragadják meg, hanem azt, amikor a hitét elvesztő Johannes Rosmer kilép lelkészi hivatalából, hogy Rebekával új életet kezdjen. A két Térey-szöveg illeszkedik is egymáshoz, erre utal címadásuk is. Az *Átadás* című próza egyes szám harmadik személyben mutatja be Rosmert, pontosabban azt a szituációt, amelybe hivatalának elhagyása után került. Az *Átvétel* című drámai jelenet pedig a Rebekával folytatott dialógus – melyben időnként más hangok (Hang, Kórus) is megszólalnak –, egyrészt újraírja az Ibsen-dramát, megidézve annak alapszituációját és több részletét, másrészt napjainkba helyezi a történetet, s ezzel együtt a Térey-életműbe szervezeti a drámai átiratot. A fentebb idézett utalás mellett az Ibsen-műben is központi kérdéssé váló múlthoz, ősökhez való viszony kérdését is újrafogalmazza, mely a kötet első ciklusának, különösen *A hajdú, a nagykun, a tót meg a jáász* című versnek is központi témája, Térey itt reflektál újra az ott felvetett problematikára:

ROSMER *Hogyne. Az ősök bűnei visszaköszönnék.*
A szépapák szenvedélyeiről még nem szoktunk le,
Ismételjük a tévelygéseiket,
Az ő éhínségüktől kínlódunk,
A bőséguktől puffadunk,
Szerelmi stigmáikat, háborús sebesüléseiket hordjuk
Nemzedékek múlva is.

Mint látható, Térey posztumusz kötete valóban szorosan kötődik a majd' három évtizedes pályája során kimunkált poétikákhoz, és talán éppen Rosmer alakja mutathat meg valamit abból, hogy merre alakulhatott volna tovább az életmű. Lehetséges, hogy tévedek, de az Ibsen-dráma hőisében mintha egy Termannhoz hasonló alteregó kezdett volna formálódni, s Rosmersholm (az „elátkozott föld, / Mindenkit megbetegít” [61.]) mintha a mai Magyarországot szimbolizálná.

Az eddig idézett művekből is látható, hogy a kötet írásai a személyes identitás folyamatos újradefiniálására tesznek kísérletet, a versek pontosan példázzák a közösségi emlékezet és a személyes élettörténet által formált szubjektum önazonosságának sokrétűségét. Ezeknek az összetett és műről műre újraíródó identitásalakzatoknak egyik aspektusát jelenti a jelen közéleti problematikájára való reflexió, mely az ezredforduló óta meghatározó jellemzője Térey életművének is. Már a nyitó versben is felfedezhető a mai politikai diskurzusra való utalás („Ilyen zugokra mondják, hogy no-go zóna” [7.]), de a Térey-szövegek inkább egyfajta ellendiskurzusként működnek (az előbbi idézet folytatása: „Pedig itt mindenki fehér” [7.]). S ha a posztumusz kötetre is igaz, amit a *Moll* kötet kritikusa, Görföl Balázs megállapít, miszerint „versei leírnak, de nem kommentálnak. Térey a legtöbbször kívülről vagy felülről tekint versei világára, elegáns, magabiztos távolságtartással”,³ akkor a művek mégiscsak láthatóvá, olvashatóvá teszik a versbeszélő közel sem semleges nézőpontját is, azt a pozíciót, ahová önmagát helyezi, ahonnan letekint műveinek világára. Ez a költői gesztus már önmagában is beszédes, és segít megérteni, hogy ebben az esetben mit is jelenthet az a „közérzeti líra”, melyet a közéleti megnevezés helyett az *Édes hazám* című antológiáról írt kritikájában Fehér Renátó javasol.⁴ Térey művei esetében sem a szöveg közéleti referenciái az érdekesek

³ Görföl Balázs: Téli utazás, *Jelenkor*, 2014/1, 108.

⁴ Fehér Renátó: Két elszódalolt évtized, *Prae.hu*, <https://www.prae.hu/article/5319-ket-elszodalolt-evtized/> [2020. 03. 31.]

elsősorban, melyeket minden befogadó a saját politikai-ideológiai preferenciái szerint alkothat meg az olvasás során, hanem az, ahogyan a jelenkori valóság az azt érzékelő szubjektum szűrőjén átszűrve műalkotássá válik. A versbeszélő műben kifejeződő (fikatív) közérzete ezáltal lehet a közélet irodalmilag releváns reflexiója. Ebből a szempontból a kötet „legerősebb” verse az *Udvari kultúra*, mivel kifejezetten a mai magyar értelmiségi lét társadalmi kontextusára, az ahhoz való viszonyulás módozataira kérdez rá: a bürokrácia és a sajtó hatalmára („Ahol az irodista az isten, / A sajtó élet vagy halál” [75.]); a hatalom ősi ’pénzt és cirkuszt’ kínáló manipulációjára („A klientúra kenyéréért könyörög / És cirkuszbba zúdul a zöm” [75.]); a társadalmi közönyre („A középosztálynak fél lépés is fárasztó. / Mozgékony népünk sem lázad” [75.]); a parvenü kulturálatlanságra („Úrhatnám ízlés diktál: / Csuklóztat az udvar [75.]), és még szemezgethetnék tovább a versből. Miközben tehát elég egyértelmű a mű kritikai iránya, és egyértelmű a versbeszélő megszólalását motiváló negatív közérzet is, mégis biztos vagyok benne, hogy nem minden olvasó számára ugyanazt jelenti a verscímbe foglalt „udvari kultúra”, ám ha politikai és ideológiai beállítottságtól függetlenül osztozik a versben esztétikailag megformált és kifejezett rossz közérzetben, akkor talán éppen ez a vers lehet annak a hiányzó „nemzeti közép”-nek a helye, ahol az egyébként egymásnak feszülő irodalmi felekezetek találkoznak.

A kötet utolsó ciklusa, az *Élete augusztusban* tulajdonképpen szociális tabló, mely különböző társadalmi szerepeket (*Kétféle sötét, Látogatás egy frontembernél*); személyközi viszonyokat (*Logisztika*, a Lanczok Gábornak, Orcsik Rolandnak és Poós Zoltánnak ajánlott *A fiatal magyar popzenére, Imához, Férfiak békülnek*); táj- és időmetszeteket (*Déli falvak, Kilencvenes évek*) vonultat fel. A versbeszélő léthelyzetét meghatározó attribútum, mely több versben is megfogalmazódik, a „középkorúság” („Ezen mindig nevetünk, legalábbis mi, akik elmúltunk negyvenévesek” – *Kilencvenes évek* [95.]), de érzékelhető tendencia a versek közéleti vonatkozásának a háttérbe szorulása is, kivéve a ciklust és a kötetet záró *Gyázmunkás* című verset, mely dramatikus párbeszéd a kérdező és a válaszadó fikatív társadalmi szerep, a „gyázmunkás” között. A szerep ezúttal a szubjektum állandó veszteség- és hiánytudatának kifejezése, de a vers zárata visszautal az *Udvari kultúra* társadalmi passzivitást kritizáló (fentebb idézett) részletére is:

„Gyázmunkás, hallasz-e?” „Én már nem.”
 „Csomagolsz?” „Maradok.” „Mi az új munkád?”
 „Temetem a birkatürelmet,
 Mától lázadok.”

A fülszöveg szerint a *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholmba* kompozícióját még maga Térey állította össze, ha így van – s ezt nincs okunk kétségbe vonni –, a kötetzáró vers helyének kijelölése már önmagában megrendítő, a benne megjelenő és sejtetett veszteség- és hiánylista a kötet megjelenésekor már újjal bővült.

MI AZ ÖRDÖG

Szalay Zoltán: *Faustus kisöccse*

Szalay Zoltán szlovákiai magyar író. Eddig öt könyve jelent meg, három novellagyűjtemény és két (kis)regény. Szövegeiről általánosan elmondható, hogy – a mai magyar prózában ritkán megvalósuló módon – egyszerre jellemzi őket egy történet elmondásának erős vágya, amihez sodró lendületű elbeszélésmód társul, és a szövegszerűsége, vagyis az irodalmi szöveg mibenlétére, valóság és fikció határaitra vonatkozó kérdésfelvetés, amelyhez változatos elbeszéléstechnikai eszközök kapcsolódnak. Történetei többnyire nem mentesek bölcséleti és kozmikus, mitikus vagy épp apokaliptikus látomásosságtól sem. Nem véletlen, hogy a Szalay műveivel poétikai hasonlóságok alapján általában kapcsolatba hozott (olykor általa is idézett vagy említett) szerzők sorában olyan neveket találunk, mint Borges, Krasznahorkai, Grendel vagy épp Kertész.

Legújabb műve, a *Faustus kisöccse* című regény a korábbiaknál kiérleltebb munka, amely a szövegeiben – például a *Drága vendelínek* című, 2014-ben megjelent regényben vagy *A kormányzó könyvtára* kötet némelyik novellájában – már alaposan körüljárt fikcióelméleti, történetfilozófiai és antropológiai felvetéseket is képes új megvilágításba helyezni. Ez egyrészt az irodalomtörténeti hagyomány újabb elemeinek a saját szövegbe történő integrálása és újrahasznosítása, másrészt a könnyen önéletrajznak látszó műfaji kódok és az ahhoz kapcsolt történet köré kiépülő történelmi és politikai kontextusok bevonása révén történik.

A *Faustus kisöccse* egy szlovákiai magyar író történetét meséli el. Ennek az írónak nincs neve, minden említéskor mint „a szlovákiai magyar író” van megnevezve. (E névadási gesztus és névhasználat jelentésrétegeit alaposan elemezte Márton László komoly recenziójában.¹) Megszületik 1955-ben egy szlovákiai magyar többségű kisvárosban, felcsepereedik, kijárja az iskolákat. Nagy nehézségek árán íróvá lesz, egy könyve a bársonyos forradalom és a rendszerváltás idején nagy botrányt kavart, mert elzúllott író főhőseben egy köztisztviselőben álló szlovákiai magyar íróra ismer a közvélemény. Ezért a szerzője egyre inkább a partvonalra kerül. Néha van felesége vagy barátnője (ők mindig A betűs nevet viselik: Annabella, Anasztázia, Amália), néha nincs, néha van munkahelye, néha nincs, ápolja haldokló apját, elutazik ide-oda. Egész életében az írással van elfoglalva, ez az egyetlen valódi hivatása, az egyetlen olyan dolog, ami időről időre elégedettséggel és gyorsan múló boldogsággal képes őt megajándékozni. (Már az évszámokból és az élettörténetből is világos, hogy ez az író nem Szalay Zoltán önéletrajzi alteregója.)

¹ Márton László: Megírni az angyalok szótárát, *Műút*, 2019071, 73–79.

Kalligram Kiadó
Budapest, 2019
224 oldal, 2200 Ft

A *Faustus kisöccse* mégsem művészregény, és nem is kulcsregény. Nem az írói sorsot, de nem is a (cseh)szlovákiai magyarság kisebbségi létének ellentmondásosságát vagy kulturális intézményei kialakulásának történetét kívánja elmondani. Ezekről is van ugyan mondanivalója (például hogy a magyarországiak által „Felvidék”-nek nevezett térség a Csehszlovákia másik nemzetét alkotó közösség számára „ott lent” van, és nem csak földrajzilag, és hogy ez miért problematikus), de saját súlyos tétjeit, úgy érzem, mégsem ezek ábrázolásába helyezi a regény. Az imént vázlatosan összefoglalt cselekmény ugyanis az elbeszélés módja által háromféleképpen van megbonyolítva, vagyis három különböző csavarral él a regény, amelyek a szövegben szépen egymásba simulnak. Ezt nagyban elősegíti a szöveg mindvégig egységes nyelve, amely többnyire rövid, tömör mondatokból építkezik, és minden információt hűvös távolságtartással, iróniával közöl. Mindhárom csavar narratív eljárásaként érthető meg, de egyik sem öncélú elbeszéléstechnikai trükk, mert mind világnézeti, bölcséleti belátásokhoz társul.

(1) A főszereplő író élettörténetével párhuzamosan fut a szavakhoz (betűkhöz, mondatokhoz, szövegekhez, irodalomhoz) fűződő, folyton alakuló viszonyának a története is. Sőt, ez a kettő valójában elválaszthatatlan egymástól; a szlovákiai magyar író élete *kívülről* ugyan irodalmi alkotások, munkahelyek, utazások és A betűs nők sorozatának látszik, de, mondhatni, *belülről* valójában nem más ez az élet, mint a szavakkal, az irodalom legelembb alkotóelemeivel való pszichés birkózásának a története.

Az író már gyerekkorában „alapvető bizalmatlansággal fordult a szavak felé” (16.), nem nagyon akar beszélni, szavakat használni, mert csecsemő-Wittgensteinként ráérez, hogy a szó jelentése annak használatában található, és viszonya a jelölt dologhoz teljesen esetleges. Egy kicsit Nádás *Világló részletek* autista gyerektudat-ábrázolásához hasonlít (de annyira nem a tudat struktúrájának irodalmi ábrázolásában, hanem a történet folyamatos továbbblendítésében érdekelt) ez a motívum: a kisgyermek nem érti, hogy a nyelv alapvetően metaforákkal van tele, emiatt a szavak szó szerinti jelentését keresi; így az, hogy egyetlen szónak sincsen esszenciális jelentése, tragédiaként, a gondolkodás kudarcaként tétéleződik. „Mondták is rá a szülei néhányszor, hogy megkukult a gyerek, miközben ennek nem volt semmi értelme. Amikor már folyékonyan beszélt, még akkor is ügyelt rá, hogy amit mond, az lehetőleg ne legyen ilyen rémisztően zavaros.” (17.) A metafora zavaros, ezért kerülendő. Mindezzel összefügg, hogy a szülei nem beszélnek otthon egymással, az óvodában pedig sokféleképp beszélnek a gyerekek és a pedagógusok: a szlovák jövevényszavakat az óvó nénik kegyetlenül irtják a gyerekek beszédéből, emiatt – ismét a jelölőhöz társított érzetet vetítve a jelölt dologra, a köztük levő kapcsolat szükségszerűségét tétélezve – gyűlik meg a baja a melegítőjével is, mert „hiába tűnt a saját tyeplákija teljesen ártalmatlannak, azáltal, hogy tyeplákinak nevezte, már csapdába került” (19.).

A nyelv metaforikusságával szemben táplált elemi ellenérzés az irodalommal való első találkozásának hatására változik meg. Arra jön rá – egy iskolai színjátszó előadás nyomán, tehát nem tudati reflexiók, hanem performatív folyamatok révén –, hogy a fikció: hazugság. Majd egy (kimondatlan, csak a fejében létező) hazugságot kipróbálva bebizonyítja magának, hogy ő is képes erre. Vagyis képes metaforikusan használni a nyelvet – ám nem úgy, ahogy a többiek, hanem tovább csavarva a dolgon, minden jelölő-jelölt-viszonyt azonnal hazugságba, fikcióba fordítva át. Az, hogy kiskamasz korára be tud illeszkedni valamennyire szociális környezetébe, egyedül annak köszönhető, hogy végigjárta ezt a nyelvvelméleti–egzisztenciális utat. Ez láthatóan fontos mérföldkő az életútban, mert gyors egymásutánban kétszer is szerepel, majdnem szó szerint megegyező módon, hogy a főhős immár „azokat a szavakat használta, amelyeket a többiek is használtak körülötte” (43.); „egyszeriben ugyanolyan sokat beszélt, mint a többiek, és ugyanazokat a szavakat használta, mint ők” (46.).

Ez utóbbi azonosulás a legelső irodalmi próbálkozások ideje, vagyis az itt „ugyanúgy” használt nyelv éppen az, amit a főszereplő zsenge novelláiban használ. (Persze nemcsak a többi ember hatott ezek nyelvezetére, hanem az író hosszan sorolt ifjúkori olvasmányai is.) És ez a metaforákon, hazugságon át a valamennyire sikeres azonosulásig vezető út éppen azért bizonyul megint kudarcnak, mert értékes irodalmi mű megalkotására ez az így elszajátított nyelv – és identitás – alkalmatlannak bizonyul.

Mert például – már felnőttkorában – munkahelyének, a hivatalnak „a nevét évekig nem tudta megjegyezni” (62.), de ez a legszorosabban összefügg azzal az általános élményével, sőt, annak a következménye, hogy „azt sem tudta, valójában hol van” (64.). Hasonlóképpen mutatja létérzékelésének és nyelvfilozófiájának kölcsönös egymásba ágyazottságát, hogy a politikai és kulturális közélet leírására széles körben használt „szükös” szóra lesz mérges: a korlátozott nyilvánosságért és szabadságért – az attól érzett frusztrációját annak jelölőjére vetítve – az azt leíró szót teszi felelőssé.

Az első reménysugár a szavakkal vívott csatában akkor fénylik fel az író számára, amikor felesége, Anasztázia azt mondja neki, hogy „minden kimondott és pláne leírt szónak következményei vannak” (56.). Ez emlékként is sokszor visszatér (például a 69., 110., 212. oldalakon), és a főhős identitásának egyedüli alapját képező nyelvfilozófiájának központi tételévé lesz. A hazugság–fikció kérdésköre kiegészül a műalkotások valóságreferenciáira vonatkozó felvetéssel. A szlovákiai magyar író lassan megérlelt elgondolása szerint ugyanis az irodalmi műnek alakító hatása van a tőle nem függetlenül létező világra, a társadalomra; ha nincs, akkor az nem ér semmit. A mimézis-elv megfordításának idealisztikus elképzelése ez, de úgy is mondhatnánk, hogy e belátás nyomán az író eljut a beszédaktus-elméletig, és annak radikális (egyben leegyszerűsített) változatát avatja a nyelvvel való viszonya új fegyverévé. Innentől kezdve már nem dühös a szavakra és nemigen firtatja jelölt és jelölő referencialitás-viszonyait, hanem a nyelvbe vetett bizalma válik önbizalom-má, és ez teszi lehetővé, hogy irodalmi műveket hozzon létre. Szintén emiatt lesz képes az írásra munkaként, hivatásként tekinteni.

(2) A második jellemző eljárása Szalay regényének egy elhallgatás-alakzat. A főhős ugyanis, miután irodalmi tevékenységét munkának tudja felfogni – de még mielőtt első könyvét megírná –, írószövetségi delegáltként Németországba utazik. Ott találkozik egy sötét ruhás, sátáni alakként leírt emberrel, követi, és beszél hozzá, mert rájön (vagy azt hiszi, hogy rájött), hogy ez az ember maga az ördög. Ő pedig Faust szegény kelet-európai rokonaként (*Faustus kisöccseként*) alkut köt vele: eladja a lelkét, hogy jó és sikeres íróvá válhasson. A németországi utazásból hazatérve aztán meg is írja első könyvét, *Általános szógyengesség* címmel, amely a rendszerváltás idején, évekkel megírása után, meg is jelenik. Az első út után tíz évvel ismét eljut Hamburgba, és ott áll neki megírni második könyvét, amelynek címe *Faustus kisöccse*, és amely a már említett botrány kiváltója lesz a szlovákiai magyar irodalom köreiben. A szlovákiai magyar irodalom belső, öndefiníciós vitáiról és a magyarországi közélettől való függőségéről a regény egyébként mindig éles gúnyal beszél, de ezek a részek sem lógnak ki a szövegből, mert az író élettörténetébe ágyazódnak.

Az író mindvégig meg van győződve arról, hogy csakis az ördöggel kötött alku miatt volt képes megírni műveit. Ám az ördöggel megjelenő személy valójában egyszer sem szólal meg, sőt, az írón kívül senki más nem látja, nem találkozik vele. E hiány okán alapos okunk lehet tehát azt gondolni, hogy az egész találkozás és az alku megkötése nem történt meg, csak az író elméjében. Ám az az allegorikus értelmezés sem kizárható, amely szerint bizonyos értelemben egy műalkotás létrehozásához mindenképpen „el kell adnia a lelkét” a művésznek („pokolra kell annak menni”). A regény nagy gesztusa pedig éppen az, hogy bizonyos információkat elhallgatva mindegyik értelmezés lehetőségét folyamatosan fenntartja, és egyiknek sem állítja az igazságát.

Ez a többértelműség az előbbieken leírt nyelvelméleti gondolati folyamattal is összefügg, hiszen az ördögi alku megtörténte vagy nem megtörténte a főhősnek a fikciós szövegek igaz vagy hazug természetére vonatkozó kérdésére rímel. Az egyetlen állítás, amelyet ebben a bizonytalan jelentésszóródásban mégis bizonyossággal tesz a regény, nem más, mint hogy a főszereplő író művei elkészülnek. Akár volt alku, akár nem, akár csak képletesen szólva volt: a szöveg megvan, és ez a fontos, hiszen maga az író nem tud semmit elérni (sőt, megtörténte után jóval később értesül például arról is, hogy „az országban kitört valamiféle forradalom”, 105.), de a regénye, a valóság és a fikció határát eltörölni kívánó *Faustus kisöccse* nagy hatást fejt ki, meghozza olyat, ami még évtizedekkel később is érdeklődésre tart számot. Sikerének titka tehát nemcsak a botrányban, hanem a szöveg irodalmi értékeiben is keresendő.

(3) A szlovákiai magyar író ugyanis hiába kezd lassan feledésbe merülni, egy (vagy a) szlovákiai magyar kiadó monográfiát kíván íratni róla, és erre felkérnek egy fiatal egyetemi oktatót. Ez a cselekményszál ma, a kétezer-tízes évek végén játszódik, az író már hatvan is elmúlt. „Életrajzíró” néven ez a fiatalember a regény első számú narrátora. A keletkezés körülményeit pedig ő maga meséli így, a kiadói felkéréssel. Ebben pedig az előbbivel megegyező elhallgatás-alakzatot érhetjük tetten, hiszen noha ő megszólal a regény lapjain, de más szereplővel nem találkozik, és az íróval mindig kettesben van. Beszélgetéseik nyomán íródik az a szöveg, amit olvasunk, miközben az író a *Szelídítés* című könyvén dolgozik. Azt az olvasatot is megengedi a szöveg, hogy ennek az életrajzírónak a kitalációjaként olvassuk az egész könyvet, de akár azt is, hogy mindezt maga a szlovákiai magyar író találja ki, vagy hogy ismét az ő kényszerképzetéről van szó.

A regény végére a következetesen végigvitt és igen találékonyan használt narratív technikák és az egymásba ágyazott elbeszélések miatt – a Borges-szövegek vagy a *Sátántangó* dilemmáihoz hasonlóan – tulajdonképpen eldönthetetlen, mit ki ír, és hogy az a szöveg, amit olvasunk, a sorozatos metalepszisekben a fikció melyik szintjén helyezkedik el. Végző soron talán épp az ilyen, a „fikció szintjeivel” foglalkozó gondolkodásmód megtörése a kötet célja: hogy a francia új regény és a neoavantgárd poétikáinak felrészítését, a történetmondás játékosságát ötvözhesse a groteszkbe hajlóan ironikus társadalmi elbeszélésekkel. Azt hiszem, ez sikerült is neki.

A kötet végén az ifjú életrajzíró – immár egyes szám első személyben – elmondja a saját történetét és indítékait a szlovákiai magyar íróval való megismerkedésre és az életrajz megírására. Abban, ahogy saját magát az alkotásért teljesen feláldozni képes személyként mutatja itt be, nem nehéz monográfiájának tárgyával való párhuzamosságokat látni. Kijelentéseinek kétélűsége és a homályos fogalmazások viszont inkább arra engednek következtetni, hogy valójában nem is az írónak, hanem az olvasónak kell elajándékoznia a lelkét. Vagyis arra kell jutnunk, hogy végül is az a személy, aki mindvégig kézben tartotta az elbeszélés fonálait, akinek az összes narratív játékot, elhallgatást és kódösséget köszönhetjük, az a valaki tehát, akit addig az életrajzírónak hittünk, és aki ilyenformán minden író allegorikus megtestesítője, az maga az ördög.

ARCHAIKUS KIBORGLÍRA

Kerber Balázs: *Conquest. Stratégiai verspróza*

„A rezignáció apródja” – Marno János így mutatta be indulásakor a szerzőt, aki második verseskötetében valóságos platóni démiurgoszként, világteremtő költőként lép elénk. Világalkotó vállalkozását kettősségek sora jellemzi, eredménye pedig egy olyan költői mű, mely felveti a kérdést: vajon teremtője számára uralható-e – mert a legtöbb olvasó feltehetően többszöri és alapos olvasás után sem látja át a szöveg minden részletét.

A *Conquest* befogadása kettős figyelmet feltételez. Kerber rendkívül kidolgozott versnyelvet alkotott, s ezt egy összetett narratíva hordozójává tette: a részletgazdag versnyelv – a szöveg egyik fő poétikai tényezője – az olvasót egy több síkot magába ölelő elbeszélésbe vonja be. A műben oly fontos térbeliség metaforájával azt mondhatnánk, figyelmünket egyaránt leköti a szövegtér azon pontja, amelyben állunk, de közben szem előtt kell tartanunk a továbbhaladás irányait is, melyek nemcsak a jobb és a bal, az előre és a hátra, hanem a fel és a le viszonylataival is leírhatók, és akkor még nem beszéltünk a csavarokról és az ugrásokról, továbbá az idő szempontjairól.

Kerber könyve a kortárs magyar költészetben oly kedvelt konceptkötetek narratív válfajába tartozik, legközelebbi rokona Bognár Pétertől *A rodológia rövid története*, távolabbi párhuzamként pedig Nemes Z. Márió *Barokk femináját* említhetnénk. Természetesen a *Conquest* öntörvényű mű – komoly konceptkötet nem is létezhet önálló, következetesen végigvitt koncepció nélkül. Az a kérdés ugyanakkor, hogy miként viszonyulnak a mai magyar líra e kötet típusba tartozó darabjai az ezredforduló nagy verses regényéhez, Térey János *Paulusához*, még tisztázásra vár. Kerber a világepítő stratégiai játékok működési elvét és eszköztárszerét emeli be a költészet terébe, és a játék komolysága nála nem csak a játék és a költészet kosztolányis komolyan vételét jelenti: komolysága a könyv hangulatát is meghatározó költői magatartás. A könyv írása során minden bizonnyal rendkívül sok elmemunkára volt szükség, a szöveg mégis nélkülözi az oly könnyen szellemeskedésbe forduló szellemesség gesztusait.

A „(meg)hódítás” jelentésű *Conquest* cím elidegenítő hatású, hiszen nem vagyunk hozzászokva, hogy egy idegen nyelvű köznévként alkossa egy kortárs magyar költői mű címét. A *conquest* szó, mely több stratégiai játék nevében is szerepel, felidézi a kötet egyik alapjául szolgáló szubkulturális közegget. A könyv alcíme *Stratégiai verspróza*. A verspróza fogalmának megalkotója Juhász Ferenc volt, aki a maga értekező prózai szövegeire (esszéire, cikkeire) használta ezt a kifejezést, hangsúlyozva, hogy azok bár prózai formájúak, mégis versek, mert „verssé szerveződött szavakból” épülnek fel. Kerber esetében természetesen másról van szó, s a kérdés az,

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2019
136 oldal, 1699 Ft

hogyan viszonyul a verspróza a bevett terminushoz, a prózavershez. Utóbbi esetében a metrikai értelemben vett prózaiságot és az ennek megfelelő tördelést szokás hangsúlyozni, amely ugyanakkor együtt jár a nyelv költőiségével. Kerber Balázs művében találhatóak hosszú, prózai lejtésű sorok, és rövidebb, metrikusabb sorok, sőt, dalbetétek is. A *verspróza* megjelölést alighanem úgy értelmezhetjük, hogy a mű világtերemtő törekvései inkább a prózai műfajokból ismerősek, miközben mindvégig ott van benne az az erőteljes költői intenzitás, mely általában a versformában írt, lírai szövegekre jellemző.

A kötet nyolc, átlagosan tizenöt oldalas fejezetből áll, ezek az utolsó rész kivételével (*A NAGY TERMELŐ*) címként a főbb szereplők neveit viselik. A cselekmény középpontjában a mongol invázió áll, mely Kerbernél nem a 13. században zajlik, hanem a vadászrepülőgépek korában, és nemcsak Európára terjed ki, hanem többek között Texast is célba veszi. A nemzetközi összefogásban komoly szerepet játszik Churchill és Roosevelt. „Kezdetét veszi az ipari forradalom. / A fejben fogaskerekek születnek, felemelkednek az új típusú / repülőgépek. CHURCHILL a megfelelő tervre kattint, figyel / a gyár pezsgését. Röppályák ívelése. Közben egy új, trópusi / sziget keletkezik, melyet görög és kínai telepések lepnek el, / hogy hátulról biztosítsák a mongolok ellen élet-halál harcot / vívó birodalmat” (37.). A telepések vezetője Miltiadész. A narratíva háttérében igazi világtörténelmi karnevál zajlik, melyben valós történelmi pillanatok helyeződnek új rendbe, a tankönyvekből ismert kronologikus és földrajzi rend felfüggesztésével kapcsolódnak össze a kultúrtörténet össze nem illő alakjai, terei és eseményei: „Felépült a NOTRE DAME / SALT LAKE CITYBEN. / [...] / Megszületett / JULIUS CAESAR és TOLSZTOJ. / HÉRAKLEITOSZ meghalt / TOKIÓBAN. ARISTOTLE, / *the Great Scientist has founded: / SORBONNE*” (25.). A stratégiai játék mozgatója úgy helyezi egymás mellé a valóságból vett és a maga teremtette figuráit, ahogy fantáziája diktálja; rá is igaz, amit a könyv szereplőjéről olvasunk: „Ugrál a világtérképen” (47.).

A *Conquest* főhőse Turk kapitány, a „szomorú negyvenes” (22.). Kerber a második fejezetben lépteti őt fel, s még ennek végén értesülünk elestéről. Az egyesült flottát Berlinbe vezeti, itt azonban utoléri a végzet: teste kettévál, keze zsiráfnyakká változik, jobb lába megindul fölfelé, s egy felhőkarcoló tetején űrhelikopterek szabadalják szét, haja és szőrzete szétszóródik a levegőben, egyik szeme egy oszlopon loccsan szét, a másik pedig legurul a földalatti biztonsági sávjáról, s a „metró alá kerül”. A szürrealisztikus, Dalít idéző képsor ovidiusi átváltozásban csúcspod ki: a kézből lett zsiráfnyak „önállósodik”, és vizet iszik (32.). A képzelet tobzódása nem egy helyen hoz létre a könyvben ehhez hasonló leírásokat. Turk felbomlása, mint a harmadik fejezet egy utalásából sejthető, talán nem független a nukleáris fegyverek feltalálásától (38–39.). Ebben a részben Turk kapitányt átmeneti létformákban figyelhetjük meg. Churchill, hallván Turk felbomlásáról, táviratozik Elisabethnek, aki, akár egy mítoszi vagy mesebeli figura, kezével az égbolton végez mozdulatokat („keze / hosszú csikot húz”), mire „pelyhek áramlanak” alá, s a kapitány mint „csillogó pamacs” jelenik meg (40.). Turk testének darabjai, melyek „képesek az önálló / döntéshozatalra, / de TURK átfogó tudata / irányítja őket” (44–45.), kiberháborút indítanak a mongolok ellen. Ezután robotkezek rakják össze a kapitányt, aki kiborgtestben támad fel, kinyitva megreparált szemét (45–46.). A negyedik fejezetben aztán úgy lép elénk, mintha mi sem történt volna. Mert a *Conquest* lapjain mindegy is, hogy valaki ember vagy kiborg, történelmi alak vagy először ebben a könyvben lépett be az irodalom terébe: lényegében figurákról van szó, akiknek nevük van, és betöltik szerepüket a stratégiai játék térképén – akiket a stratégiai játék alkotója teremt, s akikkel játszik. És bár a figuráknak nincs személyiségük, nincsenek mélységeik, a humanista diskurzusokból felidéződnek a kötetben olyan meghatározó motívumok, mint a szerelem leírása: „TURK megáll. A királynő / szemében opciók pörögnek, / ahogy a kapitányra néz. / Piros téglalap alatt a tenger. / Zilált nyilak, a kar hosszú sugara. / *Ha nézed az arcát, mint egy idegen képet*” (119–120.).

A mű világalakítójának van egy helyettesítője, Rawa király, aki az első rész címét is adja. Ha a név eredetét keressük, talán egészen a *Rámájanához* kell visszamennünk: mint ha Rawa neve a szanszkrit eposz főhőse, Ráma és ellensége, a démonkirály Rávana nevéből lenne összegyúrva. De ez a magyarázat inkább csak a szó hangulatának megközelítésére jó. Az elemi felépítésű, két nyílt szótagból álló névre talán inkább úgy kell tekintenünk, mint betűkombinációra, a számítógép klaviatúrájának három, egymás közelében elhelyezkedő billentyűjének összekapcsolására. Mindenesetre van néhány szöveghely a műben, ahol fontos a név hangzása. A második fejezet felütésében találjuk ezt az archaikusnak ható, mantraszerű ismétlést, mely az utolsó fejezet legelején többes számban ismétlődik meg: „RAWA RAWA RAWA királynak / építék üveggpiramist” (19. Vö. 109.). Úgy tűnik, Rawa teremti meg annak kereteit, hogy létrejöjjön az eljátszott imaginárius világ: „RAWA király dombjai. Csövekből bújnak elő / a barátok, épülnek a kastélyok, RAWA udvari / pompája. Néhány játékasztal” (10.). Rawa teremtő erővel bír („RAWA intésére gomba / terem”, uo.), és játékosként irányítja az események alakulását: „RAWA bábukát tologat, lépésenként egy kép, / napfény minden fej körül” (11.). Az utolsó fejezetben világossá válik, hogy a szereplők sorsa is függ tőle: „RAWA jóvoltából / TURK újonnan alapított intézménybe / kerül”. Itt derül fény egy fontos funkciójára is: „RAWA bábuja egy / NAGY TERMELŐ, valójában nyersanyag- / csomag” (110.). A Nagy Termelő talán Rawa kiterjesztésének, alakmásának tekinthető.

A Rawa név archaikus voltának megfelelően a *Conquest* rendkívül egyszerű mondattal kezdődik: „Esz a királynak” (7.). A grammatikai felépítés – tárgy megjelölése részeshatározóval – alig lehetne elemibb, a szerkezet két tagjának összekapcsolása pedig az archaikusnak is a legmélyebb rétegébe vezet: olyan mítoszi vagy mítosz előtti pillanatba, amelyben egy irányíthatatlan természeti jelenség, a csapadék a közelebről még meg nem nevezett, de a határozott névelő révén adottnak és ismertnek mutatott uralkodóval van összefüggésbe hozva. Amilyen egyszerű, olyan meglepő ez a közlés, melynek nemcsak a feladóját nem ismerjük, hanem a modalitását sem: kijelentésről van-e szó vagy óhajról, esetleg éppen az ima beszédaktusáról. A folytatás nem segít ennek eldöntésében: „A haj törékeny villám, / sóhajt a lendületért”. Az első tagmondat metaforáját viszonylag könnyen el tudjuk helyezni egy szemantikai rendben, az ezt követő sor viszont jelentős képzeletmunkát igényel az olvasótól, hiszen a megszemélyesítés értelmében el kell fogadnunk, hogy a törékeny villámként elgondolt haj sóhajt azért, hogy lendületet kapjon – a paronomázia (HAJ – SÓHAJT) segít ennek elfogadásában. Hogy a harmadik mondat szintagmája („Lengő harang.”) még ugyanerre a képre utal-e, vagyis a lendületből következik a „lengő” jelző, s így a haj harangként van megnevezve – vagy pedig ez a szókapcsolat egy újabb elemet nevez meg, aligha lehet bizonyossággal eldönteni. A következő sorok aztán megmutatják, hogy a képzeletnek milyen szintjeit nyitja meg ez a versnyelv. „A bolygó lyukacsos labda, / mondd: O, / has vagy dob. / Föld a rózsaszín térben, / bizsereg az aljnövényzet. / Palástos kéz emeli a gömböt, / dísznyelvű ének. Aranyos / ingujj beszél: adj újabb / hullámokat, téj a karikákba” (7.). Miközben úgy is érthetnénk, hogy a bolygót a lyukacsos labda metaforájával közelíti meg a szöveg, valójában inkább egy játék leírásáról lehet itt szó, azon a ponton, amikor még nem léptünk be az eljátszott világba, s még látjuk, hogy a ‘Földet’ egy *labda* jelenti. Az utasítások, melyek tartalmát nem mindig tudjuk azonosítani (mit jelenthet a hullámok adása?), ennek a játéknak a parancsszavai.

A játékban való teremtést többek között a következő főnévi igeneves szintagmákkal írja le a szöveg: „kirakni világrészeket”, „összeszerelni egy térképet”, „megnevezni a hullámokat” (9.). A megnevezés a világepítés egyik eszköze, alapanyaga pedig, a szavak, folyamatos termelődésben vannak (58.). A *Conquest* egyik fő témája a nyelv működése, a mű egyik fontos rétege a szemantika és a szemiológia kérdéseire reflektál, érintve magának a műnek a jelentésképzését és a szereplőknek a nyelvvel való bánását is: „egy szó / köze-

pén lenni, onnan lógni, akár / a plafonról, benn a szerkezetben, / onnan látni. A szót egy másik nyelven / magyarázni, korona alakba rendezni / a jelentést, csoportosítani a jellemzőket, / itt a pók összes lába” (9–10.).

A játék virtuális világának eseményeit a szöveg olykor ütközteti a játék kereteire, szabályaira vagy kellékeire adott reflexiókkal, így például a következő helyen, ahol a játéktér anyagisége sajátos összefüggésben jelenik meg: „A tenger / masszája kitépett könyvlapok főzeléke. Két tanszék és / három enciklopédia olvad egybe. / [...] / Csomós szavak mállanak” (43.). A tenger tehát, melyet az Erdő Királya pásztáz tekintetével, egykor tudós szövegek hordozója volt, a papírlapok a maguk anyagiségében, amelynek a nyomdatechnikailag értett szavak is a részei, a játéktenger alapanyagául szolgálnak (ez a játéktenger pedig minden bizonnyal egy számítógép képernyőjén látható). Nem az illúzió megtöréséről van itt szó, nem a játék virtuális voltának ironikus leleplezéséről: Kerber szövegének figyelme egyszerre terjed ki a világépítő játék mindkét említett aspektusára. Ide tartoznak a „rendezői utasítások” is, melyekben a játékrendező beleszól a történesek menetébe (például „[LÉPJ HÁTRA KETTŐT.]”, 20). Olykor ezek sem nélkülözik teljesen a poétikusságot (például „[KEZEMEN FIGYELEM A PÖRGÉST.]”, 59). A kötet tipográfiai szempontból kifogástalan, jól működnek a könyv lapjain a fontos motívumokra reflektáló ábrák.

A stratégiai játékok zsargonjának megfelelően viszonylag sok angol kifejezés szerepel a kötetben: „Vásárol magának néhány *toolt*, / és szaporítja a *skilljeit*” (32.). Sokkal jellemzőbbek azonban Kerber Balázs saját szóösszetételei, melyekre több tucatnyi példát lehetne hozni a kötetből. A fentebb idézett részlet *dísznyelvű* jelzőjén kívül csak az első oldalról a következőket: „öbölméltóság”, „köldöklagúna” (7.). Álljon itt még a „cukordöbbenet” (97.), a „láncsugor” (94.), és a *tűzspricc* „a Nap szédítő / tűzspricce” szerkezetből (109.); utóbbi kettő a teljes hasonulás miatt is figyelemre méltó.

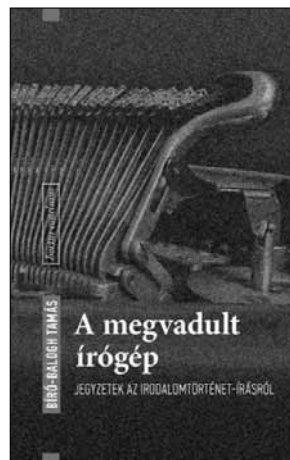
A mondatépítkezés tudatosan alakított változatosságot mutat. A hosszabb soroknak a köznyelvi közlések szerkezetéhez közelebb álló, kifejtősebb mondataihoz képest a rövidebb sorokból építkező részekben inkább a tömörség a meghatározó. A pergőbb cselekményű szakaszokat a *Conquest*-ben néhol egészen lassú részek váltják, ilyen például a 81–84. oldal, ahol a leírás dominál, statikussá lassított cselekményelemekkel vegyítve. Kerber tömörítő technikájának jellemző példája a következő, képhe sűrített narratíva: „Átnyújtott pénz zöldje” (88.). A hangnemek árnyaltságára és sokféleségére jellemző, hogy a játékos szidalmazás is belefér a kötetbe: a „Csigá-bigá told ki szarvadat” mondóka parafrázisa az *Ének az úr végén* című dal, ebben található a „Ne légy ügyetlen, jaj, csillagocska” elégedetlenkedés (75.). De felvillan egy lehetséges Kosztolányi–Parti Nagy-paródia kezdősora is, a Professzor nevű szereplő jellemzésére, aki „elhivatottan” közli a következőket: „*Az esti ég, mint reggeli kávé*” (59.).

A *Conquest* költői világa, mint a fentiekből látszik, nagyon távol áll az alanyi lírától. A szöveg nem egy kivágata azonban kiválóan működne „rendes”, a konceptkötet világán kívül álló Kerber-versként. A szerző első, *Alszom rendszertelenül* című kötetével (2014) legalább három fontos közös pontja van második könyvének. Az egyik a költői térleírás mint poétikai probléma iránti érzékenység. A másik az álom témája (a *Conquest*-ben több szereplő álmáról kapunk leírást). A harmadik pedig a látás motívuma, mely természetesen nem független a térábrázolástól; a megannyi izgalmas szöveghely közül álljon itt példaként a következő: „Szemkés / a sikátorban, átkel a látás” (84.). Hogy milyen irányokba vezetnek majd utak a *Conquest* felől Kerber költészetében, még nem látható. Mindenesetre második kötetével a szerző nagyon következetesen épülő versvilágot hozott létre, mely nemzedéke egyik legtudatosabb és legizgalmasabb lírikusának mutatja.

MEGÉRI-E? JEGYZETEK BÍRÓ-BALOGH TAMÁS KÖNYVÉHEZ

Bíró-Balogh Tamás: A megvadult írógép. Jegyzetek az irodalomtörténet-írásról

Valamikor az ezredforduló táján jártam először a *Jelenkor* (akkor még a Széchenyi tér 17-ben működő) szerkesztőségében. Ha emlékezetem nem csal, éppen arra vártam, hogy a folyóirat legfrissebb száma megérkezzen a nyomdából, ám eközben Ágoston Zoltán, kiváló házigazdaként, a szerkesztőség mindennapjairól szóló történetekkel szórakoztatott. Elmesélte például, hogy a kéziratok egy része még postán érkezik, de már sokkal jelentősebb az e-mailben, csatolt fájlként érkező dokumentumok aránya. A médiumváltás azonban – a felfedezésre váró írók esetében – korántsem könnyítette meg a szerkesztők munkáját. Elvégre csatolt fájlként mégiscsak könnyebb (és olcsóbb) több száz oldalas regényeket továbbítani, mint a papíralapú variánszal és postai feladással bajlódni. Ez a történet jutott eszembe Bíró-Balogh Tamás kritika- és tanulmánykötetét olvasva, melynek „címszereplője” egy speciális adatfeldolgozó készülék, az írógép. A könyv előszavában Kosztolányi Dezső *A megvadult írógép* című kisesszéjéből olvashatunk egy részletet, amelyben a szerző arról ír, hogy a különböző írószerszámok miként befolyásolják az írás művészetét. Kosztolányi sorra veszi az íróeszközöket: a lúdtollat, a töltőtollat, végül az írógépet. A töltőtollal minden tollforgatóból „aranytollas író lett”, ugyanakkor az írás egyre hanyagabbá vált. Majd beköszöntött az írógép kora, s vele együtt a műkedvelők borzalmas korszaka, amikor „senkinek sem volt mondanivalója, de ezt sietve mondta el, s lehetőleg bőbeszédűen, tíz-tizenöt kötetes regényekben, a semmit is fölhígítva”. Még később „az írógép megvadult, s magától kezdett írni” (10.). Bíró-Balogh Tamás szerint nyilvánvaló, hogy Kosztolányi a kultúrát és a művészetet félti a lélektelen technológiától, s gondolatmenete folytatható: az elektromos írógéppel, a szövegszerkesztőkkel, a számítógépekkel és az okostelefonokkal. Bíró-Balogh szerint természetesen nem az eszközökkel van baj, hanem a felhasználókkal. Abban igazat ad Kosztolányinak, hogy „régebben” alaposabbak voltak az írók, hiszen más mentalitást kíván az úgynevezett „cetilés”, mint az ellenőrzés nélküli átvétel a Wikipédiából. Bíró-Balogh hasonló, „megűszös” igyekezetet vél felfedezni azokban a szövegekben, amelyek úgy akarnak mondani valamit egy műről, hogy valamely tetszetős elméletre ruházzák azt, eltekintve annak teljes kontextusától. Az utóbbtól való elhatárolódását azonban nem lenne szerencsés a kilencvenes évek közepén zajló kritikavita egyik vagy másik pólusán elhelyezni. Az előszóban arról olvashatunk, hogy a pusztán elméleti alapokra helyezett szövegolvasás az egymással egyenrangú olvasatok egyike. Bíró-Balogh azonban olyan olvasó, aki kíváncsi „az író

*Fiatal Írók Szövetsége
Budapest, 2019
312 oldal, 3000 Ft*

életrajzára, a mű keletkezési körülményeire, megjelenésére, terjesztésére és utóéletére, recepciójára, sőt még az olvasóira is. De nem hiszem és nem mondom és nem írom, hogy ez az egyetlen járható út, mert a Mount Everestre is több oldalról lehet feljutni, úgy egy irodalmi alkotáshoz is. Minden értelmezés egyenlő, és együttesen beszélnek a műről” (2.). Ám ha a szerző valahol a fent említett hanyagság egyikét észleli, akkor nincs mese, Bíró-Balogh kritikusként kíméletlenül lecsap rá, méghozzá kristálytisztá logikával és adatgazdag érveléssel. Olvasóként mindez rendkívül szórakoztató, bár közben nemegyszer adtam hálát az égnek, hogy Bíró-Balogh soha nem tudósított általam moderált kulturális eseményről, és a könyveimről sem írt soha, mert akkor bizonyára nem mulatnék ilyen jól. Egyébként korántsem akarom azt sugallni, hogy a kötetben egyeduralkodó lenne a tárgyán folyamatosan ironizáló kritikusi hang, hiszen éppúgy jellemzi a szerzőt a mérlegelő, tárgyát tisztelettel kezelő kritikusi magatartás is. Ahogy az előszóban fogalmaz: „Tökéletes mű azonban nincs, ezért a pozitív hangú darabokban is lehetnek bíráló észrevételek, és fordítva: a negatív hangú bírálatok tárgyaiban is igyekeztem pozitívumokat felfedezni. (De bevallom, nem mindenhol sikerült.)” (13.) Erről pedig igazán nem ő tehet.

A polarizáltság (XIX. századi kazinczyánus hasonlaltal élve: a töviseket a virágoktól elválasztó attitűd) főként a kötet első részére jellemző. Az *irodalomtörténeti cselekvésről* címet viselő fejezetben az előszó szerint olyan irodalomtörténeti tárgyú kritikák kaptak helyet, amelyeket a szerző vagy példaadónak gondol, vagy módszerében, koncepciójában tévesnek. Az előbbire lehet példa a Borgos Anna *Portrék a Másikról* című kötetéről készült recenzió. A három írófeleség (Babits Mihályné Tanner Ilona, Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona és Karinthy Frigyesné Böhm Aranka) portréját megrajzoló kötet Török Sophie *Őnarckép* című verse kapcsán legitimálja az önéletrajzi, referenciális olvasat lehetőségét. Bíró-Balogh számára elsősorban ez az olvasásmód, a más tudományokat is segítségül hívó módszer, valamint a filológiai pontosság jelentik a kötet legfontosabb erőnyeit. Ugyancsak e fejezetben olvashatók azok a bírálatok, amelyek az irodalomtörténet-írás kevésbé népszerű műfajait ajánlják az olvasó figyelmébe. Ilyen a bibliográfia, az adattár, a helytörténet és az életrajzi kronológia. Az irodalomtörténeti szakkritika műfaján belül is egészen rendkívüli, ahogyan Bíró-Balogh a bemutatott kötetekkel bányik. S nemcsak arról van szó, hogy valódi figyelmet szentel a szakkritika által is elhanyagolt műfajoknak, hanem arról is, ahogyan a kritikus képes „megszólatatni” őket, az olvasó számára nehezen értelmezhető adathalmazból kibontani egy sajátos narratívát. Bíró-Balogh kritikusként olyan olvasó, aki – saját bevallása szerint – az Est-lapok hatkötetes repertóriumán edződött, s azt igen érdekfeszítő olvasmányynak találta, mert „nemcsak a Horthy-korszak irodalmi kultúrájának húsz éve jelent meg általa, és nemcsak a három napilap arculata rajzolódott meg, de ezek primer és szekunder irodalomtörténeti anyaga olyan nagy és jelentős, hogy máshonnan nem pótolható” (54.). Ez az olvasásmód érvényesül a kötetben akkor is, amikor a szerző a magyar sajtótörténet Lakatos Éva által válogatott bibliográfiáját lapozgatja, vagy éppen Róna Judit kiváló könyvét, Babits Mihály életrajzának kronológiáját mutatja be. E fejezetben azonban nemcsak „virágokat” találunk, hanem „töviseket” is: olyan munkákat tehát, amelyeket korántsem tekint példaadónak. Ezekben a tanulmányokban kiválóan érvényesül a kritika közvetítő funkciója. A szaktudományos irodalomtörténet-írás elefántcsonttornyába bezárkózó olvasó például aligha találkozott Börcsök Mária *Szakadozó mítoszok* című kötetével. Bíró-Balogh kritikájából most megtudhatja, hogy egyrészt: nem biztos, hogy ezzel sokat veszített, másrészt: így közvetett módon, de mégiscsak eljutnak hozzá olyan, Börcsök Máriától származó életbölcsesek, mint hogy „az idő, mint tudjuk, még ma is, a fejlett kozmetikai ipar, botox injekciók, plasztikai műtétek korában könyörtelen a női vonzerőhöz: ötvenéves korra gyakorlatilag lenullázódik” (77.). Mindezeket a szerző egyébként Jókai és Laborfalvi Róza házassága kapcsán fogalmazta meg.

A kötet második részében a Kosztolányi Dezsőről szóló irodalomtörténeti munkákról írott kritikák és esszék kaptak helyet. Bíró-Balogh e kritikákban jellemzően általános, az irodalomtörténet-írás egészét érintő problémák felől indít. A *Bács megyei Napló*ban megjelent Kosztolányi-írások Botka Ferenc által sajtó alá rendezett kötetéről szóló recenzióban azt a kérdést vizsgálja, milyen példákat találunk arra a magyar irodalomban, hogy az írói hagyatékából jelentős művek kerültek elő. Ezt követően jelöli ki a gyűjtemény helyét a Kosztolányi-kutatásban: „A most kötetbe rendezett, eddig kötetben meg nem jelent Kosztolányi-írások sem íratják újra a Kosztolányi-életrajzot, viszont egy *érdekes* fejezettel bővítik: a kutató egy újabb – jelentős – adalékot kapott az újságíró Kosztolányi képéhez, az olvasó pedig számos, szép magyar nyelven megírt »kis színe«” (97.). A Kosztolányi-levelek kritikai kiadásáról szóló recenzió is ezt a retorikai mintát követi. A szerző először az úgynevezett írói levél státusáról, s az ideális levelezéskiadás lehetőségéről ír, majd arra mutat példát, hogy egy látszólag jelentéktelen Kosztolányi-levél miként módosíthatja a Kosztolányi-életrajzról való tudásunkat. A *Kosztolányi, kritikai, kiadás* című esszében a szerző azon töpreng, hogy a kritikai kiadáshoz kapcsolódó jegyzet milyen „közolvasóval” számul, s mit jelent a filológia szempontjából a bizalom.

A *Valótlan irodalom* alcímet viselő fejezet a szerző meghatározása szerint azokat az írástakat tartalmazza, amelyek egy-egy irodalmi, évekkel irodalomtörténetivé váló jelenségről szólnak. E vegyes műfajú szövegcsoport esszét, kritikát, jegyzetet és konferencia-előadást egyaránt tartalmaz. A *Dokumentumok a Litera Az év könyve szavazásához* című írás arra a jelenségre próbál magyarázatot találni, amit a *Litera* 2013-as év végi szavazásértékelő cikke a következőképpen összegzett: „a legjobb tízben ezen kívül található olyan könyv, amelyről korábban soha nem hallottunk”. Bíró-Balogh e jelenség kapcsán az internetes szavazás mögött meghúzódó lobbitevékenység és a rajongói attitűd működésmódját tárja föl.

A szerző korábbi munkáiban is kiemelkedő szerepe van az irodalomtörténet-írás szempontjából marginális elemek fókuszpozícióba állításának. Erre jelentett példát a Radnóti Miklós dedikációit összegyűjtő és azokat értelmező kötet.¹ Bíró-Balogh elemzése szerint e dedikációk nemcsak Radnóti életrajzához, hanem kapcsolathálózatához is fontos adalékkal szolgálnak. A most olvasható *Írói és olvasói kultuszok* című írás egy újabb marginális elem nyomába ered. E (Réz Pál szóhasználatával élve) „szerény műfaj” pedig nem más, mint a fülszöveg. Bíró-Balogh ennek speciális típusát vizsgálja: amikor egy író (költő, irodalomtörténész, kritikus) ír ilyet egy másik író (költő, irodalomtörténész, kritikus) művéhez. A szerző közel 300 fülszöveget regisztrált, s ez már nagyobb léptékű megállapításokra is alkalmas lehet. Számszerűsíteni lehet az író kaszt önmagán belüli kanonizáltságát, és meg lehet nevezni azokat, akiket már-már kultikus tisztelettel kérnek fel erre a feladatra.

A kötet záró negyedik fejezet, *A jegyzetíró magányossága* a leginkább személyes hangvételű, ám rendre visszaköszönnek benne az előző fejezetekben érintett témák. A *Pokoli mulatság Bulgáriában* sajátos útinapló: megtudhatjuk belőle például, hogy mit is érez az ember, ha Kosztolányi-kéziratokkal a poggyászában próbál átkelni a határon. Mert ha átjut, akkor „máris nemzeti kincsek csempésze” (210.) lesz. Az útinapló ugyanakkor intertextuális játék is egyben, ugyanis a közbeékelte Kosztolányi-szövegek összekapcsolják a napló elbeszélőjét (egyik) legkedvesebb szerzőjével. Az *Ulhrin Benedek és én* címet viselő esszé részben a helytörténetírás lehetőségeivel foglalkozik. Felmerül például a megírandó Gyomaendrődi Irodalmi Lexikon terve, azon megjegyzéssel, hogy fokozottan vigyázni kell rá, hogy a „lokális nem esztétikai kategória” (236.). A *Tények és tabukat* ismét a Kosztolányi-kritikai kiadás munkálatai ihlették, s itt újra találkozhatunk a jegyzetíróval és persze az ő „ideális olvasójával”. A *Kivezetés az irodalomból* című minieszében a dilettantizmus vádjá ezúttal nem a kritikusokat vagy az önjelölt irodalomtörténészeket illeti, ha-

¹ Bíró-Balogh Tamás: *Könyvvel üzenek néked. Radnóti Miklós dedikációi*. Szépművészeti Könyvek, Budapest, 2016.

nem könyvesboltok, antikváriumok, könyvtárak állományának rendszerezőit. Azokat, akiknek a segítségével Orwell *Állatfarmja* a mezőgazdasági könyvek közé, a *Bevezetés a szépirodalomba* az irodalomtörténeti szakkönyvek közé került. A szerző később eljátszik a lehetőséggel, hogy vajon e hozzáértők hová sorolnák Garaczi *Metaxáját*, Fehér Béla *Kossuthkiflijét* vagy Szilasitól a *Szentelek hárfáját* (261.). Persze könnyen lehet, hogy most bosszúból *A megvadult írógépet* is besorolják majd valahová. Természetesen a műszaki könyvek közé.

Bíró-Balogh Tamás könyve – afféle appendixként – két interjúval zárul. *A kultusz fenségétől a karnevál parodisztikus játékaig* című beszélgetés eredetileg a 2000-ben jelent meg, s Bíró-Balogh Tamás, Nyáry Krisztián és Margócsy István beszélgetését rögzítette. Ennek apropóját bizonyára az adta, hogy Bíró-Balogh korábban *Pletykaapu* címmel recenziót is közölt az *Így szerettek* *ők* első kötetéről. Most az első fejezetében újra olvasható ez a bírálat, amelyben a szerző (nem meglepő módon) felhívja a figyelmet a tárgyi tévedésekre, a tudatos csúsztatásokra, az irodalomtörténeti szempontból megkérdőjelezhető állításokra. Maga a beszélgetés azonban korántsem afféle szembesítés vagy összecsapás, hanem inkább egyfajta közös töprengés arról, hogy vajon minek köszönhető a szélesebb olvasóközönség érdeklődése a jelentősnek tekintett írók, költők magánélete iránt, illetve miként hat ez vissza (visszahat-e egyáltalán) magukra a művekre. Bíró-Balogh ebből a szempontból meglehetősen szkeptikus, s itt Tömörkény és Móra Ferenc példájára hivatkozik. Míg az előbbi kispolgári életet élt, addig Móra tudatosan építette a médiában a róla szóló képet. Ma egyiküknek sincs jelentős olvasótábora, ám a Móra kései szerelméről szóló beszámolók eladhatóvá tették a Móra-életmű egy periferikus részét: a szerelmes verseket. Bíró-Balogh javaslata szerint azonban „Olvassuk inkább az Aranykoporsót vagy olvassuk a többi regényét... De ezek most nem annyira eladhatók, mint a gyöngébb, de szerelmes versek” (267.).

A kötetzáró interjút Pál-Kovács Sándor készítette Bíró-Balogh Tamással, s a címe (*Semmilyen szempontból nem kifizetődő a sok munka*) akár a filológiaiilag megalapozott irodalomtörténeti munka személyes mérlege is lehetne. *A megvadult írógépet* kritikáiból, tanulmányából ugyanakkor egy implicit irodalomtörténeti krédó is kibontható. Az irodalomtörténet-írás eszerint csapatmunka. Angyalosi Gergely Ignotus-tanulmányait elemezve Bíró-Balogh arra a következtetésre jut, hogy Ignotusról monográfiát írni majd akkor lehet (vagy inkább akkor érdemes), ha előtte megszülettek az ahhoz szükséges szövegkiadások (26.). Az irodalomtörténész munkamódszerét másutt is meghatározza az egyes munkafázisok fel nem cserélhető rendje, a „masszív alapok” (64.) lerakása. Babits életének Róna Judit által összeállított kronológiája nem életrajz, hanem annak az alapja. A kritikai kiadás munkafázisai is egymásra épülnek: az anyaggyűjtés, szövegrögzítés, jegyzetkészítés sorrendje sem felcserélhető. Ebből a logikából következik a jövőbeli bibliográfus feladatának kijelölése, amelyre *A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiáját lapozva* című recenzióban találhatunk utalást: „egyszer majd valakinek egybe kell gyűrnia a három kötet anyagát” (56.). A pontos forrásmegjelölés szinten e munkamódszer alapvető eleme. Ha ez hiányzik, annak filológiai és tudománytörténeti következményei lehetnek. Erre találhatunk példát a Kosztolányi-cikkek kiadásáról szóló recenzió függelékében, amelyben a kritikus saját magához is könyörtelen, ugyanis egy „akaratlan szarvashiba csúsztott” a szövegbe, ahogy Bíró-Balogh fogalmaz: „meglehet, az én figyelmetlenségemből, de nem az én hibámból” (106.). Arról van szó ugyanis, hogy Bíró-Balogh Urbán Lászlónak tulajdonította az elsőséget a Tere-fere rovat felfedezéséért, holott először Botka Ferenc hívta fel erre a figyelmet, aki 1989-ben a *Magyar Nemzet*ben számolt be a felfedezés örömről. Bíró-Balogh szerint ez (többek között) azért történhetett meg, mert Botka Ferenc beszámolója már csak a „könyvtári raktárak polcain porosodó bekötött napilap-kötetek polcain megbúvó cikk, Urbán László közlése pedig egy nagy példányszámú, sokak által forgatott Kosztolányi-írásokat közreadó kötet utószava” (107.). Azért érdemes egy pillanatra ezen állításon elidőzni,

mert a Bíró-Balogh kötetben megjelenő egyik olvasótípus (aki nem jár könyvtárba, s kizárólag az internetről tájékozódik) jelen pillanatban a *Gyémántgöröngyök* teljes anyagát nem fogja megtalálni neten, viszont (a most éppen ingyenesen elérhető) *Arcanumon* jó eséllyel fedezheti fel a *Magyar Nemzet* Kosztolányival kapcsolatos cikkét, amely így már nem csak a „könyvtárak polcán porosodik”. Természetesen a kutatás szempontjából nem megenyhedhetők az ilyen jellegű esetlegességek, s ezért is hangsúlyozza Bíró-Balogh, hogy menyinyi problémát generál a bibliográfiák készítésének fokozatos elsohervadása.

Egészében véve a filológiai munka és a filológiai szempontból megalapozott irodalomtörténet-írás időigényes elfoglaltság, sokszor kevésbé látványos eredményekkel. A Radnóti-kutatásairól például így ír a szerző: „sokáig csak terveztem, hogy valamit írni fogok róla, aztán pár évnyi készülés és dokumentumgyűjtés után született egy pár tanulmányom róla” (293–294.). Hasonló megfogalmazással találkozhatunk Kosztolányi Ádám műveinek kiadásával kapcsolatban: „Kellott egy pár év, szám szerint tizennégy, és meg is jelent a könyv” (295–296.). Később arra a következtetésre jut, hogy „nem éri meg éveket elbíbelődni egy-egy munkával. De egy tanulmány megírásához szükséges adat megszerzése napokba vagy hetekbe telhet” (297.). Illetve arról olvashatunk: „Egész egyszerűen semmilyen szempontból nem kifizetődő a sok munka. Az alapkutatásokhoz túl sok idő kell és túl kevés dicsőség jár vele. Pénz meg szinte semmi” (297.). Igen, abszolút jogos megállapítások ezek, csak az a kérdés, hogy akkor miért is csináljuk ezt az egészet. Miért írunk szakkritikát, irodalomtörténeti tanulmányokat, miért dolgozunk kritikai kiadáson? Természetesen senki helyett nem akarom megválaszolni ezt a kérdést, s bizonyára életkortól, érdeklődéstől, egzisztenciális helyzetűl függően erre többféle válasz is adható. A (számomra) legszimpatikusabb választ ezekre a kétségekre Dávidházi Péter egykori Arany-könyve adta, amelynek bevezető fejezete felszabadította a kritikát szolgálólányszerepéből, s úgy határozta meg, hogy „kritikai normarendszert kidolgozni annyi, mint világnézetet alkotni s ezáltal meghatározni önmagunkat”.² Valószínűleg minden „irodalomtörténeti cselekvésnek” létezik ilyen, közvetett haszna. A másik haszonra azt mondanám, hogy lélektani, pszichológiai jellegű. Az irodalomtörténet-írás, a filológiai munka olyasféle haszonnal (is) jár, amit Csíkszentmihályi Mihály áramlat-élményként, fegyelmezett koncentrációként írt le.³ Ez a lélektani haszon körvonalazódik akkor, amikor Bíró-Balogh Tamás a Babits életrajzi kronológia összeállítójának munkáját méltatja: „Rémisztően nagy munka, más aligha vállalkozott volna rá. Mániákus szenvedély kell hozzá, az anyagnak olyféle tisztelete, ami feloldódik a munkában: nem tetszelegni és uralkodni akar tárgya felett, hanem tudatosan alárendeli magát” (64.). Bíró-Balogh munkáit meglátásom szerint ugyanez a mániákus szenvedély hatja át. S amíg ez így van, addig kár bankódni azon, hogy nem sikerült „konjunktúra-embernek lenni”, vagy „minden évfordulós alkotó szakértőjévé” válni (297.). Mert ezért tart ott, ahol.

² Dávidházi Péter: *Hunyt mesterünk. Arany János kritikus öröksége*. Argumentum, Budapest, 1992. 26.

³ Csíkszentmihályi Mihály: *Flow. Az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai, Budapest, 2001. 32–33.

A LÉTEZÉS POLIFÓNIAJA

Jevgenij Vodolazkin: Brisbane

Az orosz író, irodalomtörténész és középkorkutató, Jevgenij Vodolazkin legújabb, magyarul is olvasható regényének, a *Brisbane*-nek az elemzésekor feltétlenül szükségesnek érzem figyelembe venni a szerzőnek a siker fogalmával kapcsolatos okfejtését: „Engem a »siker« eszmevilága érdekel, amely a »sikerülni« szóval azonos gyökerű. Korábban ez csak annyit jelentett, hogy »megcsinálni, teljesíteni«. A »siker« a középkorban a haszonnal volt azonos: amikor pénzt adtak egy diplomára, azt mondták, ez az emberek hasznát szolgálja. A *success* másodlagos jelentése csak az újkorban vált elsődlegessé. És ez nagyon fontos. A középkorban úgy vélték, hogy a legjobb dolog a történelemben, azaz Krisztus eljövetele már megtörtént, ám az újkorban az emberek a jövőre kezdték szegezni a tekintetüket. És a jövő kultusza magával hozta a siker kultuszát.”¹

Vallja mindezt Vodolazkin azzal a mesterétől, Dmitrij Lihacsovtól megörökölt, a magyarul szintén olvasható *Laurosz* című regényében is fejtegetett elképzelésével a háttérben, mely szerint olyan, hogy idő, nem létezik. S ha nincsen idő, akkor nincsen jövő sem. Minden, ami velünk történik – boldogság, élet, szerelem –, itt és most történik. „A jövő soha nem köszönt be, mert mielőst beköszöntene, egy szempillantás alatt jelenné válik. Ez a jelen, ez a most azonban nem emberi, hanem isteni természetű most. Más szóval, maga az örökkévalóság.”² Ezért a feladatunk az, hogy ezzel az örökkévalóval vessük össze az összes életeseményünket. Ennek a felismerésére, illetve belátására egyeseknek egy teljes életre van szükségük, és ez történik Vodolazkin *Brisbane*-jének főhősével, Gleb Janovszkijjal is.

Azzal a világszerte ismert és elismert gitárvirtuózzal, akit a muzsikusi virtuozitását biztosító ujjai remegése, azaz a gyógyíthatatlan, halálos kimenetelű Parkinson-kórja egyszer csak figyelmeztet jövőjének – s ezáltal további sikereinek – a lehetetlenségére. Vodolazkin ezeket a Gleb szemszögéből tragikus eseményeket unikális, a múlt és a jelen, valamint a jövő helyett az örökkévalóságba vetett hit fontosságát hangsúlyozó, nemcsak virtuóz, hanem egyenesen polifonikus zeneműre emlékeztető regényszerkezeten keresztül tárja elénk. Galina Juzefovics véleménye szerint Vodolazkin „minden eddigénél muzikáli-

¹ Vodolazkin a sikerről bővebben itt ír: <https://rustutors.ru/vse-tekstiege/russkiyyazik/1428-tekst-egje-vodolazkin-tema-izmenenija-v-jazyke-uspeh-problemy.html>

² Vodolazkin idővel kapcsolatos elképzeléseit Vitalij Kaplan *Az élet mint az élet folytatása* című írása idézi. Lásd: <https://foma.ru/zhizn-kak-prodolzhenie-zhizni-v-chem-smyisl-novogoromana-vodolazkina-brisben.html>

Fordította Pálfalvi Lajos

Helikon Kiadó

Budapest, 2019

535 oldal, 3999 Ft

sabb regényében”³ ugyanis két, egymástól látszólag eltérő, egymáshoz mégis folyamatosan közelítő, egymást kiegészítő szöveg mutatja be Gleb múltját és a betegségével szembeülni kénytelen jelenét. Az „alsó” szöveg a tehetséges zenész életét 1971-től, hét éves korától kezdve egészen 2000-ig, az első zenei sikereiig egyes szám harmadik személyben tárja az olvasó elé, a „felső” szöveg pedig nem más, mint magának Gleb Janovszkijnak a naplója, amelyet a zenész 2012 és 2014 között – már a Parkinson-kórral küszködve – egyes szám első személyben vezet.

Az élettörténet eseményei folyamatosan keresztezik a napló fragmentumait, s mivel a regényben ezek az egymást váltó szövegrészek meglehetősen rövidek, sosem hosszabbak néhány oldalnál, a befogadó úgy érezheti, mintha a két szöveg – mint egy kiválóan megkomponált zenemű esetében – nem egymás után, hanem egy időben, egyidejűleg szólalna meg.

Az egyidejűség érzetét tovább erősíti, hogy az a Szergej Nyesztyerov, aki Nyesztor⁴ álnéven ír, s aki 2012-ben, egy közösen eltöltött repülőút alkalmával felajánlja Glebnek, megírja az élettörténetét, folyamatosan ott van vele, nála 2012 és 2014 között, tehát épp a naplóírás periódusában beszélget a zenésszel annak megírandó múltjáról. Így a regény kétszölamúságát, polifonikus jellegét nemcsak a kétféle – az egyes szám harmadik személyű, irodalmi igényű, lírai, valamint az egyes szám első személyű, szikár, a pusztá tényekre hagyatkozó – hang és hangnem összecsengése, hanem a két elbeszélő folyamatos párbeszéde is megteremti.

Miközben – derül ki a Gleb múltját feltáró, Nyesztor írta részekből – a főhős a fogantatása pillanatától fogva nem más, mint maga a polifónia. „Kétszölamú” kapcsolat szülötte: orosz anyától és ukrán apától származik, s a szülei kétnyelvűsége és egymástól bizonyos mértékig eltérő kultúrája⁵ „ütközőpontjaként”, a kettőt magában mégis ötvözve éli le az egész életét. Erről Nyesztorral így beszélget: „– De hát, mint tudod, én nem Ukrajna történetét írom, engem a te történeted érdekel. Egyszerűen benned egyesül a két nemzet, én pedig szeretném megérteni, hogyan. – Azt én is szeretném megérteni. [...] – Hát te minek tartod magad? – Természetesen felelhetném azt, hogy oroszoknak... – És mi akadályoz ebben? – Valószínűleg semmi. Egyszerűen nem nagyon választom szét a két nemzetet.” (76–77.) Gleb az orosz mint anyanyelvet bírja jobban, ám mivel Kijevben látta meg a napvilágot, ukrán nyelvű iskolába íratják, ahol nehezen boldogul, hiszen „ukrántudása az apjától hallott szavakra korlátozódott” (30.).

Az apja, Fegyir az anyjától, Irinától elválva az ivás mellett a hegedülésbe fojtja bánatát. Soha be nem teljesülő zenészkarrierjét a fiában szeretné megtestésülve látni, ezért az általános iskola mellett beírattja a zeneiskolába is. Ám ahogy a nyelve és a származása, úgy a művészi érdeklődése is polifon vonásokat mutat Glebben: az ukrán apa zenei irányultsága mellett – amely az ukrán népi hangszer, a dombra, majd a gitár felé űzi – az anyja, Irina szintén beteljesületlen színészi ambíciói az orosz irodalom, az orosz művészi szövegek iránti érdeklődést is ébren tartják benne.

³ Galina Juzefovics kritikáját arról, hogy hogyan épül fel a *Brisbane*, Jevgenyij Vodolazkin legmuzikálisabb regénye, lásd: <https://meduza.io/feature/2018/12/08/roman-v-tri-oktav>

⁴ Nyesztyerov a 12. századi kijevi őskronika szerzőjének nevét „veszi kölcsön” akkor, amikor Nyesztor néven publikál.

⁵ Az orosz és az ukrán mivolt eltérő jellegét Gleb apja, Fegyir az orosz „út”, azaz „puty” szó két nyelvben való nyelvtani különbségén keresztül magyarázza meg a fiának: „Az utat jelentő *puty* főnév ragozása. Volt egy ilyen pont az ukrán iskolák számára kiadott orosz nyelvkönyvben. Az orosz alakok nagyrészt egybeestek ukrán megfelelőikkel, az volt a legfőbb különbség, hogy az ukrán főnév nőnemű. Nyelvtanilag nőnemű. Egyszer megkérdezte Gleb az apját, hogy lehetett nőnemű a *puty*. Mert a mi utunk, felelte Fegyir, mint a feleség, puha és gyengéd, az orosz út viszont kemény, nem óvja elővigyázatosan az életet. Már csak ezért sem lehet közös az utunk.” (100–101.)

Az viszont, hogy Gleb a középiskola után mégsem konzervatóriumba, hanem a pétervári egyetemre megy filológia szakra, nem csak a jelleme lényegéből fakadó polifóniából ered. Hanem a halállal, az értelmetlen elmúlással való korai találkozásából is, és ez az élménye hatással lesz az időhöz való viszonyára is. A paradoxon – vagy ha úgy tetszik, újabb polifónia Gleb életében –, hogy épp akkor, tizenhárom évesen lesz szemtanúja egy kamaszlány, Arina vízbefúlásának, amikor felfedezi magának az időt. Az időt, amely „nemrég még nem mozgott, most pedig minden megváltozott. Először az évek jöttek létre, és mindegyik sajátos volt olyan értelemben véve, hogy nem volt semmi köze más évekhez. [...] Ez az utolsó év viszont váratlanul talált magának sort. Függett a korábbi évektől, és meghatározta a következő évek jellegét.” (116–117.) Amelyek immár – Arina sorsát látva – a halál lehetőségével, az elmúlással fenyegették. Gleb ráébredt arra, hogy őt is érinti a halál. S arra is, hogy „a halál nemcsak egyszerűen megszakít egy szép életet, hanem értelmetlenné teszi azt, amit valaki már átélt vagy elért” (169.). Azaz a főhős ekkor szembe-sül először azzal, hogy ha el is érne valamit az életben – lásd: siker –, azt a halál azonnal lenullázná. „Minek kellene a művek, ha mindenki elpusztul?” (174.) – teszi fel ezért magának a kérdést, és az átéltek miatti letargikus állapotában úgy dönt, hogy – legalábbis egy időre – felhagy a zenéléssel, otthagyja a zeneiskolát, s a bölcsészkart választja.

Bár apja és nagyapja, a bölcs Mefogyij nem ellenzik a döntését, a zene és a halál teljesen más összefüggését vázolják fel számára. Apja, meghallván, hogy a haláltól félve fia otthagyta a zeneiskolát, „izgalomba jött és közölte, hogy ezt teszi egy igazi zenész. Mert a zenész nem abban különbözik másoktól, hogy fürgék az ujjai, hanem abban, hogy állandóan emlékezetében tartja a halált, de ez nem rettegéssel, hanem optimizmussal tölti el. Nem azért idézi az emlékezetébe, hogy megbénítsa, hanem azért, hogy mozgósítsa. Más szavakkal, az igazi alkotómunkának az élet és a halál között kell egyensúlyoznia” (181–182.). Mefogyij pedig a templomban Glebvel együtt sűrűn meglátogatott Petro atyával karöltve ezt a megjegyzést teszi: „másképp viszont mégis mintha nem lenne érdemes otthagyni az iskolát. Igen, alighanem tényleg kár érte, mondta Petro atya egyetértőleg, mert az iskola a zenén keresztül kapcsolódik az örökkévalósághoz. A zene örökkévalóság lenne, kérdezte Gleb. A zene nem örökkévalóság. De a mély zene emlékeztet az örökkévalóságra. Mi az örökkévalóság? – kérdezte Gleb. Az idő hiánya, fogalmazta meg feltevést Mefogyij, következőképpen a halál hiánya. Végső soron Isten az, akit keresel, mondta Petro atya” (185–186.). Gleb e szavak hallatán kezdi érezni, hogy a halál ha nem is elkerülhető, de nem is végleges. „Bevésődtek az agyába Mefogyij szavai, melyek szerint a halál az örökkévalóságba vezető ajtó” (200.), amelyet épp a zene által lehet kitárni. De ehhez a másfajta zene és halálfelfogáshoz – mutat rá Vodolazkin regénye – a főhősnek egy egész életre, vég nélküli tanulásra és egy sor más dolog megtapasztalására is szüksége van.

Ettől kezdve Vodolazkin alkotása a Glebben polifonikusan jelen lévő zene és irodalom sajátos kapcsolataként, „összhangzattanaként” is értelmezhető. Az, hogy mennyire fontos szerepet tölt be a zenész életében az irodalom is, a Nyesztornak elmesélt emlékeiből tudható. Egy-egy új életeseményt, az életébe belépő egy-egy új embert mindig irodalmi párhuzamokkal jellemez az életét lejegyző Nyesztor számára, aki mindezt tökéletes líraisággal adja vissza. Így derül ki például az imádott nagyapjáról, Mefogyijról, hogy Turgenyevre hasonlít: „Mefogyij magas volt, széles vállú és ősz, ezért Turgenyevre emlékeztetett. Még az is növelte a hasonlóságot, hogy Fegyirtől eltérően időnként átváltott oroszra. A nyelvezete ugyan nem volt turgenyevi, de sokkal fontosabb az, hogy hajlandó oroszul beszélni” (182.), a pétervári távoli rokon, a furcsa, a lakásában rengeteg macskát tartó Liza így lesz Karamzin híres *Szegény Lizájával* azonos, s így lesz Gleb egyetlen megismert feleségének, Kátyának az egyébként segítőkész nagybátyja, Kurt megkésztetett nászajándéka Csehov szavaival jellemezhető: „Hogy is van ez Csehovnál? Elkésztet virágok...” (434.) Ám sem a

bölcsészkar választása, sem az, hogy az egyetemen Gleb Bahtyin polifóniájáért⁶ kezd el rajongani, s egy időre látszólag teljesen felhagyva a zenéléssel, a diplomázása után a tanítást választja, nem szolgál másra, mint Gleb egész életén át tartó tanulmányának újabb állomásaként arra, hogy a zene időszakos hiánya is a zene felé lökje. Erről Nyesztor így ír: „Úgy gondolja, döntő szerepet játszottak zenészé válásában azok az évek, amikor nem állt kapcsolatban a zenével. Nem hagyták, hogy hozzászokjon a saját játékhöz. Ezekben az években mindvégig hallgatta tovább az égi zenét, nem kötődve a világi előadáshoz, amely mindig tökéletlen. Ezen kívül (mondta egyszer), a legfontosabb, amiből nincs elég a zenében: a csend. Csak a csennel teremtett harmóniában születhet meg a zene. Szünet nélkül a hang nem teljes, ahogy a beszéd sem teljes a hallgatás nélkül” (328.). Így az irodalom ugyanúgy végig „alsó” szólamként lesz jelen Gleb életében a zene „felső” szólamával szemben, ahogyan azt az író Nyesztor és a zenész Gleb szólamai vonatkozásában is láttuk. Sőt, ahogyan arra az „alsó” szólamot képviselő Nyesztor az egyik beszélgetésük alkalmával rámutat, egy idő után az irodalmat mindenképpen fel kell váltania a zenének: „Tudod, ott kezdődik a zene, ahol véget ér a szó. Vagy, na igen, a festészet. Vagy általában a hallgatás...” (53.).

Tehát Gleb – rövid kitérők ellenére – az őt meghatározó kettősségeiben végeredményben döntésre jutott: a szó, az irodalom helyett a zene mellett tette le a voksát, s ezzel ukrán „életútja” került előtérbe az oroszországhoz képest. A másfajta zene- és halál-felfogásához, végső soron a Parkinson-kórjával, a saját elmúlásával való megbékéléséhez azonban még egy polifóniát kellett magában feldolgoznia, és abban is kijelölnie az „alsó” és a „felső” szólamot. Az általa tökéletlennek tartott földi és a tökéletes égi zene ez az újabb, immár végső kettősség. Ahol az égi zene végeredményben – mutat rá Vitalij Kaplan az elemzésében – „nem a földi zene tükröződése, hanem annak folytatása, kiszélesítése, egy másik dimenzióba való átvezetése”.⁷ Valójában a csend általi harmónia megteremtésének lehetősége, a földi élet égi folytatásának biztosítója, az örökkévalóság megnyílásának eszköze.

Erre Gleb azonban nem feltétlenül csak a saját betegsége és saját elmúlásának a közelsége miatt, hanem a fogadott lánya, a szintén zenész, tragikus sorsú Vera játéka hallatán döbbsen rá. S Vera lesz az, akivel kapcsolatban a zenész annak a bizonyos sikernek a fogalmát is képes átértékelni. Megtanulja nem a „sikerülni” értelemben, hanem a középkori, „mások számára hasznot hozni” értelmében felfogni a sikert. Hiszen a halálos beteg Vera megsegítése, az ő utolsó, égi zenélése előtti földi muzsikálásának biztosítása sokkal fontosabbá válik számára a saját esetleges újabb megdicsőülésénél. Mégpedig azért, hogy Vera nyugodtan kerülhessen át abba a közegbe, amelyet Gleb számára egész élete során – az anyja révén – egy messzi város, Brisbane szimbolizál. De hogy mit jelképez ez a távoli, a regény címét adó ausztrál város, annak megfejtését már az olvasóra bízom. Már csak azért is, mert Vodolazkin ezzel a vágyott hellyel kapcsolatban is többféle, mondhatni, többszólamú interpretációs lehetőség kínál fel művében az olvasója számára.

⁶ Gleb irodalmi-zenei kettősségének újabb bizonyítéka, hogy amíg a zeneiskolában csak a zene vonatkozásában érdekelte a polifónia, Bahtyin Dosztojevszkij regényeire vetített elméletét megismerve azt is „felfedezte magának, hogy az egész világ polifonikus. A fák sokhangú susogása a ligetben, az autók közlekedése az utcán, a sorban állók beszélgetései” (266.).

⁷ Vitalij Kaplan: i. m.

EMBER AZ EMBER UTÁN

Horváth Márk, Lovász Ádám, Nemes Z. Mórió (szerk.): *A poszthumanizmus változatai. Ember, embertelen és ember utáni*; Horváth Gideon, Süveges Rita, Zilahi Anna (szerk.): *extrodæsia. Enciklopédia egy emberközpontúságot meghaladó világhoz*

A poszthumanizmus tapasztalata az emberiség sokadik traumája. Kopernikusz után kiderült, hogy a Föld nemhogy a világmindenségnek, de még csak a Naprendszernek sem közepe. Aztán Nietzsche nyomán megkezdődött a transzcendenciába vetett bizalom felszámolása, Freud miatt pedig a lélek integritásának megnyugtató képzete vált kétségessé. A második világháború borzalmi újraértékeltették a haladásba vetett hitet, a posztmodern állapot után pedig megrendült a bizalom a világ érzékelését meghatározó ideológiákban. Mindezek ellenére is megmaradt az utolsó kapaszkodó, hogy az ember életének kitüntetettsége okán legalább ezt a bolygót flórástul-faunástul bírja. A poszthumanizmus azonban az ember uralmának felszámolását hirdeti.

Magyarországon az utóbbi években reflexió tárgya lett a poszthumán gondolkodás, amely revidálja az ember fogalmát, ezzel együtt pedig a világban betöltött pozícióját. Az emberközpontú, antropocentrikus világkép meghaladásának tapasztalatai és tudományos konzekvenciái Nemes Z. Mórió *Képpalkotó elevenség. Esztétika és antropológia a humanitás határvidékén* (L'Harmattan, Bp., 2015) című könyve, valamint Horváth Márk és Lovász Ádám érthetetlen módon szinte évenként megjelenő könyvei mellett irodalmi lapokban tűntek fel. Érdemes megemlíteni az *Ex Symposion Újrealizmusok* (2018, 99.), a *Helikon Poszthumanizmus* (2018/4.), valamint a *Prae Biopoétika* (2018/1.) és *Antropocén* (2017/1.) számait. Az említett munkák a nemzetközi recepcióval szinte egy időben mutatták be a posztantropocentrikus tudomány és művészet irányait, főbb tendenciáit. 2019-ben az emberen túli gondolkodásnak két műfajilag eltérő, ugyanakkor impozáns és reprezentatív kötete jelent meg: a Horváth Márk, Lovász Ádám és Nemes Z. Mórió által írt *A poszthumanizmus változatai. Ember, embertelen és ember utáni* (Prae) című tanulmánykötet, valamint Horváth Gideon, Süveges Rita és Zilahi Anna szerkesztésében az *extrodæsia. Enciklopédia egy emberközpontúságot meghaladó világhoz* (Typotex). A két kötet műfajbéli eltéréseikből adódóan más-más funkciót lát el, ugyanakkor ennek okán, valamint elméleti alapállásaik különbsége miatt kiválóan kiegészítik egymást.

Ami az első kézbevétellel feltűnik az *extrodæsia* kapcsán, az a kötet szépsége. A Süveges Rita által készített külső borító geográfiai vonalakat idéző ábrája átszövi a kötet belső tartalmának egészét. Losonc Márk előszava és a kötet szerkesztőiből álló xtro realm csoport utószava, valamint az utána következő szakirodalmi lista között hatvan darab,

Typotex Kiadó
Budapest, 2019
152 oldal, 3200 Ft

változatosan tördelt szócikket találunk, melyek közé beékelődnek a természeti táj digitalizált, különböző topográfiai megjelölésekkel ellátott formái. A szerkesztők 2017-től különböző foglalkozásokat, terepgyakorlatokat és olvasóköroket szerveztek, amelyek nyomán megkezdett közös gondolkodás eredménye a kötet. Az *extrodæsiát* a szerkesztők olyan eszközként álmotdák meg, „amely a máskülönben sokszor nehezen hozzáférhető és befogadható elméletek alapfogalmait gyűjti össze definíciókkal ellátva.” (67.). A kötetben a definíciók mellett felkért szerzők által írt szépirodalmi alkotásokat is olvashatunk. A tudományos szócikkek (szerzők: Bereznai Réka Patrícia, Bordás Máté, Keresztes Balázs, Kiss Lóránt, Losoncz Márk és az xtro realm csoport) és a versek (szerzők: Deres Kornélia, Kele Fodor Ákos, Nemes Z. Márió, Tóth Kinga, Sirokai Mátyás, Zilahi Anna) egymásmellettiségének feszültségét remekül oldja fel a választott enciklopédia-forma, „amely ezeknek a transzverzális mozgásoknak, határátlépéseknek, cserélhető névmásoknak megfelel, [...] különösen, ha nem a kor áttekintését vagy interdiszciplináris szintézisét kívánja nyújtani, hanem újabb távlatok megnyitására törekszik” (9.) – olvasható Losoncz Márk előszavában.

Az *extrodæsia* mintája elsősorban nem a Diderot és d’Alembert szerkesztésében megjelent *Enciklopédia* volt, amely a felvilágosodás korának ismereteit kívánta összegyűjteni, hanem a George Bataille köréhez köthető *Encyclopaedia Acephaliaca*, amely poétikus nyelvezetével felfüggesztette a tudományos megismerés és a művészi érzékelés közti határvonalat. Hasonló történik az *extrodæsia* egyes szövegei kapcsán is, melyek az erősen stilizált tudományos szócikk és a szépirodalom között lebegnek: „A Jurassic Park / dinoszaursz-reprezentációi például egyfajta biokiborgok, / ugyanakkor a technológia nem csupán a genetikai újrate- / remtés mentén hatol be ezekbe a titáni testekbe, hanem / a digitális színrevitel révén is, ami megsokszorozza a régi-új / hús kísértetiességét. Éljen a régi-új hús! A fantomhús, amely / bejárja Európát.” (Nemes Z. Márió: *dinoszaursz*, 24.). Az irodalmi szövegek többsége arra keresi a választ, hogy milyen megszólalási formákat lehet alkalmazni annak a Heidegger utáni tapasztalatnak az árnyékában, hogy az ember létezése nem kitüntetettebb az egysejtűekénél vagy a pipacsokénál. Az emberi kitüntetettség korának elmúlására adott válasz az emberi létezés formájával való megbékélés („Nem egyedí vagyok és nem kihalok, hanem ritka.” – Kele Fodor Ákos: *ritka*, 42.) és az azt átszövő hálózatra való fokozott, akár iróniába forduló érzékenység, melyet átszó a kihalás lehetőségének érzete: „én is csak áteresztő vagyok, nincs is kicsoda, / aki kérdez; anya, bennem a jércét a pajoron át megjárt / csicsókán keresztül sodródó melyik elem kérdezhetne / rá kategóriára” (Kele Fodor Ákos: *anyagforgalom*, 15.).

Ugyan vannak átfedések, az *extrodæsia* elméleti háttere mégsem azonos a *poszthumanizmus változataiban* találhatóval. Az *extrodæsia* filozófiáját többségében a spekulatív fordulat irányzatai határozzák meg, amit az is jelez, hogy míg a legtöbb szócikk legfeljebb egy oldal terjedelmű, addig a szerkesztők közel két és fél oldalt szántak a *spekulatív fordulat* szócikknek. Az elméleti keret ernyőfogalom-jellegénél fogva igen széttartó. A spekulatív realitákat összekötő közös pont, hogy ellenzik a korrelativizmust, amely minden olyan filozófiát jellemez, mely az embert leválasztja környezetéről, attól független cselekvőként értelmezi, és amely szerint az emberi megismerés saját szubjektivitása okán korlátozott. Helyette úgy gondolják, hogy az emberi szubjektumon túl is lehetséges a megismerés, még hozzá spekuláció útján. A *poszthumanizmus változataiban* összefoglaló jellege okán bár helyet kapnak a különböző spekulatív realista filozófiák, ám csak egy nagyobb poszthumán elméleti kontextuson belül, ráadásul a spekulatív irányú tanulmányok figyelmét is inkább a technológia és a digitalizáció lehetőségei kötik le, míg az *extrodæsia* a technika helyett sokkal inkább természeti jelenségekre fókuszál.

A *poszthumanizmus változatai* hét fejezetre tagolódó tanulmánykötet, melynek első fejezete lényegében megpróbálja feltárni a poszthumanizmus modernitáshoz és posztmo-

dernitáshoz való viszonyát. Fontos látnunk, hogy a „poszthumanizmus esetében nem beszélhetünk egy koherens, szisztematikus gondolatrendszeréről, sokkal inkább egy formátlan, szétartó, heterogén önmagát is folyamatosan a megsemmisüléssel és az összeomlással fenyegető gondolkodásformával állunk szemben” (9.). Az azonban a poszthumanizmus irányainak közös pontja, hogy eltérő módokon, de kikezdi a modernitás emberfogalmát, ezzel együtt pedig azt a felvilágosodásbéli gondolkodási rendszert, amelynek aláásását már a posztmodern filozófia is megkezdte. Lyotard nyomán a posztmodern egyik fontos megállapítása, hogy nincs többé egy mindent magában foglaló, magyarázó érvénnyel bíró messianisztikus nagyelbeszélés. A poszthumanizmus azonban nemcsak a modern, hanem a posztmodern világképét is igyekszik meghaladni, amely bár feltárta az emberközpontúság önellentmondásosságait, nem mondott le azokról a megkülönböztetésekről, amelyek megszüntetve megőrizték a humanizmus gondolkodási sémáit.

Három irányt vázol fel a kötet: a kritikai poszthumanizmust, a spekulatív poszthumanizmust és a transzhumanizmust. A szerzők utóbbit komoly kritika alá veszik. Abszurd helyzet, amikor a haladás gondolata reakcióként tűnik fel. A transzhumanizmus válasza ugyanis az élet minden területét átható, az embert privilegizált helyéről elmozdító válság-szituációra az ember technika általi fejlesztése és központi státuszának megőrzése. A technika arra van, hogy jobbá tegye, feljavítsa az emberi életet – így szól a transzhumanisták imperatívusza. Ez az elképzelés tehát nem mond le az antropocentrizmusról, az emberi életet csupán fenntarthatóvá kívánja tenni egy új, azt fenyegető helyzetben. A kötet későbbi tanulmányai ehelyett a két előbbi irányra, a kritikai és a spekulatív poszthumanizmusra támaszkodnak, melyek ugyan eltérő módon, ám mégis megkísérelnek kialakítani egy olyan perspektívát, melyben felszámolódik az ember kitüntetettsége.

A kritikai poszthumanizmus „egy nonantropocentrikus világnézet vagy vízió, amelynek lényege a már említett ember decentralálása mellett a humanista individualizmuson és a humanista univerzalizmuson való túllépés” (23.). E gondolkodás tehát elsősorban azoknak a filozófiai hagyományoknak a megbontására vállalkozik, amelyek a létezés olyan hierarchikus és bináris struktúrákban képzelik el, mint az állat–ember, kultúra–természet, organikus–anorganikus, élet–halál viszonyrendszerek. A kritikai poszthumanizmussal szemben a spekulatív poszthumanizmus nem fordít nagy figyelmet a felvilágosodás ideológiáival szembeni fellépésre. Helyette mintegy lólépésben megkerülve e problémát, a mai technológiai és biológiai események hatását meghosszabbítva egy olyan világot spekulál, melyben az emberi cselekvők helyét átveszik különböző nonhumán létezők – kiborgok, mutánsok, robotok. A sci-fikből merített spekuláció abszurdításán túl felmerül a kétség,

hogy mégis mi értelme van egy olyan világ elképzelésének, melynek nem vagyunk részesei mi magunk, a képzelgők?

A *poszthumanizmus változatainak* fejezetei arra vállalkoznak, hogy leszámoljanak különböző antropocentrikus topozsokkal. A tanulmányok több diszciplína megközelítését végítik: a posztstrukturalista vagy a dekonstruktivista filozófiáktól kezdve az anti-esszencialista antropológián és nonhumán esztétikán át egészen a rovartanig és a bioinformatikáig. E tudományterületi tobzódás egyrészt kiváló alapot biztosít a vizsgálat tárgyának kiszélesítéséhez, másrészt azonban jelentősen megnehezíti egy hozzám hasonló átlagos olvasó tájékozódását. Az egyes poszthumán

Prae Kiadó
Budapest, 2019
361 oldal, 3990 Ft

irányok nem különülnek el egymástól jól láthatóan. A *poszthumanizmus változatai* lenyűgöző mennyiségű hivatkozást tartalmaz, a szövegek mégsem elégségesek egy-egy fontosabb elméletíró céljainak átlátásához. Az elképzelések egymásba mosódnak, nem artikulálódnak kellőképpen a köztük lévő különbségek, ami még abban az esetben is probléma, ha *A poszthumanizmus változatai* ezt a konfúzus módszertant teljes mértékben vállalja. Mindenesetre a tájékozódás megkönnyítése érdekében találó ötlet volt a szerkesztőtől, hogy az egyes tanulmányok központi fogalmait címkékként beágyazták a szövegtest bizonyos helyeire. A címkék többszöri újraolvasás során eligazító pontokként szolgálhatnak abban az esetben, ha egy fogalom első szövegbéli előfordulása és címkéként való megjelenése között olykor nem oldalnyi távolságok lennének.

Különböző hősei vannak a poszthumanizmusnak: a lefejezett ember (Bataille), a lelkét kilehelő ember (Badmington), valamint „a félelem által elragadtatott, szinte önmagát szét-tépő test], amely] szétárja karjait, mintha az egész világot – annak minden felismerhetetlen aspektusával együtt – szorosan magához kívánná ölelni” (42.). Ezek a talán nem is annyira metaforikus, zombiszzerű létezők még akkor is, ha nem töltődnek fel vallási tartalommal, a poszthumanizmus antimessianizmusával ellentétben mégiscsak rejtenek magukban valamiféle messianisztikus, eszkatologikus szemléletet, hiszen az ember meghaladása úgy artikulálódik, mint „egy szent, ateológiai áldozat, olyan viszonzhatatlan gesztus, amelynek végtelen mélysége éppen alaptalanságában található meg” (56.). A nem emberi felé fordított figyelemből származó következtetések kétségkívül izgalmasak, ugyanakkor tanulságként gyakran visszaíródnak az emberi társadalom viszonyaiba. Ez különösen jellemző a negyedik fejezetre (*Az ízellábuák prehumán poszthumanizmusára*), amelyben a szerzők szerint „[a]mennyiben figyelmesen tanulmányozzuk a dominancia jelenségét az emberi társadalmakon kívül is, úgy felfedezhetünk kilépési módokat, amelyek által felszabadíthatjuk önmagunkat az életet egyre zsarnokibb módon uraló biohatalom alól. Elkőborolhatunk, akár a fészket megunt darázs” (169.). Ugyan ez a törekvés számomra elfogadható, nem tudom, hogy eléggé poszthumán gondolat-e.

Nem ismertetném a kötet fejezeteit részletesen, csupán azok közös jellemzőire szeretnék kitérni. A tanulmányok mély elméleti háttértudását, valamint az ember kivételezett helyzetének alaptalanságát széles méretű, szemléletes példák támasztják alá. *A poszthumanizmus változatai* a nonhumán–humán hierarchikus viszonyának megbomlását jeleníti meg többek között Coetzee, Kafka és Csáth írásain, az Alien-filmeken, a papírdarazsak és egyéb rovarok komplex szerveződési formáin, egy elképzelt robot történelmi munkáján, valamint genetikusan módosított állatok vizsgálatain és egy 2017-ben történt borzalmas skandináv gyilkosságon keresztül. A szerzők olyan megállapításokat tesznek, mint hogy a rovarok komplex szerveződési formái hasonlatosak az emberi társadalom szerkezetéhez, az információ áramoltatása többé nem az emberi cselekvők kiváltsága, a posztstrukturalista nyelvfelfogáshoz hasonlóan pedig fel kell ismerni, a világ olyannyira mediatisztált a különböző gépek által, hogy már aligha lehet beszélni a technika ember általi uralásáról.

Különösen fontos értékelni az *extradæsia* és *A poszthumanizmus változatainak* alapvetéseit, melyek egy fenntartható jövő megvalósításához szolgáltatnak gondolkodási sémákat. Azzal, hogy felnyitják az állati és növényi létben rejlő potenciált, közben pedig a természetet mentesíteni kívánják a romantika ideológiai sémáitól, felmutatják annak politikai és etikai szükségességét, hogy önmagunkat a világ zajlásának részeként ismerjük fel, melyből nem vonhatjuk ki magunkat: „a cselekvések, hatások és erőátvitel az elsődlegesek, és a cselekvők ezeknek az erőtereknek és hatásmechanizmusoknak a csomópontjaiként kristályosodnak ki. Nemcsak hálózat nincs cselekvők nélkül, de önmagukban álló, a hálózaton kívüli vagy arról »leszakadt« cselekvők sem léteznek” – olvasható az *extradæsia agencia* című szócikkében. A kultúra–természet, ember–állat oppozíciók megszüntetése

magában hordozza a másság iránti nyitottságot. A poszthumanizmus a szolidaritás fontosságára hívja fel a figyelmet, sőt magában hordozza egy radikális, önmagáért való, *ad absurdum* politikán és ideológián túli emancipáció lehetőségét is, melyben a torz, deviáns másság nem záródik ki a normatívák által felállított közösségből: „Ki emel szót azok kvadrilliárdjaiért, amik kacskák voltak, idétlenek, satnyák? Az elcsökevényesedettek, a megnagyobbodások, a szárnyatlanok és túlnőtt fogúak, amik kilógtak a fajukból, és nem tudtak már élni?” (Kele Fodor Ákos: *tömeges elhullási esemény*, 56.). Az *extródæsiat* mint konceptuális kötetet elsősorban azért is összművészeti produktumként érdemes felfogni, ezzel együtt pedig mellőzni a tudományosságra vonatkozó kritériumok figyelembevételét, mert a benne lévő szócikkek a fogalmi tisztázások és magyarázatok helyett az érzékelés újrakalibrálására töreksenek.

„Vállalni kell a túlzott merészség kockázatát” (107.) – írják *A poszthumanizmus változataiban*. A túlzott kockázat vállalásával mindkét kötet szerzői bár számos pozitív eredményt is elérnek, ezzel együtt azonban nem veszik figyelembe azokat a korlátokat, melyek saját emberi mivoltukból és történelmi–társadalmi helyzetükből adódnak. Az *extródæsia* esetében ez kevésbé problémás, hiszen egy ilyen konceptuális kötetet elsősorban esztétikai alapokon érdemes megítélni. A benne lévő szépirodalmi szövegek többsége valóban izgalmas, önmagában is értékes alkotás, még akkor is, ha az *extródæsia* megszólalási formái belekeveredhetnek az üres univerzalizmus gyanújába: a lokális témák elhagyásával és a kiterjedt, láthatatlan, sötét jelenségek felszínre hozásával e költészet könnyen kiüresedhet. Persze megvezet saját emberi mivoltom, a szövegek azonban számomra csak addig képesek működni, amíg emberi jelenségekre vonatkoztathatók, tehát amíg a *kacskák, idétlenek és satnyák* – Flaubert után – mi vagyunk.

A poszthumanizmus változatainak merészsége azonban már jóval szembetűnőbb. A spekulatív gondolatmenetekben az emberi jelenlétet lehetséges redukálni egy történelmi-technológiai folyamat indikátoraként, ahogy ezt teszi a negyedik fejezet jövőbeli fiktív robot történésze is, aki az autonóm robotok genealógiáját a rajzó rovarok szervezési formáiból vezeti le, ugyanakkor történetéből kikerül a cselekvő ember. A történelmi spekuláció bántóan hiányos lesz, hiszen e fikcióban az autonóm robotok bár önműködők, tervezésüket és létrehozásukat mégiscsak emberi ágenciához köthetjük. Kétséges, hogy az ember nonhumán létezőkre való figyelmét függetleníteni lehetne a megfigyelő saját emberségétől vagy nyelvétől. Ennek kiküszöbölésére találunk a könyvben stratégiákat. Az *Animal Studies és poszthumanizmus* című fejezetben a szerző Donna Haraway módszerét említi, egyben át is veszi: „*Vauúú, Vuff-vuff! Kotkodács-kodács-kodács! Röff-röff!* – mindezen hangokkal megnyitjuk a szövegünket az állatok jelentőségteljes másságának metaplazmikus energiája előtt” (105.). Ennél komolyabban vehető az utolsó, *Nonhumanitás és a teória posztumusz fordulata* című fejezet meglátása, amely az *extródæsia* szövegeire is vonatkoztatható: a világ egészét átfogó események sokasága „új, poszthumán nyelvi rendszer megalkotását teszi szükségessé, olyan nyelvet, amely az elhagyatott roncsokból, az emberi jelenlét hulladékaiból építkezik” (311.). Zavarba ejtő, hogy a tanulmánykötet szerzői még csak nem is reflektálnak olyan abszurd és nevelésük elképzelésekre, mint amilyen Haraway ajánlása. Érthetetlen, miféle emancipatorikus jelentősége lenne az állathangok utánzásának. Az, hogy a szerzők kritika nélkül vesznek át ilyen gondolatokat, kétséget ébreszt a tanulmányok komolyan vehetősége kapcsán, ezt a kételkedést pedig nem csökkenti a könyv nyelvezetét jellemző erőteljes képiség. A kiáltványnyelv-szerűség organikus metaforáival, mint a gyakran használt »egymásba vérzés«, csak még inkább megnehezíti az egyébként is nehezen követhető, asszociatív gondolatmenetek megértését.

Bár a tanulmánykötet több helyen is utal a poszthumán nyelv kialakításának szükségességére, nem számol azzal, hogy a szöveg emberi nyelven való írása különböző szemantikai csúsztatásokkal jár. „[A]z alfa-tyúk határozott táplálkozásbeli előnyökhöz jutnak

alacsonyabb rangú társaikkal szemben, továbbá jelentős reprodukciós előnyökre is szert tesznek, és ez egyfajta társadalomszerveződési mintázatot mutat, ami hasonló az osztály-társadalmak szerkezetéhez.” (161.). A szerző itt mintha összekeverné a szelekció darwinista logikáján alapuló szerveződést az emberi, sőt osztálytársadalmak struktúráival, melynek kialakulása történeti képződmény, ellentétben a tyúkok „társadalmával”, amelynek szerveződése leginkább eleve létező biológiai adottságoktól függ.

Egy másik probléma az antropomorfizáció, amely nyelvünk működéséből adódóan elkerülhetetlen, hiszen nem emberi jelenségek leírásába szükségszerűen kerül valami emberi. Ugyanakkor a könyv fejezetei nem veszik figyelembe ennek veszélyét. Poetizáltságuk emberszerűvé tesz nem emberi létezőket is, így pedig már a nyelvhasználatból is kivethető a humán-nonhumán entitások közti határvonal megbontására törekvés. A vándorhangya kapcsán jegyzi meg a szerző, „hogy még a gyűlölet is a saját fészek iránti szeretetből sugárzik szét” (174.) – mintha ezeket a létezőket érzelmi viszony fűzné saját lakhelyükhöz, akár az embert. A természet és kultúra, állat és ember fogalompárok felszámolása ugyan nem haszon nélküli elképzelések, ugyanakkor meglepő kijelentés, hogy a „baktériumok világa arra tanít bennünket [...], hogy a piac valójában temporalitását tekintve sok milliárd éves kozmikus képződmény” (221.). Ebben az esetben valóban igaz némi módosítással az a Fredric Jameson által megfogalmazott elképzelés, miszerint könnyebb elképzelni az ember végét, mint a kapitalizmusét.

Ennek ellentétéként a *Nonhumanitás és a teória posztumusz fordulata* fejezet látszólag a dehumanizáció közéjébe nyúl, amikor a cselekvő-hálózat elmélete alapján rekonstruálja Kim Wall svéd újságíró nő tragédiáját, akit interjúalánya gyilkolt meg egy saját maga által készített tengeralattjáróban. Az esemény posztumán rekonstruálásában fontos szerepe van a posztumán sajátos etikájának, amely a pusztulásban nem sajnálhivalót, hanem az entrópia dinamizáló erejét látja. A pusztulás azonban e fejezetben szinte karneváli hangulatban íródik újra. Az esemény nem fosztódik meg humán jellegétől, csupán giccsé változik. A szadista gyilkosból „örült tudós”, a tett színhelyéből, a tengeralattjáróból a „kegyetlenség laboratóriuma”, a meggyilkolt nőből pedig a poszthumanizmus mártírja lett. A gyilkos áldozatát „a Halál Testébe öltöztette át, és teret adott a heterogén dolgok sokasodásának” (283.). A cselekvő-hálózat elmélet módszertanának alkalmazása nem vonná maga után ezt az ízléstelen, etikailag rendkívül problémás nyelvezet alkalmazását. Emiatt nehéz eldönteni, hogy egy, a poszthumanizmus paradigmáját bemutató, annak módszereit alkalmazó, e módszereket pedig érdemleges reflexió nélkül hagyó tanulmánykötetet, vagy pedig egy mindezeket öncélúan kizsigerelő, több száz oldalas kiáltványt olvasunk.

Az elemzések deficitjei miatt kétségünk támadhat Badmington meglátásának igazságtartalmában, miszerint a „humanizmus nem képes magát megalapozni, mindig újraírja magát mint poszthumanizmus” (31.). Vajon nem épp fordítva, vagy inkább *fordítva is* működik? A posztumán gondolkodás bármennyire is túl kíván lépni az emberen, a humanizmus újból és újból beférkőzik a tőle megszabadulni kívánó gondolkodási struktúrába.

VILÁGÖRÖKSÉG
PÉCS

Világörökség Pécs

Pécs ókeresztény temetője **20 éve** került fel az UNESCO világörökségi listájára. Látogassa meg az egyedülálló római kori helyszínt és fedezze fel az ókori Sopianae ma is látható emlékeit Pécssett!

X ön itt áll

Éve az Unesco világörökség listáján

Early Christian Necropolis of Pécs (Sopianae)
inscribed on the World Heritage List in 2000

www.pecsorokseg.hu